

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Aranypor

a Palócföld Madách- és Mikszáth-pályázatára
beérkezett művekben — Petróczi Éva értékelése

Elfelejtett Madách-versek

ereje Máté Zsuzsanna értelmezésében

Tarjáni Tavasz

„2. pillanata” Diósi Pál szociológus szemével

Hidak a múltból és hidak a jelenben

Koncsek József és Németh Péter Mikola írása
az Ipolyról, az Ipoly menti helyzetről

Útvesztők

filmforgatókönyv írók részére — Solymár József gondolatai

XIII. Rajzbiennálé

szemlélete mellett érvel K. Peák Ildikó

Emléksorok

Oláh Jolántól és Oláh Jolánról;
Brunda Gusztáv tollából Szepesi Józsefről

Palócföldi Költészetnap

Kerék Imre, Ketykó István, Kiscseri Mihály,
Kupcsulik Ágnes, Madár János, Paróczai Csaba,
Zsibói Gergely versekkel

Részlet Glatz Oszkár Mikszáth Kálmánról
készített grafikájából

BEDEGI BERILL BARBARA 1972-ben született Salgótarjánban. A Miskolci Egyetemen 2006-ban szerzett kulturális antropológus diplomát.

BRUNDA GUSZTÁV 1955-ben született Salgótarjánban. A tanárképző főiskola után az ELTE népművelés szakát végezte el. Az 1990-es évek elején szakközgazdász diplomát szerzett, 1997-től főhivatásszerűen vállalkozásfejlesztéssel, innovációs folyamatok menedzselésével foglalkozik. Több mint 20 publikációja olvasható: tanulmányok, esszék, interjúk, ténynovellák, tanulmánykötetet jelentetett meg Nógrád megye egyesülettörténetéről, és a polgári szövetkezésről.

DEBRECENI BOGLÁRKA 1981-ben született Salgótarjánban. Az MBE Nagy Lajos Király Magánegyetemen 2003-ban végzett művészettörténet és a művészettörténet tanára szakokon, 2006-ban pedig a Miskolci Egyetemen diplomázott, mint kulturális antropológus, muzeológus, vizuális kultúra- és társadalomismeret tanár. Íróként, költőként és drámaíróként egyaránt tevékenykedik. Önálló kötettel még nem rendelkezik. Írásai a *Firka a falra* (2005), *Jelen lét* (2006), *Szárnypróbálgatók* (2007) című antológiákban jelentek meg.

DIÓSI PÁL 1942-ben született Budapesten. Népművelő, szociológus, a szociológia tudományok kandidátusa, a Diódata Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda tulajdonosa, az *Új Ifjúsági Szemle* szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Tarisznyalettár* (2000).

KERÉK IMRE 1942-ben született Háromfán. Jelenleg Sopronban él. Költő, műfordító, kritikus.

KETYKÓ ISTVÁN 1946-ban született Szügyön. Jelenleg Verőcén él. Költő, újságíró. Tagja a balassagyarmati Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságnak, alapítója a rétsági Spangár András Irodalmi Körnek. Első, önálló verseskötete: *Ima bocsánatért* (2000). Megjelenés előtt áll gyűjteményes kötete, *Mostanában fekete lovakkal álmodom* címmel.

KISCSEMI MIHÁLY 1950-ben született Cereden. Jelenleg Salgótarjánban él. Író, költő. Első írását 1973-ban a *Palócföld* publikálta. Az 1970-es évek második felétől a XX. század végéig a *Palócföld* arculatának meghatározója szerkesztőként, majd főszerkesztőként. Kötete: *Szalmakomiszár* (1981).

KONCZEK JÓZSEF 1942-ben született Magyarán-dorban. Az ELTE nyelv-tanári szakán szerzett diplomát. Költő, író, publicista, a „Kilencek” között tűnik fel a '60-as évek végén. Legutóbbi kötetei: *A tájjal maradtam* (2006); *Ölelhető térség* (2006); *Napozik a dongó* (2006).

KUPCSULIK ÁGNES 1965-ben született Salgótarjánban. Első versei a Balassi Bálint Asztaltársaság *Asztaltársasági Füzetek* című kiadványában láttak napvilágot.

MADÁR JÁNOS 1948-ban született Balkányban. Jelenleg Nagybátonyban él. A Tokajban működő Rím Könyvkiadó vezetője, a *Kelet Felől* című irodalmi és

művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. A magyar Írószövetség és az Írók Szakszervezetének tagja. A Bátorterenyei Írók Körének vezetője. Kötetei: *Szóljatok rám* (1984); *Kövek szólítanak* (1984); *Rovátkált énekeddel* (1987). Megjelenés alatt áll a *Kettészelt ének* című válogatáskötete, valamint a *Hullong az idő* című legújabb verseit tartalmazó könyve.

MÁTÉ ZSUZSANNA 1961-ben született Kalocsán. Jelenleg Szegeden él. Esztéta. 1996-ban a filozófiai tudomány kandidátusa címet szerzi meg, 2006-ban irodalomtudományból és esztétikából habilitál Debrecenben. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Irodalom Tanszékén tanít. Kutatási területei: a művészetfilozófia és az esztétika befogadás- és hatásméletei, megértés-elméleti problémakörei; a XX. század első felének magyar esztétikatörténete; Madách Imre és Sík Sándor életműve. Legutóbb megjelent önálló tanulmánykötete: *Sík Sándor – a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta* (2005).

NÉMETH PÉTER MIKOLA 1953-ban született Diósgyőrben. Családjával Vámosmikolán és Vácott él. Költő, esszéíró, szerkesztő. Az ELTE BTK filozófia szakán 1991-ben szerzett tanári diplomát. Az EKSZPANZIÓ Nemzetközi Kortárs Művészeti Társulás alkotórendezője. A váci MADÁCH-KÖR ügyvezető elnöke. A MADÁCH-KÖR TÁR könyvsorozatának szerkesztője. A „FIESTA” SZÍNHÁZA művészeti vezetője. Az IPOLY EURORÉGIÓ Határon Átnyúló Együttműködés magyarországi titkára. Kötetei: *FÖBE(N)JÁRÓ ÜZENET* (1986); *MYSTERIUM CARNALE Hommage 'a Pálmáshoz* (2006).

OLÁH JOLÁN (1932-2005) Salgótarjánban született és élt roma származású naiv festőművész.

PARÓCZAI CSABA 1965-ben született Salgótarjánban. Jelenleg a Hibó Tamás Művészeti Iskola vezetője. Karancsalján él. Kötetei: *Közelítések* (1997); *Háton vitt sarkcsillag* (2000).

K. PEÁK ILDIKÓ 1965-ben született Szegeden. Jelenleg Salgótarjánban él. Az ELTE BTK történelem-művelődéstörténet szakpárján szerzett diplomát. 1989-től a Nógrádi Történeti Múzeum munkatársa.

PETRŐCZI ÉVA 1951-ben született Pécsen. Jelenleg Budapesten él. Költő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító. A Károli Gáspár Református Egyetem Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékének vezetője, habilitált docens. Legújabb kötetei: *Dido utolsó üzenete* (2006); *Puritánia (tanulmányok)* (2006). 2007 húsvétjára jelenik meg önálló műfordításkötete, R. S. Thomas walesi költő verseinek gyűjteménye, *Egy pap, népéhez* címmel.

ZSIBÓI GERGELY 1974-ben született Kolozsvárott. Húsz esztendeje él Magyarországon, Kisterenyén. A Miskolci Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A kisterenyei Váci Mihály Gimnázium pedagógusa.

Tartalom

<i>Petrőczy Éva</i>	Köszöntő / A Mikszáth- és a Madách-pályázat minden résztvevőjének	99
Írókról, költőkről, nyelvről		
<i>Máté Zsuzsanna</i>	Madách Imre elfelejtett verseiről	101
<i>Kiscseri Mihály</i>	A felugrás hiábavalóságaiából; A vásárló vesztesége; Elmondatlan – ez is; 15-dik március, 2006; Új évet, régít (versek)	114
Palóc tükör		
<i>Diósi Pál</i>	Tarjáni Tavasz (2. rész) / Hat program 330 látogatója a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban	118
<i>Ketykó István</i>	Hazatéréseim (vers)	137
<i>Madár János</i>	Gyász és csend; Egyetlen verssorért (versek)	138
<i>Kerék Imre</i>	Hommage a József Attila (vers)	140
Felvidéki kötődés		
<i>Németh Péter Mikola</i>	47 HiDat! / „Hetedhét Ipolyon innen és túl...”	141
<i>Koncsek József</i>	Tervezett hidak és épülő kapcsolatok az Ipoly két oldalán	147
Képi beszéd		
<i>K. Peák Ildikó</i>	Gondolatok a XIII. Országos Rajzbiennáléről	151
<i>Solymár József</i>	Egy álorcás forgatókönyvíró igaz története	154
Jeles palócföldiek		
<i>Oláh Jolán</i>	„Beszédes” szemeihez	162
<i>Brunda Gusztáv</i>	Emlékbeszéd Szepesi Józsefért	166
<i>Zsibói Gergely</i>	Kamaramuzsika P. I.-nek három tételre és három haikura (vers)	170
<i>Paróczai Csaba</i>	lokális felmelegedés; a szív az olyan (versek)	171
<i>Kupcsulik Ágnes</i>	függönyöd... (vers)	172
Könyvszemle		
<i>Debreceni Boglárka</i>	Könyvbemutató – Kojnok Nándor emlékére...	173
<i>Bedegi Berill Barbara</i>	Baráthi Ottó: Ember és környezete	175

E számunkat a XIII. Országos Rajzbiennálé anyagával illusztráltuk. A borítón látható Mikszáth Kálmán portré és kézirat a Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményéből származik.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; főmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztő: Handó Péter; szerkesztőségi titkár: Bagyinszky Istvánné (*telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*) • 2007-ben megjelenik 5 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Köszöntő*

A Mikszáth- és a Madách-pályázat minden résztvevőjének

Kedves Íróársak! Kedves Közönség!

Joggal kérdezhetik, pécsi születésű budapesti lakosként ugyan milyen gyökereim lehetnek Nógrád talajában? Milyen joggon szólok avagy legalábbis írok bele a jó palócok belsőbb ügyeibe? Nos, mielőtt magáról a pályázatról ejtenék néhány szót, hadd valljak röviden saját „tiszteletbeli palócságom” háttéréről. 1978–1982 között Aszódon éltem, ez a Petőfiről elhíresült városka (akkor még nagyközség) földrajzi szempontból ugyan nem a Palócföld még, de annak jellegzetes „á” hangja már erősen uralkodik az ottani őslakosok beszédén: „Ászód”, „kápá”, „lákó” – hallgattam huszonévesen, finnyás pannon füllel és így panaszkodtam egyik ifjúkori versemben: „Sűrű, palócos „á”-k / rácsa mögé / utánam nyúl egy magnóliaág...” Ma már, immáron negyedszázada egy személytelen világváros szorításában, másként írnám meg ugyanezt a kis majdnem-palóc helyzetdalt, mert rég tudom, milyen értéke van a születéssel vagy akár beköltözéssel szerzett kisebb hazáknak, az ott könnyebben születő és megmaradó kötődéseknek, eltéphetetlen védőhálónak. Jómagam, hűségeselelkű, senkit és semmit elhagyni nem tudó lévén, éppen pesti lakosként kezdtem meg gyakori palócföldi turnéimat, elsősorban a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtárba, ugyanakkor a környék iskoláiba is, így például a mesébe illő nevű Bagolyirtásra. De említhetném 1986 nyarát, amikor a Bánki tónál agyolvasztó hőségben egy író tábor lakóit igyekeztem a megtaníthatatlanra, a tollforgatás mesterségére okítani. Nógrád megyéhez, egészen pontosan Nógrád községhez köt az is, hogy itt teremtett magának második otthonát a Bécsben élő kiváló műfordító, Buda György, aki egy kisebb kötetnyi versemet ültette át eddig németre. Ő is gyöker-keresőben, haza-találóban bukkant rá erre a mesébe illő falura, amelyben tavasztól-őszig teljes otthonossággal él, szomszédol, kóstolja a szomszédasszony legendás főztjét, fogadja irodalmi és civil barátait. S hogy a felsorolásból Balassagyarmat se maradjon ki: 1987-ben éppen itt, e város múzeumában nyitottam meg a kiváló képzőművész, Vertel Beatrix plakátkiállítását. Az 1988-as évnek is megvolt életemben a maga „palóc kalandja”: Eresztvényben tartottuk ugyanis az Irodalomtudományi Intézet és az egyetemek hagyományos május végi „rég Magyarországon” konferenciáját, ahol én a megye nevét alkalmi verszetbe szőttem, valahogy így: „Ahol sok sötét felhő lóg rád / Nógrád.” De a gyakori eső ellenére szép volt ez az eresztvényi öt nap: esténként villanyrezsóval melegítettem be az apró, ám jéghideg szobát, a ritka napfényes órák egyikén pedig mesébe illő dolog történt velem: egy százforintost – akkortájt komoly összeget – találtam egy erdei ösvényen. Életem talán „legnógrádibb” motívumaként végül, de nem utolsósorban hadd említsem

* Elhangzott 2007. január 19-én, Balassagyarmaton, a Madách-ünnepen, a *Palócföld* Madách- és Mikszáth-pályázatának díjkiosztója előtt.

meg három évtizede tartó, rendíthetetlen magánemberi és szakmai barátságomat Liptay Katalinnal, minden idők egyik legkiválóbb irodalmi rádiósával. Ő Salgótarjánban született, innen jutott be az országos középiskolai diákverseny egyik előkelő magyaros helyezéssel az ELTE-re. Felejthetetlen élmény volt számomra, hogy a 2006-os Ünnepi Könyvhéten éppen ő faggatott a tarjáni irodalombarátok népes közönsége előtt. Ami ennél a kis önvallomásnál is fontosabb: személyes ragaszkodásom a Palócföld égőve alatt mostanra már nemes hagyományá érett két pályázat névadójához. Nem tagadom, e ragaszkodásból Mikszáthnak jutott a nagyobbik rész, az ő műveit állandóan újraolvasom, sokszor még tudományos munkámba is beépítem. Így például a puritán gyermeksiratókról szóló hosszabb tanulmányomban egy debreceni gyermek-halottnak, a kis Köleséri Mihálynak címzett, 1670-es keltezésű gyászdal elemézve nem hagyhattam említés nélkül „A ló, a báránka és a nyúl” evilági kis javairól hasonlóképpen testámentumot tévő Mikszáth Jánoskáját, akit (és apja róla írott felejthetetlen kis rekviem-remekét) egyébként jó tíz évvel korábban meg is verseltem. Ami Madáchot illeti: övé minden tisztelem, megbecsülésem, olykor csodálatom, ami annak szól, hogy az ő korában gyermekcipőben totyogó színművek közepette milyen filozofikus magasságokba tudott jutni. Örömmel hangolt asszonyemberként azonban nem tagadhatom, riaszt és elszomorít magán- és íróemberi fájdalmak közepette eltöltött, gyógyíthatatlanul tragikus élete. Benne nem érzem azt az önvédelmi zsenialitást, azt a derű-éhséget, ami Mikszáthot oly közelivé, már-már rokonná teszi.

Befejezésül hadd ejtsek néhány szót a pályázatokról: bár nyugös, túlterhelt, két egyetem diákjait osztályozó és egyéb kötelezettségekkel is dúsan rakott időszakban jutottak el hozzám írásaik, nagyon sok és nagyon tiszta örömet szereztek. Olyan volt ez a munka – sokéves lektori-kritikusi gyakorlatom szerves folytatása –, mint az aranymosás: úgyszólván minden kéziratban felcsillant egy kis aranypor. Amelyikben több, annak mindenképp megpróbáltam valami szerény, de szívből jövő elismerést javasolni, a fájdalmasan szűkös keretek ellenére is. Külön örömet jelentett, hogy a szociográfiai-történelmi írások némelyikében, de a versek egy részében is megjelentek a nógrádi kisvilág történelmének, néprajzának, településtörténetének és „hangulattörténetének” elemei, azt bizonyítva, hogy a Tisztelt Pályázók legjavába több bölcsesség szorult, mint negyedszázaddal korábbi, Pannóniát siratgató, fületem az „á”-k támadásától féltegető önmagamba. Ma már megszenvedetten hiszem és vallom Tamási Áronnal: csak olyan világban érdemes élnünk és írunk, amelyben otthon vagyunk, amelyet be tudunk lakni. Márpedig belakhatatlan kistérség nincs. S ha teszünk ellene, nem létezik gyökértelenség sem. Ezt a szellemi otthonteremtést, honosodásért vívott köznapi harcainkat segítik az olyan, minden egyéni teljesítményen és sikeren túlmutató, nemes és fészekbélelő kezdeményezések, amilyen a Palócföld iker-pályázata. Köszönet illeti Mindazokat, akik megmaradását folyamatosan, már-már megszállott makacssággal biztosítják, s nem kevésbé Azokat is, akik műveikkel értelmet adnak e pályázatnak.

MÁTÉ ZSUZSANNA*

Madách Imre elfelejtett verseiről

I.

Különleges örömmel olvastam Madách Imre elfelejtett verseit, két év alatt immáron harmadszor. Először a csaknem 300 költeményt¹ a Madách Irodalmi Társaság honlapján, majd visszafelé haladva az időben, másodszor az 1942-es *Madách Imre Összes Művei* kiadásban². Végül a legelőször kiadott *Madách Imre Összes Műveinek* első kötetét olvastam át, Gyulai Pál szerkesztésében az 1880-as válogatott kiadású „*Lyrái költeményeket*”³. Gyulai Pál mintegy 128 költeményt közölt – Madách fiától, Madách Aladártól kapott – kéziratos versekből és jó néhányat önkényesen javított is. A barnássárga lapokon a tartalomjegyzékben, a verscímek mellett ismeretlen, valahai olvasók ceruzás bejegyzéseit vettem észre: feltűnően sok ikszet, másutt kérdőjeleket, felkiáltójeleket, aláhúzásokat – régen volt olvasatok benyomásaiként – , végül egy meglepő, szintén ceruzás bejegyzést láttam a tartalomjegyzék végén: „X-szel jelöltek készen vannak (*Magyar Remekírók M. I.*)”. Tehát az ismeretlen szerkesztő-irodalmár Madách Imre költeményeiből 58 verset szándékozott megjeleníteni a „*Magyar Remekírók*” sorozatba. Némi könyvtári kutatás után rábukkantam e sorozat 49. kötetére⁴, mely 1904-ben *Az ember tragédiája* mellett 58 költeményt közölt, pontosan azokat, amelyeket a Gyulai Pál-féle kiadásban X-szel megjelöltek. Kellemes felismerés borzongatott: tehát az ismeretlen ikszelő lehetséges, hogy maga Alexander Bernát⁵ volt, e kötet szerkesztője, vagy egy munkatársa, akinek az értékelésével egyetértett, és aki éppen azt az 1880-as Gyulai-kiadást használta, amit én is. Ugyanakkor elszomorodva eltűnődtem: hogyan lehetséges az, hogy amíg a 20. század elején egy rangos sorozatban Madách költeményeinek egy része méltán kapott helyet, addig a 21. század elejére szinte teljesen elfelejtődtek e versek? Pedig a költemények nem változtak, azonban az irodalmi folyamat, az irodalomtörténeti kanonizáció – igen. Úgy vélem, a madáchi líra éppúgy hozzátartozik Madách Imre életművéhez, önálló értékű gondolati önkifejezéséhez és ugyanúgy hozzátartozik irodalomtörténeti múltunkhoz is, ahogy a nagy mű, *Az ember tragédiája*. Harmadszori olvasatom is arról győzött meg, hogy jó néhány versének hatása elsősorban a gondolat erejében van és a meggondolásra való készletünkben.

Gyulai Pál szerkesztői előszavában megjegyzi, hogy a Madách Aladártól kapott összes kézirat-költemény „*mintegy harmad-részét mellőzte*”⁶, majd 1904-ben már csak 58 Madách-verset ismerhetett meg a hajdani olvasó. Hasonlóan egy elfogyó tendencia tapasztalható a – Madách lírájáról szóló – szakirodalmak számát illetően is. 1880 és 1945 között tizenegy tanulmány jelent meg, ismereteim szerint: Kelemen Béla

* A Szerző az alábbi tanulmányával a *Palócföld* által kiírt 2006-os Madách-pályázaton 2. helyezést ért el.

(1885), Ábrányi Kornél (1897) Becker Hugó (1990), Palágyi Menyhért (1900, 1904), Voinovich Géza (1910, 1914), Gedő Simon (1910), Wildner Ödön (1922), Vörös István (1938, 1939) tollából. Míg 1946 és 2002 között csak alig néhány rövidebb tanulmány foglalkozott kifejezetten Madách költeményeivel, köszönhetően Bóka Lászlónak⁷ (1964), Kiss Aurélnak⁸ (1978), Schéda Máriának⁹ (1978, 1984, 2002).

Majd néhány éve kétszeresen is elérhetővé váltak Madách Imre összes versei¹⁰, és ezzel párhuzamosan egy-két irodalmár érdeklődése az egyes költemények felé fordult, ahogy az enyém is¹¹. „E művek, ha nem rendkívül becsesek is, de épen nem becs nélküliek, teljes képét nyújtják a költő fejlődésének s egyszersmind kulcsot szolgáltatnak főművéhez. Az irodalomtörténeti szempont kiadásukat nemcsak támogatja, hanem követeli is.” – írja Gyulai Pál az első kiadás előszavában¹². Hozzáfűzném: ma a teljes életmű megbecsülésének szempontja követeli, hogy ne feledkezzünk meg e költeményekről, ne feledkezzünk meg irodalomtörténeti hagyományunk e részletéről sem. Így esszéisztikus írásom ezt szolgálja, egyfajta felfedezését néhány – méltánytalanul elfelejtett, az irodalomtörténeti kanonizációból kiesett – Madách-költeménynek.

A Madách Imre teljes életművével foglalkozó monográfiák szerzői, ha figyelmük a versek felé fordult, meglátásom szerint kétféle módon – illetve e kettőt vegyítve – közelítettek ahhoz. Az egyik mód: Madách Imre rövid életének mélyen átélt élményeihez, eseményeihez párosítva idézték az egyes költeményeket, mint egyfajta poétikus 'bizonyítékokat'. Hangulati, érzelmi illusztrációkként használták őket, így kiemelve e líra kétségkívül erőteljes vallomás-jellegét, érzelem- és élményközpon-túságát. Például Palágyi Menyhért, az első Madách-monográfia szerzője – Madách Aladárnak jó barátja – szinte valamennyi jelentősebb életélményhez (szerelmi életének eseményeihez, betegeskedései révén egy állandó halál-közelség érzéséhez, kétségbeeséséhez, a családi és nemzeti tragédiáihoz, stb.) idézte a megfelelő költeményt vagy strófát.¹³ A másik fajta indíttatás a versek vizsgálatában az, amikor a monográfia-író *Az ember tragédiája* és a líra tematikus analógiáira figyelt, és ha a versekről szólt, akkor a 'nagy mű' függvényében tette ezt. Például Horváth Károly Madách Imre monográfiájában a *Tragédia* közvetlen előzményének tekintette azokat a költeményeket, melyek főként a *Benső küzdés*, az *Elmélkedések* valamint a *Legenda és rege* ciklusban kaptak helyet, ez utóbbiban található az írásom második részében analizált *A nő teremtése* című vers is. Horváth Károly tematikus analógiái szerint bibliai történeteket mitizálnak újra a *Lót*, *A nő teremtése*, *Az első halott* című versek; az „*éden-szféra*” megálmodott harmóniáját előlegzik szerinte a *Gyermekeimhez*, az *Ős és Újkor* és az *Örüljek meg* költeményei; majd harmadik csoportként az úgynevezett „*világszemle*” verseit jelöli meg, így *Az angyal útja*, *A betelt kívánságok* címűeket. A tematikus csoportosítás negyedik válfajaként a történelmi küzdelem értékét és az élet – halál kérdéseit felvető verseket különíti még el, ide sorolva a *Pál öcsém sírjánál*, a *Mária testvérem emlékezete*, az *Éjféli gondolatok* verseket és *A halál költészete* című ötrészes ciklust¹⁴. Voinovich Géza Madách-könyvében a kétféle megközelítés vegyül, így mind az élet-élményforrást, mind a tematikus szempontot alkalmazza a versek bemutatásánál.¹⁵ Az is szinte egybehangzó megállapítása valamennyi Madách verseiről szóló tanulmánynak (illetve a monográfiák erre vonatkozó részeinek), hogy költeményeinek nagyobb része 'előtanulmánya', félig sikerült 'vázlata' főművének, *Az ember tragédiájának*, és hogy verseinek többségét poétikai – stilisztikai 'érleletlenség' jellemzi. A főmű mintegy elhomályosította azoknak a költeményeknek

az értékességét, melyeket mégsem kellene az utókornak elfelejtenie. Mindössze két rövid tanulmányt találtam, viszonylagosan a közelmúltból, melyek a madáchi líra egy részének az értékességét hangsúlyozzák, Bóka Lászlótól¹⁶ (1966) és Kiss Auréltól¹⁷ (1978) a talán nem véletlenül azonos címet viselő *A lírikus Madách* című írásukat, melyben mindketten figyelmet és tiszteletet érdemlő alkotásoknak véltek jó néhány Madách-költeményt. Kettőjük értékelésével összhangban és azt kiegészítve válogatással, Madách Imre következő, méltánytalanul elfeledett költeményeit említeném meg felsorolásszerűen: *Dalforrás* (1847); *Nyári nap, téli éj* (1847); *Pál öcsém sírjánál* (1849); *Hazaérkezéskor* (1853); *Lélekerő* (1854); *A nő teremtése* (1856); *Hit és tudás* (1856); *Számoltam magammal* (1857), *Éjféle gondolatok* (1857); *A betelt kívánságok* (1857); *Megnyugvás a sorsban* (1857); *P. barátomhoz* (1857); *Óriüljek meg* (1857); *A halál költészete* (1857); *Elveink* (1863); *Lemondás* (1863); *Egy örült naplójából* (1864); *Életbölcesség*; *Egy nyíri temetőn*; *Isten keze, ember keze*; *Az álló óra*; *Pereat*; *Szív és ész és az Útravaló verseimmel*.¹⁸ (Írásomban csak némelyikükről tudok szót ejteni a terjedelmi korlátok miatt.)

II.

Madách Imre számos versének pontos keletkezési ideje több helyütt bizonytalan vagy ismeretlen,¹⁹ így a kronológiai bizonyosság hiánya az olvasó, a befogadó számára szinte automatikusan kijelöli az intertextuális fogódzót, azaz magának a *Tragédiának* a szövegét, másrészt másfél évszázada a befogadó először a *Tragédiába* mélyed el és érdeklődése csak ezután fordul Madách drámáira, netán egészen kivételes esetekben a verseire is. Ha ismerjük *Az ember tragédiája* egész szövegvilágát és elkezdjük a magunk örömeire olvasni a Madách-verseket, akkor egy-egy – a *Tragédiából* ismert – motívum vagy gondolati párhuzam felbukkanásának felismerésével és így a *Tragédia* valamely szegmentumának a versbe való belépésével már túllépünk a konkrét költemény szövegén. Tudatosan vagy tudat alatt, de szinte megakadályozhatatlanul elindul bennünk egy mozgás, egy játékos, teremtő, elsősorban intellektuális síkon történő ide-oda irányuló mozgás az adott költemény és a *Tragédia* szövegvilága között, és ez utóbbi szinte feltölti az előbbit, sőt, szinte dialogizálnak egymással. Így észrevesszük, hogy a verseket egyszerűen nem tudjuk olvasni a *Tragédia* nélkül. Számomra Madách költeményeinek olvasása nem elsősorban az esztétikai élmény vagy a 'sikerületlenség – sikerültség' ilyen-olyan esztétikai, poétikai minősége²⁰ felől válik analizálhatóvá, hanem a versek értelmezési folyamatának a milyensége felől, azaz, ahogyan ebbe a versolvasási folyamatba folytonosan belejátszik a *Tragédia*, mert előbb vagy utóbb belejátszóvá tette maga az alkotó, Madách Imre. Nem csak tematikus úton, ahogy azt Horváth Károly – csoportosítva – összefoglalja, hanem elsősorban e líra és a *Tragédia* közötti gondolati kapcsolatrendszer tekintve. Nézzünk a líra és a *Tragédia* 'párbeszédére', a versértelmezés dialogikus folyamatára egy konkrét példát – egy ismeretlenül maradt Madách-verset, *A nő teremtése* címűt – szubjektív olvasati reflexióimmal és a belejátszás mozgásának szemléltetésével kísérve!

A költemény meglepő felütésében egy egyéni – romantikus – mítosz formálódik, hasonlóan a *Tragédiához*, hiszen ott is, mintegy továbbíródik a teremtés-történet, ahogy azt *Madách Imre, a poeta philosophus (Tanulmányok Az ember tragédiája esztétikumáról)* című könyvemben analizáltam²¹. Az első strófákban pedig vegyítődik a

görögök Erósz-mítosza a zsidó ószövetségi mitológiával. Vajon ki ez a lény, akinek még Lucifer, a hajthatatlan, a 'dacolva hódoló' is 'térdet hajt'? Egy nőnemű tündér szellemlény, egy nő-angyal, Hajna az, aki előtt még Lucifer is leborul. Mintha a *Tragédia* Luciferjének paródiája lenne a vers szerelmes Lucifere, így egyben nevetésre ingerlőként. Majd a 4. és az 5. versszakban egy másfajta teremtéstörténetről olvashatunk:

*Jehovának jött egy pajkos gondolatja,
A végetlen űrben hogy földünk teremtse,
Játékául az ős szellemeknek és ím
Gondolatját menten a tett is követte.*

*„Szellemek, hű társim! jőjjetek, jőjjetek!
Mindenkiteremtsen, mint szeszélye súgja,
Közösen készítsük el a porvilágot,
Majd meglátjátok, mi jót nevetünk rajta.”*

Kedélyes ez a szellemvilág, a keresztrímek és a felező tizenkettes hangsúlyos ütemezés játszi könnyedséget adnak a verssoroknak. Jehova pajkos gondolatától vezérelt világteremtése, az emberi létezés, mint az isteni kacagás tárgya, görög mintára – megerősíti azt az intenciót, hogy a szellemvilág komédiájáról olvashatunk. A költemény mindentudó, Jehova gondolatát, Lucifer érzéseit, az ördögi érzéseket is ismerő narrátora szerint a világteremtés oka csupán egy isteni pajkos gondolat, az 'ős szellemeknek' a játéka. Ahogy játék a *Tragédiában* is, mégpedig Lucifer szerint – az Úrral szembeni vitájában. Úgy tűnik számomra, mintha a vers 'narrátora' a *Tragédia* Luciferének szemléletében állna. A vers 6. strófájában a teremtés az ellentétek egységében történik, szintén analógiát mutatva a *Tragédiában* a Lucifer által látott teremtéssel. A 7. versszak narrátora továbbra is a *Tragédia* Luciferjének hangján szól, hiszen az Isten képmására teremtett férfi csupán egy báb, aki nem látja báb-mivoltát, nem látja az isteni végzetet, a transzcendens determinációt, mint a sorsát mozgó sodronyait. Ádám paródiája (lehetne) ez a báb-férfi, ugyanakkor az ember paródiája is. A báb: a teremtett ember metaforája, igaz a *Tragédia* „hiú bábja” helyett itt legalább egy 'méltósággal játszó báb', mint az első ember; a bábjáték: az élet, a létezés metaforája (a *Tragédiában* a szellemszemekkel látó Ádám nevezi „játék csillogása”-nak a természet titkait); a sodronyok pedig a végzetszerű meghatározottságok, a determináció metaforája. A narrátor megláttatja az olvasóval az ember sorsát, tetteit irányító, determináló sodronyokat, de a teremtett ember szeme elől ezek rejtve maradnak, így válik egyszerre komikussá és tragikussá is olvasatomban ez a méltósággal játszó báb-ember. Ugyanakkor a versnek ez a leginkább 'sikerült' és gondolatgazdag strófája szinte válaszol a *Tragédia* egyik legnagyobb dilemmájára: a szabad akarat és a determináció, a szabadság és a végzetszerű meghatározottságoknak a szembeállítására, ez utóbbi érvényességét, a determinációt hangsúlyozva, ahogy azt Lucifer teszi a *Tragédiában*. Az elemzett 7. strófa így szól:

*Jehova teremtett önképére férfit,
Mint bábót készítiünk a gyermek-színpadra,
Melyen olyan furcsa méltósággal játszik
Szem elől elrejtett sodronyán vonatva.*

A következő versszakban Lucifer dualizmusával szembekerül Jehova monoteizmusa, a hatalom megszerzésének kontextusában, hasonlóan a *Tragédia* első színéhez²².

*„Készen áll a föld, most kormányozzunk együtt”
Szólt Lucifer. – „Nem, az csak engem illet!
Viszonzá Jehova; vagy nem-é teremtem
A földnek királyát?” – s amint mondta, úgy lett.*

*A szelídebb lelkek megnyugodtak benne,
A meghódolók közt első volt szép Hajna,
Csak néhány törhetlen volt még Luciferrel,
Amint a hűséget büszkén megtagadta.*

Majd a következő hat versszakban előttünk áll a *Tragédia* parodisztikus Lucifere: a szerelmét és az önbecsülését meg nem tagadó, új világot teremteni akaró, Jehovával megküzdő Lucifer, aki elbukik ugyan e harcban, de szerelmét, „szép Hajnáját” mégsem tudja feledni. Az elbeszélő költemény utolsó strófáiban Lucifer ’visszalopózik’ a mennynek ajtajához és Hajnát elcsábítja:

*És midőn fölébredt Lucifer karjában,
Az égből száműzve, itt földünkön volt már,
Megtörtötété őt kedvesének csókja.
Rá többé bocsánat, rá többé üdv nem vár.*

*Lucifert ellenben megszentelte a csók,
Pártos társaihoz már többé ő sem fér,
Nincs hát maradások égben vagy pokolban,
Csak földünkön, köztök mely közömbös harctér.*

*És az ölelésnek mennyek ajtajánál
Lányka lett gyümölcse, — ördög, angyal lánya,
Fölfogák szülői, elvivék s letették
Az alvó Ádámnak vágyteljes karába.*

*Ádám ébredt, titkos vágy voná a lányhoz,
Úgy érzé, mint hogyha oldalából lenne,
Nem tudá, hogy angyal s ördögnek csókjából
Lőn kinúl és üdvül a leány teremtve.*

*Ámde Lucifer, a zord, és szende Hajna
Csakugyan világot alkotott magának,
Mert mióta nő van, áldást, átkot szórva
A szívnek világán benne uralkodnak.*

„Ah, már a Sátán is romantizál” – juthat eszünkbe Ádám szava a londoni színből, a végére jutva e megmosolyogtató, lírába szőtt, könnyed, szentimentális történetnek. Az első nő – a *Tragédiában* méregből és mézből összekevert nő –, itt a kín és üdv hordozója, egyszerre ördögi és angyali teremtmény. Nemzése, megteremtése révén Lucifer és Hajna „*Csakugyan világot alkotott magának,*” a szívnek világát, amelyben uralkodnak. A szerző játékos formálása megteremtette a *Tragédia* Luciferjének, a hideg tudásnak és érzelemmentességnek parodisztikus ellenpárját: a romantikus,

szerelmes ördögöt és annak egyéni mítoszát, *A nő teremtését*. A *Tragédia* Luciferre helyett – aki az érzelmektől irtózik, s a tudás fegyverével hiába harcol az emberi érzelmek ellen, mert uralkodni nem tud rajtuk –, e költemény Luciferre az érzelmek világának a megteremtője az első nő teremtése által.

III.

Ne feledjük, a verseket ugyanaz a szuverénül gondolkodó alkotó²³ írta, mint *Az ember tragédiáját*. E lírát áthatja Madách 'szíve' (az ádámi beszéd): a heves lelkesedés, az érzelmek, az ábrándok, az érzések, a hit és a szent eszmék súlya, az idealizmussal telítettség, a jobbító szándék, a nemes küzdelem, a csalódások fájdalma; de még többször Madách 'esze' (a luciferi beszéd): a hideg, a maró gúny és gúnykacaj; az éles kritika; a negatívumok, az értékvesztések és a determinizmus meglátatása; a racionalitás; a kesernyés kiábrándulás és a pesszimizmus. A versek néhány esetben az (ádámi) lelkesedést szólaltatják meg, de még többször a (luciferi) hideg józanságot, a durva világ realitásának kicsinyes uralmát, a nagyszerű dolgok megkérdőjelezését s a szkepticizmussal járó kacagást is. Az egyes versekben külön-külön, néhol egy versen belül egyszerre megszólalóan ugyanúgy egymást gerjeszti és egyben mérsékli e kétféleség és egymásnak ellentétes kiegészítői egy ellentmondásos együttlevőségben, vegyítve az ábrándokat, az eszméket, a morális értékek állítását – mindezek hiányával, a kiábrándulással és a kiábrándítással, ahogy a *Tragédiában* is²⁴. Mégis, Madách költészetében – összességében – erőteljesebb a (luciferi) szkepszis és pesszimizmus, mint a drámai költeményében.

E (luciferi) szkepticizmusból itt csupán egyet emelnék ki, a gúnykacajt és annak motívikusságát. A gyarló emberi világra tekintő kívülálló lírai magatartás ez, mely sokszor megvetéssel telített és – romantikus módon – gúnykacajjal párosított. A *Tragédia* Luciferének szállóigévé vált mondata – „*Tragédiának nézed, nézd legott komédiának és múltattni fog*” – szinte sommázza e kacagások tragikus-komikus ellenpontozottságát. A szekvenciaszerű verssorok egy erőteljes pesszimizmust sugallnak:

„Kacagok, ha hallom mondani,
Emberben égi szikra ég.” (Egy őriült naplójából)
„Kacagja hát csak a por gyermeke,
Ha szállni kezd korlátlan szelleme
S a végtelenbe nyargal,” (Őrüljek meg)

Végül néhány ördögien kacagó strófa a *P. barátomhoz* verséből, melynek satirikus kórkritikája ma is meggondolandó:

„Ha híres férfit látsz, amint vezérel
Országokat s vág fontos arcokat,
Magasb lénynek tekinted áhitattal,
És törpének hiszed saját magad.
Hiszed, hogy minden léptén bölcsesség van,
S ki fel nem fogja őt, csupán te vagy,
Kacagj, kacagj, mert a nagy férfiú, ah!
Egy szállal sem különb, mint tenmagad.
Ha szent ügy zászlaját látod kitűzve,
S alatta hangzik ihletett beszéd,

Míg lelkesült csoport gyülöng alája,
 S nőni érzed a nép szellemét;
 Kacagj, kacagj, mert minden egyes érzi,
 Hogy a zászló csak vastag ámtítás,
 Néhány deáké a gúny s lelkesülés,
 A többieknek elve, célja száz. (...)

Ha látsz nőt, ki keble édenével
 Bűvös csókjával éltet, üdvözít,
 Kacagj, kacagj, most olvasá meg az árt,
 Melyért eladta szívét, bájait. (...)

Ha látsz haldoklót térti Istenéhez,
 S elfogja lelked méla áhítat:
 Kacagj, Istent vágnék csak megcsalni, percnyi
 Bánattal, hosszú bűnös út miatt.
 És jó a pap, áldást mond a halottra,
 Buzgón hajolnak meg vén térdei:
 Kacagj, mert amíg ajkai mozognak,
 A temetési díjat számolja ki.
 Te komolyan veszed nagyon, barátom,
 Az életet, ne vedd, mert jaj neked!
 Kacagj velem, míg a sok kacagásban
 Szíved kigyógyul vagy megreped."

Említettem, hogy a madáchi líra egészében az adámi és a luciferi szemlélet, attitűd és hangnem egyaránt jelen van, egyfajta ellentmondásos együttlevőségben, vegyítve az ábrándokat, az eszméket, a morális értékeket a kiábrándulással és a megkérdőjelezésükkel. Az ellentétes együttlevőségeknek egyetlen versben való megjelenésére az *Életbölcesség* című költeményét idézném (aláhúzással jelölve az ellentételezéseket):

„Az ifjú lélek ha világba lép,
 Mint nap, fényárban lát mindent körében,
 Míg végre eszmél s látja, hogy mocsár,
 Miről lopott sugár reng gazdag ékben.
 Boldog, ha megbékélve a világgal,
Tovább ragyog s nem gondol a mocsárral.
 Az ifjú lélek ha világba lép,
 Azt tartja, Isten mása minden ember,
 Míg végre eszmél, s látván, hogy nem az,
Ördögnek nézi csalt kebel dűhével.
 Boldog, ki megbékélve a világgal
Sem ördögöt, sem angyalt nem keres már.
 Az ifjú lélek ha világba lép,
Csillagnak tartja a lány szerelmét,
 Örjöngve küzd, kételkedik, remél,
 Míg eszmél s porban látja istenségét.
 Boldog, ki megbékélve a világgal,
Csillag helyett beéri jó parázssal.”

Ahogy a *Tragédia* legfőbb gondolati konstruáló elvének az ellentmondásos együttlevőségeket vélem Madách-könyvemben²⁵, ugyanúgy erről győztek meg költeményei is. Gondolati reflexióinak mintáját ez a bölcselkedően (az ádámi lelkesedésből, eszmékből, csalódásokból és/vagy a luciferi keserű felismerésekből, szkepticizmusból fakadó) polemizáló szemlélet hatja át. Ennek poétikai-retorikai lecsapódása az, hogy a madáchi lírában feltűnően sok az ellentételezés, az oximoron, a paradoxon, az igenek és a nemek, a pozitívumok és negatívumok együttlevősége valamint az elégikus, a szarkasztikus és a tragikomikus hang keveredése. A madáchi érzések és gondolatok lírai kifejezései, egy következő logikai láncszemként igen gyakran magukhoz vonják az ellentétes pólust:

„Élnem vagy halnom egy...” (Édességek)
„... bölcső és a koporsó egy...” (Élet és halál)
„Mennyet, poklot, mindegy már nekem...” (Vadrózsák IV.)
„Bú s remény közt a kétség megöl.” (Vadrózsák IV.)
„Vonz és öl szemed sugára –
Poklát, üdvét ha kitarja.” (Borkához III)
„Hála, hogy reményünk a miként fogy,
Emlékeink kincse mind nagyobb...” (Hozzá, mint nőhöz)
„Csak azt tudom, hogy kétség s nyugalom közt
Kell mindkettőnek hullámoznia.” (Dalforrás)
„Mostan számoltam már sorsommal,
Nincs öröm, mely meglephetne még,
S mely nyugalmam megzavarhassa,
Nincs számomra olyan veszteség.” (Számoltam magammal)
„Ez tehát a büszke ember története!
Lelkem elszorul, hogy mért is küzd hiába?
Mért imád erényt, mit csak kacag az ég is,
Míg a bűnt hű társa, a pokol fentartja.” (Éjféli gondolatok)
„És mégis hogyha elvesz a hit,
El a remény és szeretet,
S helyette kétely, gyűlölet, meg
Kétségbesés foglal helyet.” (Pereat)
„Hittem, kétkedtem, vágytam és lemondtam,
Mosolygtam, sírtam, multon és jövőn,” (Útravaló verseimmel)

Számos versében a bú együtt él az örömmel, a sugár az árnyal, a hit a kétkedéssel, a remény a kétséggel, az ördög az angyallal, Isten gondja az emberreményekkel. Úgy vélem, ez a gondolati mintázat, amit éppen csak érzékeltettem néhány verssoron keresztül, nemcsak a romantikus szélsőséges ellentételezésekre való szándékos törekvéssel és stílushatással magyarázható, hanem sokkal több ennél: Madách Imre látásmódjának és alkotó tevékenységének kreatív mintázatát mutatja meg számunkra – versein keresztül.²⁶ S hogy mennyire belülről és mélyről fakadó ez a látásmód, ennek bizonyosságául idézném a *Szív és ész* című költeményének utolsó három strófáját, melyet élete végén kedveséhez, *Borbálához*²⁷ írt:

„Aki engemet akar szeretni,
Az szeressen őriülten, vadon,
Vessen az meg minden oly sorompót,
Mit élébe Isten, ember von.
Aki engemet akar szeretni,
Légyen angyal és ördög vélem,
Hír, jólét ne legyenek előtte
Semmi, semmi, csak a szerelem.
S `verve sorstól végig a világon
Áldja a szerelmet boldogan! –
Ily árért sem vásárolta drágán,
Melyben a menny üdvössége van!”

IV.

Röviden utaltam már a szakirodalom egyik hagyományos szempontjára a madáchi líra és a *Tragédia* összevetésének kapcsán, mégpedig a tematikus párhuzamokra. Ezen túl véleményem szerint még feltáratlan a madáchi líra és a *Tragédia* közötti gondolati analógiák sora. Ez a hiány egyben egy további lehetséges kutatómunka irányát is jelzi számomra. Így reményeim szerint a közeljövőben érdemleges és új megállapításokra juthatok akkor, ha a madáchi életmű líráját és a *Tragédiát* összevetem a kínálkozó életfilozófiai analógiák és problémakörök alapján: így az élet és a halál, az életküzdelem, a végzet és a szabad akarat, a jó és a rossz küzdelme, a hit, a remény, a kétség, a szerelem (stb.) örök nagy problémái felől.

Írásom utolsó fejezeteként a végzet (determináció) problematikáját emelném ki ezen analogikusságokból. Ahogy számos versében, úgy drámai költeményében is, a filozófiai alapkérdés erre vonatkozóan így fogalmazható meg: vajon magunk irányítjuk sorsunkat vagy számunkra ismert és ismeretlen tényezők befolyásolják életünk útját? Madách *Tragédiájában* Lucifer a determinizmus azon válfaját képviseli, mely a teremtett világon minden létezőnek, így az embernek is egy egyetemes meghatározottságát vallja. Vele szemben Ádám a szabad akarat, a szabadság tudatos híve, autonóm ember, aki a nagyszerű eszmék megvalósításának belső motivációjától hajtva maga kívánja irányítani cselekvéseit és élettörténetét, az emberi nem képviselőjeként pedig az emberiség történelmét, mindenkori szabad akaratán, választásain alapulva. Az utolsó színig nem fogadja el, hogy az ember élettörténetét akaratától független tényezők határozzák és szabják meg. Az akaratszabadság eszméje volt az első („önmagad intézzed sorsodat”), amellyel Lucifer csábított, és ez az utolsó, melynek érvényességét akár öngyilkosságával is bizonyítaná Ádám.²⁸

Számtalan költeményének szentencia-szerű következtetése: a végzet, a sors hatalma, az általa irányított ember, annak végzet általi korlátozottsága. Például a részletesen bemutatott *A nő teremtése* című versének leginkább 'sikerült' 7. strófájában a báb-metaphora a szabad akaratában hívő embert, míg a sodronyok metaforája a végzetszerű meghatározottságokat, a determinációt jelöli, és ez utóbbi érvényességét, a determinációt hangsúlyozza a lírai alany. Számos szerelmi költeményében egyfajta világi determinizmus áll szemben a szerelem szabadságával, annak boldog lehetőségével vagy a végzet, mint eleve elrendeltettség értelmezhető:

„Győztél hát felettiink, nagyvilág,
 Vad zajoddal, kalmár számolással
 Elriasztád álmokképeink...” (Lemondás)
 Ha a végzet rendelte, hogy soha
 Már egymáséi ügyis nem lesziünk.” (Felejtünk)
 „Úgy az ember hitvány eszköze a sorsnak
 S tenni semmit nem bír önnön erejével,
 Győz, ha sors könyvében úgy vagyon megírva,
 Avagy ismeretlen s nyom nélkül enyész el.” (Éjjéli gondolatok)
 „Boldog, ki megbékiülve végzetével
 Élvezni tud a perc költészetével.” (Életbölcesség)

A Tragédiában a nagyszerű eszmék torz vagy éppen ellentétükre forduló gyakorlati megvalósultságának egyik oka az, hogy az emberi nem természetében uralkodik egy másik végzetszerűség is. Az ember 'sárból és napsugárból' összegyúrt lény, tehát az emberben ott van egy eredendő gyarlóság: a silány emberi ösztönök, a méz mellett a méreg, a hatalomakarás, az irigység, az agresszivitás. Néhány verssorával illusztrálva: „amaz a veretett, emez meg ver” (Kormányzási ildom), vagy „Ember sorsa: hogy romlás legyen csak.”. Madách az Egy őriült naplójából című versében szinte leltárt készít az emberi gyarlóságokról, melyek végzetszerűen benne vannak az emberi természetben:

„Megmondom e kor embere minő:
 Házasságrontó, szerelemszövő,
 Tanácsban dús, tettben szegény Lázár,
 Ebédhez gyors, éheshez késve jár.
 Halottnál sír, de inségnél siket.
 Más öröme sír, más baján nevet.
 Virágot is csak érdekből nevel
 Hogy legszebb díszében törhesse el,
 A kisbárányt levágni rendeli
 De vérét folytani mégsem nézheti.
 Köszönt négy cifra lónak, s hogyha jó
 Isten számáron, megtagadja ő, (...)
 Tál vízben nézi a tengervihart,
 Színpad díszitményén a regghajnant.
 Valódi vést nem bírna lelke el,
 Szabadban meg híves szél fú reggel.
 De egy szívemnek mégis vigasza:
 Hogy jobb az ember sohasem vala.

Halovány erényök, halvány bűnök,
 Amaz színlés csak, nem feláldozás,
 Sírnak rajtad, hogyha bajba estél,
 Imádkoznak s cselekedjék más.
 De nem is rabolnak vakmerően,
 Lopnak csak mosollyal ajkukon,

Nem gyilkolnak férfias nyíltsággal,
 Gombostűkkel szurkálnak agyon.
 Lennének jók, hogy szerethetném, vagy
 Gyűlöletre elég gonoszak,
 És becsülni tudnám jóban, rosszban,
 Erejéért akaratuknak.
 Míg így undorral köpöm ki őket,
 Oly émélygően lágymelegek.
 És kerülöm leverő unalmát
 Egyhangú, kicsinyes körüknek.”

E gyarlóságokra tekintő kívülálló lírai magatartás vagy megvetéssel telített vagy romantikus módon, a kacagással párosított. A kacagás pedig néhol (luciferi) gúnykacaj vagy – egy újabb ellentmondásos együttlevőséget szemléltetve – ‘isteni kacagás, isteni tréfa’. Például *P. barátomhoz* című költeményében maga a létezés, a teremtetett világ csupán egy isteni tréfa:

„Tréfának nézi Isten is e földet,
 Tréfának ember, amit rajt mível
 Különben a szépmindenség köréből
 Rég, mint fekélyt úgy lökte volna le.” (*P. barátomhoz*)

Hasonlóan *A nő teremtése* költeményében is, Isten egy pajkos gondolattól vezérelve teremtette a földet: „Játékául az őszellemeknek”, vagy a *Tragédiában* Lucifer azzal vádolja az Urat, hogy a teremtés csupán egy ismétlődő és értelmetlen rossz játék, melyben „végzet és szabadság egymást üldözi”.

* * *

Remélem, írásomban sikerült érzékeltetnem, hogy miért is olvastam ‘különleges örömmel’ Madách Imre elfelejtett verseit...

Jegyzetek

- ¹ A *Madách*-versek pontos számbavételét e tanulmánykötet második része tartalmazza Bene Kálmán: *A madáchi líra filológiai nézőpontból* címmel.
- ² *Madách Imre Összes Művei. I., II.* Sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta Halász Gábor. Révai Nyomda, Budapest, 1942.
- ³ *Madách Imre Összes Művei. I-III.* Kiadta: Gyulai Pál. A költő arczképével. Első kötet. Lírai költemények. Budapest, Az Athenaeum R. Társulat Tulajdona. 1880.

Gyulai Pál *Madách „osztályozását”, „gyűjtő címeit”,* azaz a ciklusokba rendezést megváltoztatja, „önkényesen megbontotta a költő által megszabott rendjüket, más ciklusokba osztotta be őket és még egyes ciklusokat is átkeresztelt.” (Halász Gábor: *Jegyzetek. Madách Imre Összes Művei. II.* Sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket írta Halász Gábor. Révai Nyomda, Budapest, 1942., 1157.) Gyulai válogatott kiadásában a *Szerelem, Benső küzdelem, Benyomások, Jellemzések, Kedvcsapongások, Rajzok és képek, Elmélkedések, Epigrammák* ciklusok szerepelnek, míg a Halász Gábor-féle 1942-es kiadás, mely a Madách Imre által rendezett „bőrbe kötött költeményes kéziratkötet” belső cikluscímeit vette figyelembe, kiegészül még *Románc és ballada, Legenda és Rege, Tábori képek* című ciklusokkal

valamint a *Levelekkel* és a *Vegyesekkel*. Mivel Gyulai Pál kiadása a szöveghűség szempontjából nem megbízható az önkényes javításai miatt, ezért Halász Gábor kiadását használom a versek idézésének alapjául.

- 4 *Madách Imre munkái*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta: Alexander Bernát. Budapest, Franklin-Társulat, magyar irod. intézet és könyvnyomda, 1904. Magyar Remekírók 49. kötet.
- 5 *Alexander Bernát* filozófus, esztéta-irodalmár, esszéista, sikeres irodalmi és filozófiai kiadványsorozatok szerkesztője, jeles filozófiai műfordító. Véleményem szerint az egyik legjobb 'szoros szövegolvasatot' ő készítette *Az ember tragédiájáról*, 1906-ban. Vö.: *Madách Imre: Az ember tragédiája*. Jegyzetekkel és magyarázatokkal kiadta: Alexander Bernát. Második, javított kiadás. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Kiadása, Budapest. 1909.
- 6 *Madách Imre Összes Művei*. Kiadta: Gyulai Pál. 1880. V. o.
- 7 Bóka László: *A lírikus Madách*. In: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1966., 624-634. o.
- 8 Kiss Aurél: *A lírikus Madách*. In: *Madách-tanulmányok*. Szerkesztette: Horváth Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978., 255-264. o.
- 9 *Schéda Máriának – tanulmányai összegzéseként – 2002-ben jelent meg könyve a madáchi líra és a Tragédia néhány párhuzamáról, Madách „élménytípusai” és problémakörei alapján* (közélet, politika, tudás, és tudomány mibenléte, szerelem, halál és halhatatlanság). Vö.: *Schéda Mária: A líra és a Tragédia párbeszéde*. Árgus Kiadó – Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2002.
- 10 Egyrészt az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtára révén, másrészt a Madách Irodalmi Társaság honlapjának közvetítésével (www.madach.hu) érhető el az összes ma ismert Madách-költemény.
- 11 Vö.: *XIII. Madách Szimpózium*. Szerk.: Bene Kálmán. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Szeged - Budapest, 2006. (*Varga Magdolna, Bene Kálmán és Máté Zsuzsanna* írtak rövid terjedelmű tanulmányokat egy-egy versről.)
- 12 *Madách Imre Összes Művei*. Kiadta: Gyulai Pál. 1880., IV. o.
- 13 Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*. Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R.T. Kiadása, Budapest, 1900.
- 14 Horváth Károly: *Madách Imre*. Horpács, 1999., 101-106. o.
- 15 Voinovich Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Budapest, Franklin Társulat, 1914.
- 16 Bóka László: *A lírikus Madách*. 1966., 624-634. o.
- 17 Kiss Aurél: *A lírikus Madách*. 1978., 255-264. o.
- 18 A költemények keletkezési időpontja bizonytalan, nagyobb részt csak hozzávetőleges és a magánéleti párhuzamokból vagy a levelezésből következtetett. Az általam felsorolt versek utolsó hét költeményének keletkezési időpontja ismeretlen, bár néhányuké valószínűsíthető: a *Pereat* talán válásának időpontja után 1856 és 1857 táján keletkezett (vö.: Voinovich Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. 1914., 92-104. o.). A *Szív és ész* című költemény a *Borbála* illetve *Borka*-szerelemhez kötődik, tehát 1863 januárja és 1864 szeptembere között keletkezhetett (vö.: Horváth Károly: *Madách Imre*, 1999., 208. o.). Az *Útravaló verseimmel* című vers záródarabja annak a „bőrbe kötött költeményes kéziratkötetnek”, melyet Horváth Károly Madách-monográfiája szerint 1864 februárjában állíthatott össze Madách, így e vers, egyfajta epilógusként, 1863-ban vagy 1864 elején keletkezhetett. (vö.: Horváth Károly: *Madách Imre*. 1999., 209. o.) A fentebb felsorolt költemények zárójelben megjelölt keletkezési idejét Radó György és Andor Csaba határozta meg. Vö.: Radó György – Andor Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2006.

- ¹⁹ A versek kronológiája azért bizonytalan vagy éppen ismeretlen, mert a versek megjelenési adatai csak azok kis hányadához köthetőek, így a *Lantvirágok* serdülőkori kötet (1840) és néhány, a lapokban megjelent versek keletkezési időpontja ismert teljes bizonyossággal. A versek kézírataira *Madách Imre* nem írt kelteztést, költeményeinek nagyobb részét 1864 elején tematikus ciklusokba csoportosította az úgynevezett „bőrbe kötött költeményes kéziratkötet” számára és jó néhány költeményt át is írt közülük. Vö.: Radó György – Andor Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2006.
- ²⁰ Gyulai Pál véleményén nem változtatott az utókor az elmúlt 126 év során: „Madách költői tehetség, de szorosan véve nem lyrai; a dalnak önkénytelen kiömlése, az ódának merész szárnyalása nem az ő sajátja. Ő az elégiai ellágyulás és filozofiai elmélkedés, mély meghatottság és keserű gúny vegyületének költője (...). Küzd magával, az érzések és eszmék súlyával, a nyelv és a verselés nyűgeivel. A belforma lyraibb báját, a külforma zengzetesb rhythmusát mintha megtagadta volna tőle a természet.” *Madách Imre Összes Művei*. Kiadta: Gyulai Pál. 1880. VI. o.
- ²¹ Vö.: Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus. Tanulmányok Az ember tragédiája esztétikumáról*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. (Második kiadás.), 125-139. o.
- ²² Vö.: Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus*. 2004., 107-125. o.
- ²³ Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus*. 2004., 8-9. o., 41-42. o.
- ²⁴ Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus*. 2004., 15-40. o.
- ²⁵ Vö.: Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus*. 2004., 15-40. o.
- ²⁶ Ebben az alapmintázatban *Az ember tragédiájának* egyfajta ellenpólusa – írásom II. részében bemutatott – *A nő teremtése* című költemény, úgy, mint a szellemvilág komédiája és Lucifer paródiája.
- ²⁷ Borbálához illetve Borkához fűződő szerelmi kapcsolatát Andor Csaba foglalta össze: In: Radó György – Andor Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2006., 584-586. o.
- ²⁸ Bővebben bemutattam e problémakört a Tragédia elemzésén keresztül. Vö.: Máté Zsuzsanna: *A végzet hatalma Madách Imre Az ember tragédiájában*. – In: XII. *Madách Szimpózium*. Szerk.: Bene Kálmán. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Budapest–Balassagyarmat, 2005., 34-47. o.

KISCSERI MIHÁLY*

A felugrás hiábavalóságai

Látni – innen – a vonat
farát: a kései bizakodók – a
kalauz füttyjele előtt – éppen
még
lépcsőt fogni vélnek.

Sose hallott-látott-olvasott
hitelesítvények után
– íme! – még ez a haszon-
talan rajzás is.

Hisz már nincs mit
kiolvasni
a csermelyvizek
fodrozódásából se
a túlszínezett egek
Hubble-
felvételeiből.

Lazacok nem úsznak a
Frazer folyó nyíltszívű
torkolatához. Egy tenger-
alattjáró néger rádiósa
még fogja a fél napja
elpusztult utolsó bálna
szerelmi énekét. Nincs
mosoly az arcán, amint
makacs homlokával
szétüti a klaviatúrát.

Szürkemarha szarvhegyén
mozdulatlan vád
mered az égre
Hortobágy síkján.

* Részletek a Szerző költészeti anyagából, amellyel a *Palócföld* 2006-os Mikszáth-pályázatán 1. helyezést ért el.

A vásárló vesztesége

Három óra múlt, tán.
Zsibbadó bal tenyeremből
a szomorkás hölgy át-
számolta a flakonos
borért járó aprót.

Merengve jöttem. Öt
perc járásnyi se tán.

A közvilágítás fényében
bámész örömem telt
– elfelé! –
a hárs lombjában,
toronyházunk tövében.
(Jó regényen mélázva,
az otthonosság érzetében,
berendezkedve jövőendő
váratlan oldalakra.)

Boros reggelem
célozva, itt a meglepetés:
körkörösén a lomb – alul.
Illetve alul a lomb az
utolsó levélig. Kopasz
a hársam.

Mit nézhettem imént,
ha ilyen csontvázkopár
már szeretett fám?

Ki tehetette ezt, ha
nem én –
közeledőben,
távolodóban?

Elmondatlan – ez is

Csupán egy meglepő körülményt
szerettem volna megosztani
veled. Nekem rontottál –
vad védekezésben –, ijedelmemre,
hogy hőköletnyi terem se
maradt. Kiveszett belőlem
a körültekintő kérdés is, ím.

(„Tudtam-e én a főpapi
szolga fülének csodás, helybeni,
rögtöni visszaheggedéséről,
vagy csak Péter heveny
indulatáról olvashattam?

– Mind közt Péter
volt nekem a hős
– az egyetlen –
azzal az ügyetlen
suhintással. Aki a
szolga sebét illette,
most átrendezi a
jelenetet. Időben.”)

15-dik március, 2006

A III. köztársaság elnökének,
főhajtással

„Magyar történet múzsája”
élő közvetítésben (Live) szemléli:
Lamberg és Latour kapja,
– poszthumusz –
tölgyfalombok között,
a késsel és kötéllel,
a Petőfi emlékérmét
S szól a szónok:
„Ne feledd a tért, hol ők elestek.”

A téveteg Jellasics tűnik föl középütt:
a „Vén zászlótartó” érdeméremért
lépdel ő – szinte futna !
Táborszernagyra mégis méltóságot
parancsol szőnyeg, s üdvrivalg’.
Haynau, aki betegsége („Kivégezni!”)
miatt távolmaradt. Paskievicsnek
külvagyér futár juttatja el Klapka
kardját, üvegezett díszdobozban, Pityerbe.
S szól a szónok:
„Ne feledd a tért, hol ők elestek.”

Szólíttatnak mások is!
Kál-Kápolna, Hatvan,
a Tápió-menti Bicske és
kies Isaszeg közttestületei
előterjesztésére kilép tábornagy
– még egy! – díszben a szikár
Windischgrätz. Damjanich
sipkáját párnán veszi át.
Perczel Mór zubbonya a ráadás.
A Vadászterem az irány, ott a fogadás.
Kitüntettek minden terhe csicskásoké:
hová rakják a semmi holmi garmadát.
S szól a szónok:
„Ne feledd a tért, hol ők elestek.”

Magyar történet múzsája
mereng a hosszú műsoron. Vésője,
kalapácsa nemes kőbe munkálta
már: „Respublika!” – Most távkapcsoló

mellett hevernek szerszámai. Mereng,
s kérdi nővérét: „De, Szabadság, mért
halvány az orcád!” Fajankók,
kisszívűek mintázására mégse mozdulna.
Felrezzen, mert szól a szónok.
„Mulasztottam volna?” – kérde magától.
Sebaj! Szabad sajtónk holnap
mindent bepótol! Hisz szól a szónok:
„Ne feledd a tért, hol ők elestek.”

Új évet, régít

Hiába mozdul a kéz múlt emlékek
nyomán – „Elhúzni a függönyt, bőszt
az ablaküveg is!” –, akadálymentesíteni
a tekintetet, hadd áramoljon
szabadon a ... (mi is?) –
a fa fa marad (megnevezése nem
segít, se rendszertani helye), az épület
épület, a kutyás hölgy alatt
titoktalan, átvonuló idegen felségjelű
kamionok rejtélymentesek.
Mikor és melyik határállomáson es-
tek át a csíramentesítő fertőtlenítésen
– nem lelem. Hasonlóan: hova
tűnt a „hátmögötti értelem”,
a látvány elragadtatottságig taglal-
ható kimeríthetetlen tartománya.
Egek egébe nem ér el tekintetem,
a láz nem látomás köznapokon,
legfeljebb sokizületi.

Feltéptelen függönyszárny –
valódi én-kívület. Lázam nem zúg
a légüres térben. A jég nem
briliáns. Januári fény,
hidegen és élesen.
Szemfedő nélküli téli halottak
közönye a párafény foszlányain túl.

2006. jan. 11–13.
Salgótarján, Nyugati városrész

DIÓSI PÁL

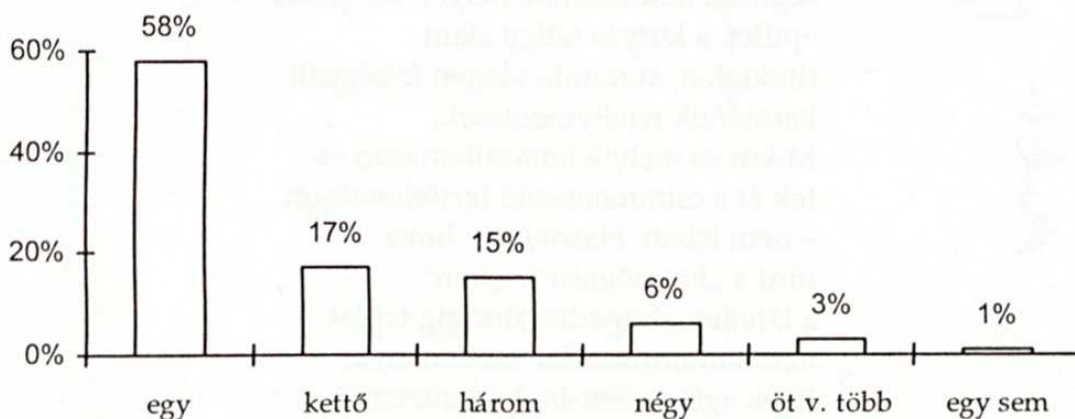
Tarjáni Tavasz (2. rész)*

Hat program 330 látogatója a salgótarjáni
József Attila Művelődési Központban

A megkérdezettek informáltsága, döntései és a jegyvásárlás módja

A megkérdezettek döntéseikhez rendelkezésre álló információforrásokról mindenek előtt azt kell elmondanunk, hogy legtöbbjüknek volt előzetes információja a programokról. Összesen 13 információforrás előfordulását kísértük figyelemmel. Csúppán hárman válaszoltak úgy, hogy ezek közül egy sem állt a rendelkezésükre, és így nem tudtak semmit a rendezvényről, amelyen találkoztunk. A 327 informált látogató döntő többsége egy információt jelölt meg, a többiek több szálon szerezték értesüléseiket a programról.

A megemlített információk száma (% , N = 330)

4. ábra

Oszlopdiagramunkról leolvasható, hogy az egy szálon informáltak mellett csak a két-három információval rendelkezők csoportjait tekinthetjük érdemi nagyságúaknak, az ennél több értesülésről beszámolókat együtt sem teszik ki a három információt említők arányát.

Milyen forrásokra hivatkoztak a válaszokban? Más-más súllyal, de mind a tizenhárom információt említették. Legtöbbször (50%) a műsorfüzetre hivatkoztak, és alig említették (1-1 százalékban) az Internetet, ill. a telefonos tájékozódást. Az eltérések olyan nagyok, hogy célszerű minden figyelembe vett információhordozó áttekintése:

* Az írás első része a *Palócföld* 2007/1-es számában olvasható.

Az információforrások említettsége a válaszokban (% , N = 330)¹

műsorfüzet	50
ismerte a programot	27
rokonok, barátok, ismerősök	19
ismerte bérlete programját	17
plakát	13
Városi Televízió	11
újság	10
gyerek, v. iskolatársa, barátja	10
a JAMK személyre szólóan értesítette	6
Fókusz Rádió	3
telefon	2
Internet	2
egyéb források együttesen	5

A rendezett sor azt bizonyítja, hogy a külön-külön számba vett információforrások egy része a megkérdezettek jelentős részéhez eljutott, de találunk közöttük praktikusán jelentékteleneket is. Az említési arányok alapján joggal feltételeztük azt is, hogy a közönség egy részéhez gyakran és elvértve említett információhordozók egyaránt eljutottak. A lehetséges kombinációk száma nyilvánvalóan meghaladja az önmagában véve is nagy számú, ráadásul közel sem azonos súlyú információforrások sorozatát. A feldolgozhatóság azt kívánta, hogy tegyük áttekinthetővé ezt a masszát.

A megoldással három kritériumnak kellett eleget tennünk:

1. a sorozatot redukáljuk néhány típusra,
2. egyetlen tájékoztató forrást se hagyjunk figyelmen kívül,
3. azt is kezelhessük, ha valakihez a kialakított információ típusok közül több is eljutott.

Többszörös átkódolással azokat a megkérdezetteket különítettük el, akik:

- csak a Művelődési Központ marketing eszközei révén tájékozódtak,
- csak informális kapcsolatokból, saját élményeikből, ill. aktív utánajárással szereztek ismereteiket egy programról,
- kizárólag nyomtatott vagy elektronikus sajtóból, ill. egyéb forrásból tettek szert információkra,
- végül azokat, akik ezek közül több típusból is tájékozódtak.

E típusokkal a tájékozottság forrásainak markánsan eltérő sávjait különíthettük el. A Művelődési Központ marketing eszközeinek más lehet a hatásuk, mint a személytől-személyhez továbbadott híreknek, tapasztalatoknak, és az egyéni utánjárásnak de mindkettőtől különbözhet a sajtóban és az egyéb forrásokban megtalált hírek, tájékoztatások hatása. Végül más módon reagálhattak azok, akikhez egynél több információ sáv elemei is eljutottak.

Az információforrások sávos rendszerében az alábbi átfogó képet ismerhettük meg:

Az információs sávok és megoszlásuk (% , N = 330)

csak a Művelődés Központ marketing eszközei	34
csak informális közlések vagy korábbi saját tapasztalat	29
csak a sajtóból és egyéb információforrásból tájékozódott	3
több sávból is volt információja	33
egyik sávból sem volt információja	1
Σ	100

Az alapmegoszlás sor azt jelzi, hogy a látogatók információi két, közel egyenlő súlyú „tisztá” információs sávból és a velük azonos terjedelmű összetett sávból származnak. A csak sajtóra és egyéb nem részletezett forrásokra támaszkodók aránya elhanyagolható. A sajtó sávja önállóan ugyan nem játszott jelentős szerepet, viszont az innen érkező információk együtt jártak a két másik sáv elemeivel. Végül az informálatlanok súlyát (mindössze 3 személy) elhanyagolhatónak találtuk.

Az átfogó kép kiegyenlített információs teret mutat, de az eddigiek nyomán már-már kétségbe kell vonnunk, hogy létezik-e átfogó kép, vagy amit „átlagnak” nevezünk csupán statisztikai fikció. Az információs sávok megoszlását több változó szerint is megnéztük. A programok és a lakóhely szerint találtunk jellegzetes különbségeket. A programok mentén látott nagyfokú eltérések részben eddig is sajátos helyzetűnek talált előadásokat állítottak előtérbe, ezért ezeket tekintjük át elsőként.

Információs sávok, a programok szerint (% , N = 330)²

	csak a ház marketing	csak in-formális	több sávból	csak sajtó és egyéb	informá-latlan	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	57	12	26	4	1	100
Veszedelemes viszonyok 2	38	15	42	3	2	100
Nógrád Néptánc Együttes	12	48	33	7	-	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	34	36	30	-	-	100
Dixieland Gála 1	24	28	44	2	2	100
Dixieland Gála 2	20	50	28	2	-	100
Σ	34	29	33	3	1	100

9. táblázat

Három program sajátos információs hátterére kell figyelniük. Elsőként is az első esti színházi előadásra. Az ekkor megkérdezettek meghatározó többsége kizárólag olyan információkat említett, amelyek a JAMK marketing eszközei révén jutottak el a látogatókhoz. Tudjuk, ez a ház hagyományosnak tekinthető bérletes színházi programja, a másik sorozatnál lényegesen idősebb közönséggel. A ház közléseinek túlsúlya miatt más információs sávokhoz kevesebben tartozhatnak, az eltolódás járulékos következményének tarthatjuk az informális közlések szerény szerepét.

Ellenkező előjelű információs szerkezetet látunk a Nógrád Néptánc Együttes programjának látogatóinál. A tisztán informális értesülésekből tájékozódott a megkérdezettek közel fele, és a Művelődési Központ közléseire hagyatkozó arányát mélyen a megszokott alatt találtuk. Tudjuk, ez az este kis túlzással a megye és a város községeiből érkezettek családi programja volt, ilyen közeget pedig az informális kapcsolatok könnyebben hoznak el, mint bármely formális marketing eszköz.

Ugyanis nincs az a műsorfüzet vagy szórólap, amelyik arról szólhat, hogy fellép az unokám, szerepel a szomszéd. Ezek személyességük miatt nagy vonzóerejű közlések, mellettük a legjobb marketing ötlet is uniformizált, ezért kevésbé aktivizáló marad.

Hasonló képet mutatnak a második dixie gálaesten megkérdezettek értesülései. Az informális információs sávhoz tartozók aránya ekkor elérte az 50 százalékot, a JAMK közléseire pedig mindössze 20 százalék hivatkozott. A Dixieland Fesztivál két gálaestje közönségének eltéréseit már több szálon láttuk. Az eddigieket most azzal egészíthetjük ki, hogy a fiatalabb, magasabban iskolázott közönséget inkább az informális úton terjedő hírek szervezték a második estére. A jobbra nosztalgia programnak tekinthető, első gálaest látogatóinál az ilyen értesüléseknek kisebb szerepük volt. Nem túlzás azt állítanunk, hogy a második gálaest – ellentétben az előző estével – önjáró információs háttérre támaszkodott.

A lakóhely szerinti eltérések áttekintése az eddig látott eltéréseket az információs háttér felől egészíti ki újabb részletekkel:

Információs sávok, a lakóhely szerint (% , N = 330)³

	csak a ház marketing	csak informális	több sávból	csak sajtó és egyéb	informálatlan	Σ
Salgótarján	38	23	36	3	-	100
nógrádi város	33	37	26	4	-	100
nógrádi község	27	37	29	5	2	100
más megye	-	64	27	-	9	100
Budapest	16	67	17	-	-	100
külföld	-	50	50	-	-	100
Σ	34	29	33	3	1	100

10. táblázat

Ezúttal két oszlop adatait emeltük ki. A mindössze két külföldről érkezett látogatóra most nem érdemes figyelmet szánunk. Az első oszlopban azt követhetjük, hogy Salgótarjától a főváros felé haladva miként veszítenek jelentőségükből a ház marketing eszközei. Ezzel párhuzamosan a csak informális értesülések sávjában fordított tendenciát figyelhetünk meg, Budapesthez közelítve egyre fontosabb a személyes közlésekből szerzett értesülések, és a saját tapasztalatok szerepe.

Azt kell mondanunk, hogy a Művelődési Központ marketing munkája elsősorban lokális hatású, az informális sávba tartozó elemek pedig messze túlnyúlnak a ház közvetlen vonzáskörzetén. Ennek hatását elsősorban a második Dixieland Gálaest kapcsán láthattuk, de a Nógrád Néptánc Együttes műsorára is az informális sáv értesülései hozták el a távolabb élő látogatókat.

A bemutatott eredményekhez érdemes egy módszertani megjegyzést fűznünk: az információk sávok szerkezetének feltérképezése megérte a ráfordított munkát, segítségével az információforrások gazdag sorozatából áttekinthető és nagy magyarázó erejű kategória rendszerhez jutottunk.

A részvétel előzményeinek egy másik mozzanatát is vizsgáltunk. A programválasztáshoz vezető döntés időpontját. A hosszabb-rövidebb időre tervezők és az ad hoc döntéshozók megkülönböztetését szolgáló kérdésünk nyomán az alábbi, átfogó kép alakult ki.

Mikor döntött a programról? (% , N = 330)

egy hétnél régebben	32		
egy héttel ezelőtt	11	Σ	43
négy – hat nappal ezelőtt	5		
egy – három nappal ezelőtt	8	Σ	13
hirtelen jött ötlet alapján, a mai napon	3		3
nem kívánt külön elhatározást, ilyen programokra máskor is idejár	39		39
nem tudja, nem válaszolt	2		2
Σ	100	Σ	100

A jókorán meghozott döntések és a hirtelen elhatározás által határolt idősort a külön döntést nem igénylő, korábbi tapasztalat(ok)ra támaszkodó látogatók választai egészítik ki. A sorozat első sávját a legalább egy hete hozott döntések adják, a másodikban az egy héten belüli elhatározásokat találjuk, a harmadikba az ötletszerű, aznapi döntések kerültek. A cezúrákkal elhatárolt sáv szerkezet alapján félreérthetetlen, hogy a megkérdezettek elvétve engednek a spontaneitásnak, időfelhasználásukat többnyire az előre tervezett eseményekre építik, közülük sokan visszatérő vendégei egy-egy sajátos arculatú programnak. Ezt még ki kell egészítenem egy személyes tapasztalattal: a hat este során több olyan látogatóval találkoztam, aki két-három alkalommal is részt vett a kutatásba bevont programokon.

Az alapmegoszlás értékei a döntések időpontja esetében is jelentős eltéréseket fednek el. A keresztkapcsolatokat több metszetben is vizsgáltuk, de adatainkat csak egy esetben találtuk jelentősnek. A döntés idejének programokhoz kötött jellegét részleteiben is indokolt bemutatnunk, mert az esetek többségében sajátos helyzetet láttunk:

A döntések időpontja, a programok szerint (% , N = 330)⁴

	ma	a héten belül	egy hete v. régebben	máskor is jár erre	n. tudja, n. válaszol	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	7	5	29	55	4	100
Veszedelemes viszonyok 2	5	9	28	56	2	100
Nógrád Néptánc Együttes	-	8	65	25	2	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	-	28	48	24	-	100
Dixieland Gála 1	6	16	50	28	-	100
Dixieland Gála 2	2	12	54	30	2	100
Σ	3	13	43	39	2	100

11. táblázat

Négy program esetében is találtunk olyan adatot, amely a döntési időpont sajátosságaira utal. Mindkét színházi előadáson meghatározó súlyúak azok a látogatók, akiknek nem volt szükségük külön elhatározásra, mert ilyen programokra máskor is eljönnek a házba. Ezekben az esteken javarészt a bérlettulajdonosok töltötték meg a nézőteret. Mindkét előadáson a megkérdezettek kétharmada a bérletvásárlást jelölte meg a belépőjegy megszerzésének módjaként.

A Nógrád Néptánc Együttes programján és a Dixieland Fesztivál második gálaestjén a korai döntések adták a domináns alcsoportot. Egyik előadást sem lehetett bérlettel látogatni, viszont az érdeklődők jelentős hányada nem akarta a véletlenül

bízni, hogy rész vehet-e a programon vagy sem. A szabadidő szervezés ilyen tudatossága a bérletvásárláshoz közeli elkötelezettséget jelent.

Arra nem tudunk válaszolni, hogy a néptánc programon a táncos tartalom és a személyes érintettség milyen arányban motiválták a részvételt. A két dxieland estén okkal feltételezhetjük, hogy a zenészekhez fűződő kapcsolatok súlya elhanyagolható volt, a korai döntések feltehetően a hosszú hagyományra visszatekintő, mára „intézménnyé vált” fesztiválnak köszönhetőek.

A részvételről különböző időpontban hozott döntések korántsem automatikusan jártak együtt a belépőjegy megvásárlásával. Csak egy részük vonta maga után a bérlet vagy a jegy megvételét, más esetekben viszont a költségmentes részvétel kapcsolódott a döntésekkel. Ez utóbbiakról csak közvetve tudjuk eldönteni, mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás. A döntés motiválta a tiszteletjegy vagy az ajándék belépő megszerzését, esetleg a megszerzett, megkapott belépő keltette fel az érdeklődést, vagy csupán illett a lehetőséggel élni. Ezt interjútechnikával könnyebb megismerni, a mi eszközeinkkel most csak sejtethetjük, előbb volt a lehetőség, azt követte az elhatározás.

Azt viszont precízen körülhatárolhatjuk, hogy a közönség melyik része vállalta a részvétel költségeit, és kik élhettek az ingyenes műélvezet lehetőségével. Elsőként most is az átfogó képet kell bemutatnunk, majd a legfontosabb részleteket.

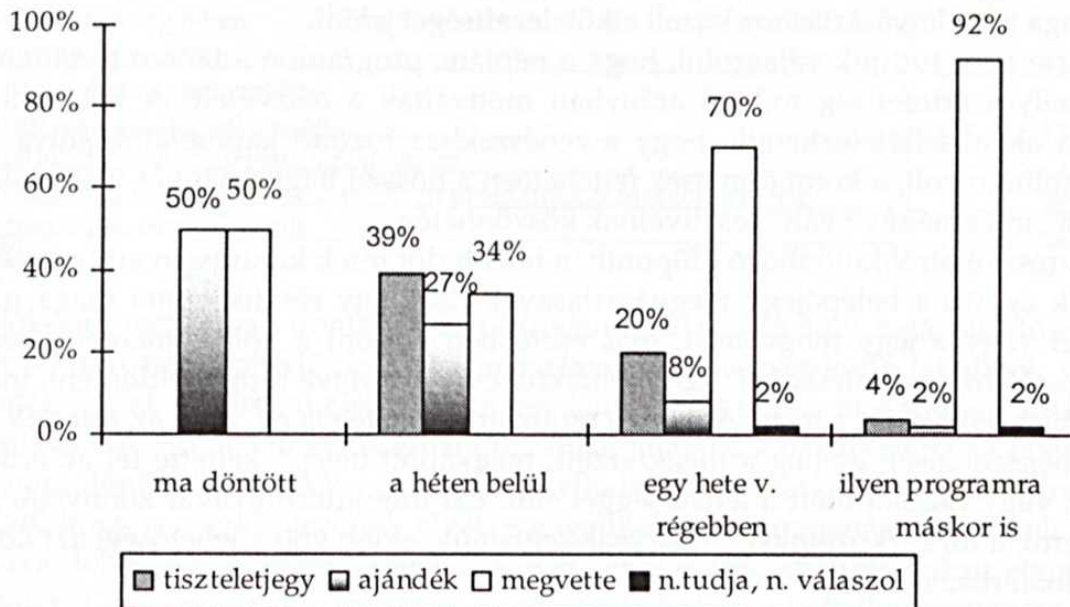
Miképp jutott a belépőjegyhez (% , N = 330)

tiszteletjegyet kapott	14
ajándékba kapta	10
bérletet vagy eseti jegyet váltott	74
<u>nem tudja, nem válaszolt</u>	<u>2</u>
Σ	100

Az alapmegoszlás sor alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy a megkérdezettek mintegy háromnegyede számára árú volt a kultúra, amelyért meg kellett fizetnie. Közel egynegyedre rúgott az ingyenes műélvezők köre, de közülük egy 10 százalékos alcsoportról nem tudhatjuk, hogy ajándékjegyeiket megvette-e valaki, vagy már az adományozók is ingyen jutottak hozzá. Mindkét változat előfordulhatott. A hazai jótékonyaságról, adakozásról szerzett tapasztalatok alapján okkal feltételezhetjük, hogy az ajándékozók sem nyitották ki pénztárcájukat.

Három változó esetében is fontosnak találtuk a keresztkapcsolatot. A programok, az információs sávok és a részvételről hozott döntés időpontja szerint igen erős szignifikancia szintű adatokat ismerhettünk meg. Többváltozós regresszióelemzéssel megnéztük, hogy ezek a változók valóban egyetlen rendszert képeznek-e. Azt láttuk, hogy igen, és a rendszeren belül a döntési időpont a legerősebb meghatározó elem. Elsőként ezt a kapcsolatot kell bemutatnunk:

Hogyan jutott a belépőjegyhez, a döntés időpontja szerint (% , N = 324)⁵

5. ábra

Az oszlopdiagramon plasztikusan kirajzolódó, legfontosabb tendencia a JAMK stabil közönségéről szól. Azokról, akik a megkérdezés alkalmával azt állították, jelenlétük nem kívánt külön elhatározást, ilyen programokra máskor is ide járnak. Ők szinte egyöntetűen megvásárolták eseti belépőjüket vagy bérletüket. Más szóval: a törzsközönség fogadja el a szolgáltatás árú jellegét.

A másik karakteres tendencia azt teszi félreérthetlenné, hogy minél régebbi volt a részvételtől hozott döntés, annál kevésbé találkozunk ajándékba kapott jegyekkel. A tiszteletjegyek esetében nem ilyen tiszta a kép, mert a szűk körű, aznapi döntésekkel együtt senki sem említett tiszteletjegyet. Meg kell jegyezzük: dolgozatunk nem laboratóriumi kísérletről szól, az empirikus felvételekben kisebb-nagyobb „piszkok” mindig akadnak.

Az viszont egészen biztosan nem „felvételi vagy feldolgozásbeli piszkok”, hogy a hat program látogatói körében a spontán, vagy ahhoz közeli döntések erősen kapcsolódnak az ingyenes részvétel két lehetőségéhez. És ez a tény megerősíti korábbi feltételezésünket: a költségmentes részvételi lehetőség motiválta a programhoz közeli döntések számottevő hányadát. Azt már közvetett úton sem tudjuk megközelíteni, hogy alkalmanként az üres nézőtéri sorok fenyegető képe indította útjukra az ingyenes jegyeket vagy ennek ilyen arányú hagyományai vannak a Művelődési Központban.

Ezen túl az is biztos, hogy a jegyárak elfogadhatóságára irányuló kérdésünknek 81 megkérdezett esetében nem volt értelme, mert nekik nem kellett fizetniük belépőjükért. Dolgozatunknak az elégedettségéről szóló, zárófejezetét majd ezzel kell kezdenünk. Előtte viszont a jegy megszerzésének programokhoz kötött karakterét tekintjük át. A hat este sajátosságainak jobb megértése kedvéért a fizető nézők esetében az előzőnél finomabb tagolással dolgozunk, megkülönböztetjük a bérlettulajdonosokat, és az eseti jegyvásárlás három változatát sem kezeljük összevonva. A tiszteletjegyet és az ajándékba kapott belépőt viszont összevonjuk.

Hogyan jutott a belépőjegyhez, a programok szerint (% , N = 330)⁶

	tiszteletjegy, ajándék	közvetlenül a program előtt	pénztári elővétellel	közönség-szervező-nél	bérlete van	n. tudja, n. válaszol	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	18	-	11	4	66	1	100
Veszedelemes viszonyok 2	10	6	14	3	64	3	100
Nógrád Néptánc Együttes	12	43	30	15	-	-	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	54	12	2	-	32	-	100
Dixieland Gála 1	32	12	52	2	-	2	100
Dixieland Gála 2	26	12	60	-	-	2	100
Σ	24	12	26	4	32	2	100

12. táblázat

Kiemeléseink minden programot érintenek. Ez annak indikátora, hogy a nézőtér megtöltésének alkalomról-alkalomra más módja működött. A két színházi előadás döntően a bérlettulajdonosok estje volt. Közülük a másodikra feltűnően kevesen érkeztek az ingyenes belépők valamelyik változatával. Ezeken az előadásokon találoztunk a ház törzsközönségével, amelyről már tudjuk, az ide tartozók a műélvezethez elsősorban piaci feltételekkel juthatnak.

A néptáncosok programján az általában jellemzőt egyaránt többszörösen meghaladja a közönség-szervezőnél és a helyben, előadás előtt jegyet vásárlók aránya. A közönség-szervező igénybevétele ésszerű kapcsolatban állhat a nagyarányú (65%) korai döntéssel. A helyszíni jegyvásárlás ellentmondani látszik a többnyire egy hétnél régebbi elhatározásoknak. Értelmezésünk szerint ennek is volt gyakorlatias háttere, de azt nem az időtényező, hanem a lakóhely határozta meg. A jelentős részben csatolt és ezeknél is távolabbi községekből érkezők számára kézenfekvő volt a helyszíni jegyvásárlás, hiszen így nem kellett külön utazniuk a vásárlás kedvéért.

A zenekari évadzáró koncerten a ház nyilvántartása szerint a nézők 23 százaléka jött tiszteletjeggyel, a megkérdezettek ezt jóval meghaladó arányban állították, hogy nem került pénzükbé a részvétel. Szereptévesztés lenne, ha igazságkeresők, pláne igazságtevők kívánnánk lenni. Azt biztossággal állíthatjuk, hogy a részben bérletes koncertnek szűk volt az előzetes hírverése, műsorfűzetben nem szerepelt, sokan az utolsó pillanatban szereztek róla tudomást. Ezt az elővétellel jegyhez jutók feltűnően kis súlya pontosan érzékelteti.

Adataink jobb megértését egy felvételünkön kívüli ismeretsokor segítheti. A koncert szervezésének intézményi háttere a Városi Zeneiskola és a Művelődési Központ közötti megállapodás. A JAMK a Salgótarjáni Szimfonikusok koncertsorozatához termet és színpadtechnikát ad, mint kiderült korántsem piaci áron. A programot, annak hírverését és a belépők, bérletek forgalmazását a Zeneiskola biztosítja. A bevételekkel és a kiadásokkal is ott gazdálkodnak, nem pedig a Művelődési Központban. A koncert programja meglehetősen későn nyerte el végső tartalmát, a beharangozáshoz szükséges információk nem álltak időben a rendelkezésre. A jutányos költségszerkezet tette lehetővé, hogy bőkezűen adjanak tiszteletjegyeket. Azt már csak feltételezhetjük, hogy a zenekart nem kívánták foghíjas nézőtérrel szembesíteni, ezért a megengedhetőnek vélt jegyajándékozással törekedtek a helyek kitöltésére. Az est ismeretében azt kell mondanom: a koncertnek hasznára vált.

A koncertsorozat jövőjére gondolva pedig azt, hogy a programszervezésben eltérő tapasztalatú Zeneiskola és Művelődési Központ szerepeinek újragondolása, majd újraosztása a város zeneszerető közönségének tenne jót.

Mindkét Dixieland Gálaest esetében domináns csoportnak találtuk az átlagot jóval meghaladó arányú pénztári elővételt. Ezekben az estéken a tipikusan korai döntésekkel (50 és 54 százalék) harmonizáló jegyvásárlási gyakorlatról adtak számot a megkérdezettek. A közel két évtizede megszokott, tavaszról-tavasza ismétlődő fesztiválról az érdeklődőknek jól beágyazott ismereteik vannak. Ennek alapján tervezhető és – mint láttuk – nem csak előre tervezik, de jegyvásárlásaikkal biztosítják is részvételüket a programon.

Már eddig is érzékeltettük, hogy eredményeink alapján erős kétségeket fűzünk az „átlag”, a „jellemző megoszlás”, stb. kategóriák valóságtartalmához. Fejezetünk záró táblázata fenntartásaink megalapozottságáról győz meg bennünket. A domináns módon bérletesnek tekinthető közönség (az összesített eredmények ezt sugallná) csak látszólag ilyen. Ez a megállapítás valójában csak két este közönségét jellemzi. Az akkor megkérdezettek bérlettulajdonos részének kiemelkedő súlya jelenik meg az átlagos eredményekben, miközben a további négy programnál egészen máshova esnek a jegyvásárlás hangsúlyai. Sőt, három vizsgált eseményt egyáltalán nem látogathattak bérlettel az érdeklődők.

A megkérdezettek elégedettsége

A belépők árának megítélésénél az önkitöltéses válaszlehetőségeket sokan felületesen olvasták, így többen azok közül is ítéletet alkottak, akiknek nem kellett fizetniük jegyükhöz. Úgy tartjuk, hogy egy ár elfogadhatóságáról másképp gondolkodnak azok, akiknek ezt meg kell fizetniük, és azok, akik számára ez egy „érdekes”, de nem zsebbe vágó kérdés. Emiatt az értékelő ítéleteket mindenkinél, aki nem fizetett a belépőért, átkódoltuk a „kérdésnek nincs értelme, mert nem kellett fizetnie a belépőjegyért” válasza. Ezután valóban a fizető közönség ítéleteivel dolgozhattunk. A számításba vehető 249 megkérdezett döntő többségének volt kialakult ítélete, mindössze 16 személy választotta a „nem tud”, és a „nem szeretne válaszolni” lehetőséget.

Reális-e a belépőjegy ára (% , N = 249)

ítélet a jegyek áráról	%
igen, reális	79
alacsonyabb lenne reális	13
magasabb is reális lenne	2
<u>nem tudta megmondani</u>	<u>6</u>
Σ	100

Az árakat reálisnak tekintő ítéletek domináns súlya alapján feltételezhetjük, hogy a konszenzusközeli képet a más kérdéseink válaszai szerint képzett metszetek sem írják felül. A keresztkapcsolatokat a programok mellett valamennyi eredeti és átkódolással képzett demográfiai változó szerint megvizsgáltuk. Eredményeink alapján nem kellett elvetnünk hipotézisünket. Az így kialakított alcsoportok mind-egyikében 65 és 80 százalék közötti mértékben tartották elfogadhatónak. A keresztkapcsolatok egyetlen esetben sem vezettek szignifikáns adatokhoz, így ezek értelmezése félrevezető, álprecizitás lenne.

Mindössze 32 megkérdezett gondolta, hogy többé-kevésbé alacsonyabb lehetne a belépők, bérletek ára, és ennél is kevesebb: 5 személy vélt elfogadhatónak magasabb jegyárat az éppen aktuális programon érvényes árnál. Ezekből az adatokból százalékot számolni szakmai tévedés lenne, a gyakoriság értékeket is csak tájékoztató adatnak szánjuk:

Alacsonyabb jegyárak az elégedetlenek válaszaiban (gyakoriság, N = 32)

500 forintig:	20
501 és 1000 Ft között	2
1001 és 1500 Ft között	2
1501 és 2000 Ft között	3
nem válaszolt	5

A gyakorisági sor arról győz meg bennünket, hogy a Művelődési Központ hat programján a többnyire reálisnak tekintett jegy és bérlet árakat azok is csak kis mértékben korrigálnák, akik szerint a belépőjegyek drágábbak az elfogadhatónál. Hozzá kell tennünk, a magasabb árakat is megengedhetőnek tartó öt személy viszont azt jelzi, hogy a kialakított árszínvonalon praktikusán semmiféle ártartalék nincs a belépőjegyek mögött. Valószínűsíthető, hogy egy áremelés jelentős elégedetlenséget váltana ki a látogatók körében. Ilyen lépést követően korántsem várhatnánk hasonló arányú elégedett válaszokat. Úgy gondolom, nem érdemes az eddig érvényes árakhoz nyúlni.

A látogatók elégedettségét két megközelítéssel vizsgáltuk. Előbb minden program esetében a rendezvényeket értékelő, átfogó ítéleteket kértünk, majd tíz rész kérdésben a megkérdezettek szerint elvárható követelmények teljesülését vizsgáltuk. A globális értékelés mellett azért tartottuk indokoltnak a többszemponú ítéletalkotás vizsgálatát is, mert az egyetlen értékelő ítélet megalkotásakor sokan nem is tudják, milyen részmozzanatok befolyásolják álláspontjukat.

Az első ítéletben azt kértük, mérlegeljék egy ötfokú skálán, vajon olyan időtöltést jelentett-e a program, mint amilyenre számítottak. A minősítő besorolásokhoz az iskolai osztályzatokhoz hasonló, de minden érték mellé szöveges kategória meghatározásokat adó válaszokat kínáltunk. Az időtöltés minősítésénél ezekkel a kategóriákkal dolgoztunk:

- 5 elvárásainak teljesen megfelelt
- 4 elvárásainak nagyrészt megfelelt
- 3 elvárásainak közepesen felelt meg
- 2 elvárásainak alig felelt meg
- 1 elvárásainak egyáltalán nem felelt meg

A programok közreműködőit, a körülményeket és a járulékos szolgáltatásokat értékelő kérdéssorozatban az alábbi, minden rendezvényről feltett tíz kérdésben ezeket a részmozzanatokot minősíthették a sorozaton belül azonos szempontok szerint:

- 01 a tájékoztatás erről a programról
- 02 a programon közreműködők teljesítménye
- 03 a programon használt hang (és fény) technika
- 04 a közönség személyes és vagyónbiztonsága
- 05 a terem mérete ekkora közönség befogadásához
- 06 a programon használt helyiségek bútorainak kényelme
- 07 a büfé árukínálata
- 08 a büfé árszínvonala
- 09 a tisztaság a program során használt helyiségekben
- 10 a mellék helyiségek (WC, mosdó)

Ezeket a részelemeket a már egyszer használt globális osztályozó kategóriáktól csak kevéssé eltérő minősítésekkel értékelhették:

- 5 teljesen megfelel az elvárhatónak
- 4 nagyrészt megfelel az elvárhatónak
- 3 közepesen felel meg az elvárhatónak
- 2 alig felel meg az elvárhatónak
- 1 egyáltalán nem felel meg az elvárhatónak

Az osztályozóskála kategóriákhoz rendelt elemi értéksorozata olyan adathalmazt eredményezne, amely alig alkalmas az összehasonlító értelmezésre. E célra olyan indikátor alkalmas, amely egyetlen összehasonlítható értékkel jellemezheti az elégedettséget. Ennek a feltételnek az osztályozó ítéletekből számított súlyozott átlag (\bar{x}) tesz eleget. Ez olyan jelzőszám, amely képes egyetlen, összehasonlítható adattal jellemezni a programokra vonatkozó ítéleteket. Használatával mind a programokat, mind a tetszőlegesen kiválasztott csoportok ítéleteit egy adattal lehet bemutatni.

Ezt a mutatót elégedettségi indexnek nevezzük, amely elvben 0,0 és 4,0 közötti értékeket vehet fel. A mutató számításakor az eredeti kódoknál egy egésszel kisebb súlyokat alkalmaztunk, így értük el, hogy az „egyáltalán nem megfelelő” ítélet 0 értékű legyen. A korrekcióra azért volt szükségünk, hogy a grafikus ábrázolásban ez a minősítés az értéktengely 0 pontjához tartozzon. Tulajdonképpen azt a módosítást végeztük el, amelyet az elégtelen iskolai osztályzatnál azért nem tesznek meg, mert pedagógiai szempontok miatt kerülni akarják a 0 értékű minősítést, bár amit az egyes osztályzattal értékelnek, az a semmi teljesítményt jelenti.

Elsőként az időtöltés differenciálatlan megítélését mutatjuk be, a hat programot összehasonlító elrendezésben. Az elégedettségi index mellett feltüntetjük a programon részt vevők különböző kicsengésű szöveges véleményeinek gyakoriságát, amelynek lehetőségével a megkérdezettek 21 százaléka élt, és az ingyenes belépővel érkezettek arányát is.

A globális elégedettségi index, programok szerint (\bar{x} , gyakoriság, %, n = programonként változó)

a program	n	\bar{x}	szöveges vélemények esetszáma			ingyen jöhető %
			elismerő	semleges	elmarasztaló	
Salgótarjáni Szimfonikusok	48	3,85	3	3	7	54
Nógrád Néptánc Együttes	39	3,82	4	1	4	12
Dixieland Gála 1	50	3,78	3	1	7	32
Dixieland Gála 2	49	3,61	5	1	6	26
Veszedelemes viszonyok 1	71	3,36	4	3	11	18
Veszedelemes viszonyok 2	60	3,33	5	-	3	10

Az elégedettségi index értékei szerint rendezett sor alapján azt kell mondanunk, hogy a megkérdezettek a hat tavaszi programból elsősorban a Salgótarjáni Szimfonikusok évadzáró koncertjével voltak elégedettek, míg a legkevésbé a Veszedelmes Viszonyok második előadása nyerte el tetszésüket.

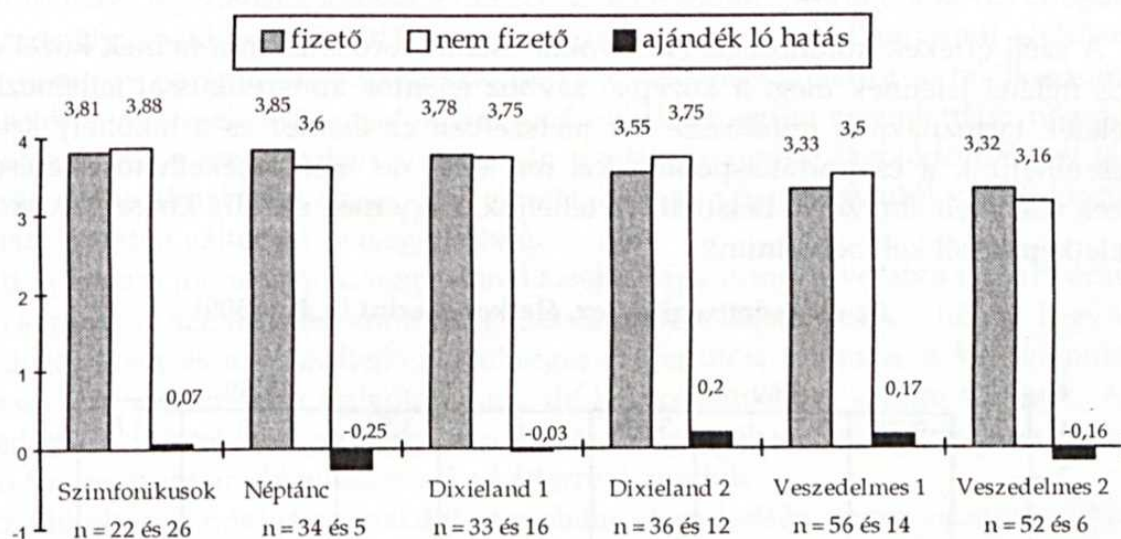
A globális elégedettség mértéke melletti adatsorok kapcsán két joggal felmerülő kérdésre kell válaszolnunk:

1. Van-e kimutatható kapcsolat a globális elégedettség és az elismerő, ill. elmarasztaló megjegyzések előfordulása között?
2. Az ingyen érkezettek aránya befolyásolja-e a globális elégedettséget?

Az első kérdésre csak tagadó válasszal felelhetünk, hiszen a legtöbb és a legkevésbé bíráló megjegyzés egyaránt az alacsony elégedettségi indexekhez kapcsolódik, és az elismerő vélemények sem gyakoribbak az elégedettségi index sor „felsőházában”, mint a sor alján.

A második kérdésnél nehezebb a dolgunk, mivel az ingyen érkezettek aránya és a leginkább elégedettnek tűnő látogatók a Salgótarjáni Szimfonikusok programján a legmagasabb és a Nógrád Néptánc Együttesén a majdnem legalacsonyabb mértékű. Ennek alapján ezt is tagadhatnánk, de (a táncos programtól eltekintve) párhuzamosan csökken az elégedettség és a nem fizető nézők előfordulása, ami viszont az „ajándék ló” effektus (az ajándékot ugyanis nem illik bírálni) jelenlétére utal. A kettősség feloldására csak akkor van lehetőségünk, ha programról-programra megvizsgáljuk, elégedettebbek-e az ingyen érkezők, mint a közönség fizető része. E kapcsolat vizsgálatának eredményeit foglaljuk össze a 6. ábrán.

Az „ajándék ló” hatás a fizető és nem fizető nézők elégedtségében, a programok szerint
(x, n = programonként változó)

6. ábra

A hat figyelemmel kísért program közül a Salgótarjáni Szimfonikusok évadzáró koncertjének kiemelkedő elégedettségi indexe az 54 százaléknyi ingyenes néző miatt adott leginkább okot arra, hogy az „ajándék ló” hatásnak tulajdonítsuk a

magas elégedettséget. A nem fizető megkérdezettek elégedettségének mindössze 0,07 skálafoknyi többlete rácafoltt erre a feltételezésre.

A Dixieland Fesztivál első gálaestjén az ugyancsak magas arányú (32%) nem fizető látogatókat pedig – ugyan minimális mértékben – kevésbé találtuk elégedettekként, mint a jegyvásárlókat.

Két estén (a Nógrád Néptánc Együttes programján és a Veszedelmes Viszonyok második előadásán) az előbbi praktikus elhanyagolható eltérésekkel szemben érdemi mértékű negatív eltérést láttunk, a fizető látogatók elégedettebbek voltak, mint ingyen jött társaik.

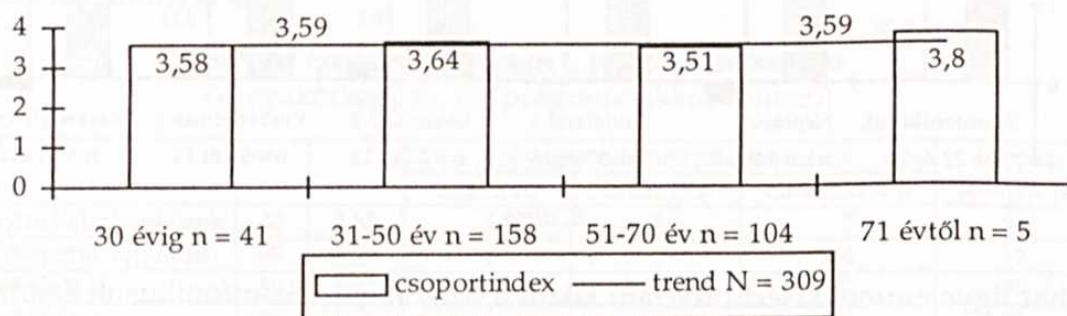
Együttvéve úgy látjuk, hogy a második kérdés megfogalmazásához vezető feltételezést, miszerint a magasabb elégedettség az ingyenjegyekkel befolyásolt válaszadói magatartáshoz kötődhet, el kell vetnünk. A megkérdezettek globális ítéleteit nem kell preparált állásfoglalásnak tekintenünk. Azoknál a programoknál sem, amelyeken kiugróan magas volt a nem fizető látogatók aránya.

Az időtöltést globálisan értékelő elégedettségi indexet nem csak a programok mentén vetettük egybe. Összehasonlítottuk a megkérdezettek demográfiai csoportjainak, információs háttérének és a jegyhez jutás módjának alapján követhető csoportok ítéleteit is. Csak néhány változó mentén találtunk érdemi különbséget, az esetek többségében az elégedettség nagyfokú konszenzust mutatott. A szélső értékek közötti eltérés így alakult:

a csoportképzés szempontja	eltérés
nemek szerint	0,03
a jegyhez jutás módja szerint	0,14
az iskolai végzettség szerint	0,20
információs sávok szerint	0,24
a salgótarjáni régiók szerint	0,24
életkor szerint	0,29
a lakóhely szerint	0,30

A szélső értékek különbségének sávokra osztott sorozatában a nemek közel azonos ítéletei jelennek meg, a középső sávhoz jelentős konszenzussal jellemezhető ítéletek tartoznak, és mindössze két metszetben az életkor és a lakóhely szerint beszélhetünk a csoportálláspontok kis mértékű, de már érzékelhető eltéréséről. Ezek részleteit ábrázolva beláthatóvá tehetjük, hogy még mindig konszenzusközeli ítéletképzésről kell beszélnünk:

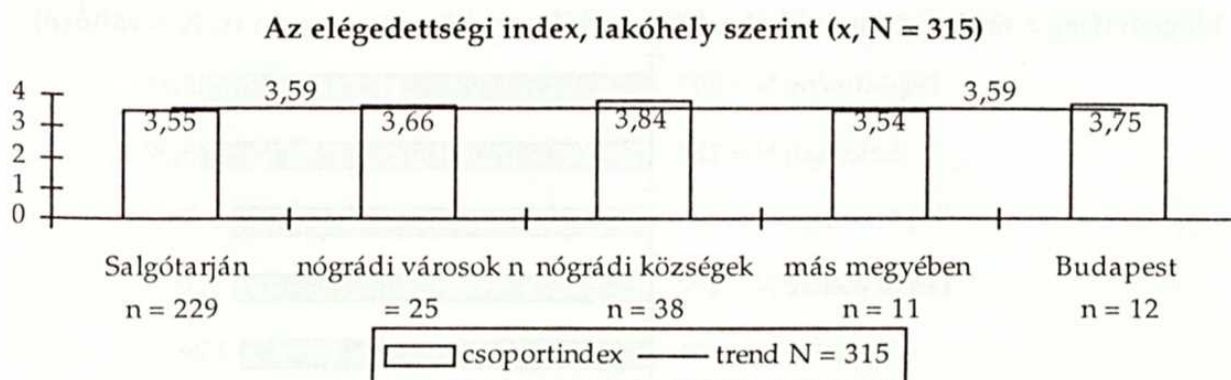
Az elégedettségi index, életkor szerint (x, N = 309)

7. ábra

Az időtöltést minősítők első három életkori csoportjának oszlopai szinte alig térnek el a vízszintesen futó trend vonalától. Ide tartozik az érintettek elsöprő többsége. Mindössze 5 (öt!) 70 évnél idősebb megkérdezett elégedettsége emelkedik ki az ítéletek 3,59 mértékű átlagából. Elégedettségük többsége nem éri el a teljes skálaterjedelem egytizedét. A különvélemények mértéke és képviselőik alacsony száma alapján biztonsággal állíthatjuk: a látogatók életkori megosztottság nélkül alkották meg globális elégedettségüket kifejező ítéleteiket.

A lakóhely esetében – alig nagyobb széli érték különbség mellett – a csoportítéletek más módon tagolódnak:

A nógrádi településeken élők közül a meghatározó súlyú salgótarjáni megkérdezettek kissé szigorúbb ítéleteit a még érdemi nagyságú nógrádi városok, majd községek lakóinak kis lépésekkel magasabb elégedettsége követi. A megyén kívüliek mikrocsoportjaitól mintha egy új ítéleti sor kezdődne: a más megyéből érkezettek kevésbé, a budapestiek inkább elégedettek. E két alcsoport mégsem alakítja jelentősen az elégedettség index mértékét, hiszen ezekből a körökből kevés látogató érkezett. Ugyanakkor az is átlátható, hogy (az előbbi oszlopdiagramtól eltérően) most nem egy parányi ingadozásokkal járó konszenzusos ítéletsorral találkozunk. A kisebb települések felé haladva, kis lépésekkel, de egyre elégedettebb nógrádi csoportokat, és a megyén kívüliek szintén tendenciaszerűen tagolódtó ítéleteit láttuk. Az utóbbiaknál nem a település mérete, hanem a Salgótarjától való földrajzi távolság mentén változott az elégedettség.

Átfogóan azt mondhatjuk, hogy minél kisebb vagy minél távolabbi helyről érkezők csoportjait szemléljük, annál elégedettebbnek találjuk a látogatókat. Tegyük hozzá: lélekben és a részvételhez szükséges erőfeszítést tekintve, a kis település „messze” van. Nem csak Salgótarjától, de bárhol, ahol valami történik. Az elégedettség mértékének szerény emelkedése önmagában szemlélve nem lenne olyan fontos, mint amilyenek ezzel a háttérrel láthatjuk.

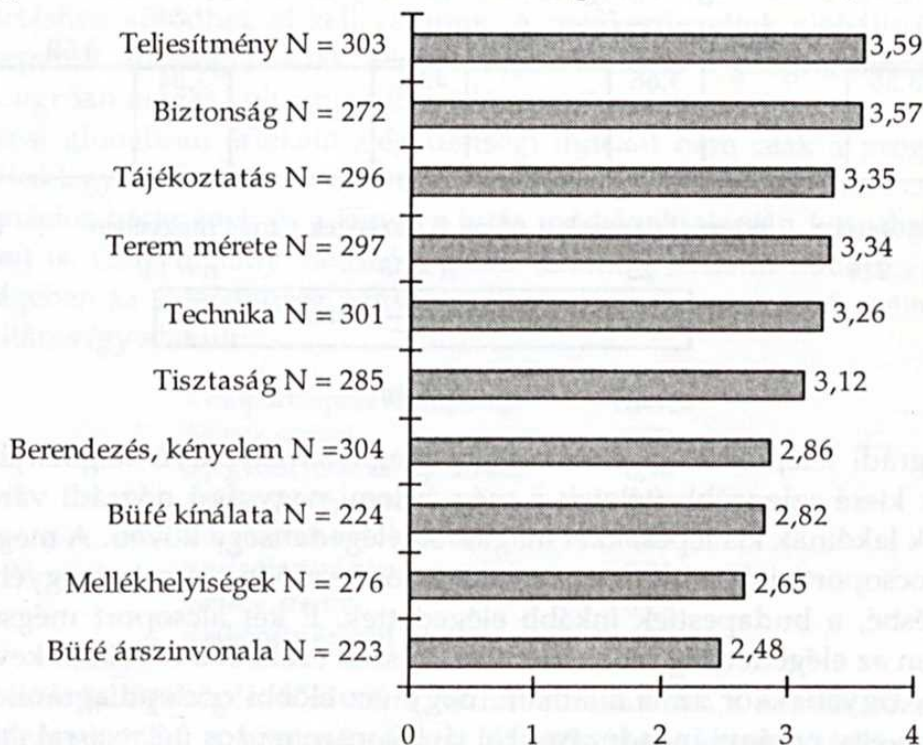
Az időtöltés minőségéről kialakított globális elégedettségi index programokhoz és a megkérdezettek csoportjaihoz kapcsolódó eltérései után már figyelhetünk az elégedettség több dimenziós vizsgálatának eredményeire. Arra az ítéletsorozatra, amely a kulturális szolgáltatás közreműködőinek, feltételeinek és a kapcsolódó szolgáltatások, környezeti elemek tagolt mérlegelése alapján jött létre.

Az elégedettség több szempontú vizsgálatát az erre indokoltá, hogy a részmozzanatok szerephez juthatnak egy-egy program globális megítélésében, olyankor is,

amikor az ítéletalkotás összetevőit fel sem ismerik az érintettek. Élményeinkről, környezetünk jelenségeiről úgy alkotunk véleményt, hogy nem törekszünk annak tisztázására, mi is befolyásolja álláspontunkat. Egyszóval: hétköznapi gyakorlatunkban nem analitikus módon gondolkodunk, gyorsan és általánosításra törekedve ítélezünk. Nap-nap után ezt tesszük, mert a pillanatnyi helyzetek gyors állásfoglalást, gyors reagálást kívánnak. Most azonban ilyen kényszerektől mentesen, a részleteket tudatosítva kereshettük az ítéleteket.

Az elemi válaszokból a feldolgozás során most is súlyozott átlagot számítottunk. A 9. ábrán a megítélt részleteket az elégedettség csökkenése szerint rendeztük sorba:

Elégedettség a részmozzanatokkal a differenciált megközelítés esetén (x, N = változó)

9. ábra

A tíz figyelemmel kísért részmozzanatból a „Teljesítmény” találkozott leginkább a megkérdezettek elégedettségével, és a „Büfé árai” voltak a legkevésbé elfogadhatóak. E szélső tényezők közötti sorozatot célszerű sávokra osztanunk.

Az ítéleti sor szerkezetét figyelve mindössze két elem, a közreműködők teljesítménye és a személy, ill. vagyonsbiztonság tartozik a sorozat „felsőházába”. Ezek elégedettségi indexe közelebb áll a „teljes mértékben megfelel az elvárhatónak” ítélethez, mint a „nagy rész megfelel” besoroláshoz. Hosszú sorozat alkotja a középső ítéleti sávot, amelyben a tájékoztatástól a mellék helyiségekig hét részmozzanat indexe esik közelebb a „nagy részt megfelel az elvárhatónak” minősítéshez, mint az ennél jobb vagy rosszabb megítélésekhez. Az index értékek „alsóházába” a büfé árszínvonalát sorolták a megkérdezettek, amely értékelésük szerint a közepesen megfelel besoroláshoz áll legközelebb.

Az első sáv legfontosabb tapasztalata a közreműködők minden másnál magasabbra értékelt teljesítménye. Az index értéke ugyan egy kevéssel elmarad a hasonló kutatásban vezető helyen talált „Teljesítmény” megítélésétől, de szinte hajszálra

megegyezik a tavaly őszi felvételünkben harmadik helyre szorult azonos részmozzanat elfogadottságával. Ez utóbbinál azért tarthatjuk jobban elfogadottnak, mert egyetlen más elemet sem értékelték magasabbra a megkérdezettek.

A „Biztonságot” más kutatásainkban is előkelő megítélésűnek találtuk. Úgy tűnik, a JAMK a közművelődés más intézményeihez hasonlóan nem került fel a tömegrendezvényeket előszeretettel látogató fosztogatók céltáblájára. Lehet, hogy azért, mert nem tekintik igazán jövedelmező terepnek? A látogatók mindenesetre biztonságban érzik magukat a házban.

A sokelemű középső elégedettségi sáv első felébe a programok előkészítésének és megvalósításának eszközei kerültek, az alacsonyabb index értékek olyan mozzanatokhoz tartoznak, amelyek a kulturális tartalomhoz kapcsolódó járulékos szolgáltatások. Ezek kapcsán nem először kell leírnom, hogy a közművelődési intézmények versenyképessége múlhat a tisztaságon, a kényelmen. Tudom, hogy nehéz a szabadidőipar olyan létesítményeivel versenyezni, amelyeket eleve iparszerűen takaríthatóan terveztek, szellőztetésük, és temperálásuk is megoldott, de az ilyen hátrányok ledolgozása nélkül látogatói egy részét elveszítheti a ház.

Az elégedettségi sor sereghajtójának a büfé árai bizonyultak. Mindössze ez a részmozzanat került a „közepesen megfelel” ítélet közelébe. Azt már a felvétel estéin megfigyelhettem, hogy a közönség nem elhanyagolható része indult el a szünetben a ház előtti sörsátrak felé, mert ott elvárásaihoz közelebbi árakkal találkozhatott. Kérdés, hogy mit tesznek az év nagyobbik részében, amikor erre nincs lehetőségük. Gondolom, akkor sem elégedettebbek. A tudomásul vételen kívül megtehetik azt is, hogy „hozott anyagból” esznek, isznak. Így is láttam rá példát.

A megkérdezettek válaszainak egészéből számított indexek után szükséges az egyes programok és a részmozzanatok kapcsolatának áttekintése. Ennek során ráláthatunk az egyes programok látogatóinak különvéleményeire. Összesítő táblázatunkban a minősített elemeket a hozzájuk kapcsolódó elégedettségi index szerint rendeztük el, és a hat programot a globális elégedettség sorrendjében tartalmazzák az oszlopok.

Elégedettség a részmozzanatokkal, a programok szerint (x, N = soronként változó)⁷

	Szimfonikusok	Nógrád Néptánc	Dixie 1	Dixie 2	Veszedelemes viszonyok 1	Veszedelemes viszonyok 2
Teljesítmény N = 303 x = 3,59	3,87	3,81	3,76	3,60	3,33	3,36
Biztonság N = 272 x = 3,57	3,54	3,77	3,65	3,69	3,42	3,49
Tájékoztatás N = 296 x = 3,35	3,13	3,35	3,44	3,42	3,29	3,46
Teremméret N = 297 x = 3,34	3,72	3,76	3,19	3,58	3,20	3,49
Hang, fény N = 301 x = 3,26	3,33	3,56	3,34	3,45	2,95	3,16
Tisztaság N = 285 x = 3,12	3,22	3,42	2,77	3,10	3,16	3,14
Kényelem N = 304 x = 2,86	3,06	3,24	2,65	2,84	2,82	2,72
Büfé kínálat N = 224 x = 2,82	3,03	2,74	2,66	2,87	2,86	2,80
Mellékh. N = 276 x = 2,65	2,72	3,00	2,20	2,50	2,94	2,59
Büfé árai N = 223 x = 2,48	2,88	2,28	2,34	2,50	2,39	2,56
+ szélső ítéletek a programhoz	3	6	-	-	-	1
- szélső ítéletek a programhoz	1	1	5	-	3	-

13. táblázat

A táblázat sorai a legmagasabb indexértéktől a legalacsonyabbig tartalmazzák a vizsgált részmozzanokat. A sorcímekben feltűntettük az index kiszámításánál figyelembe vett válaszadók (N) számát és a válaszaikból számított átfogó index érték (x) nagyságát. Az oszlopokban az egyes programokon válaszolók részmozzanontként számított index értékét jelezzük. A kiemelések közül a **kövér** szedés az adott összetevőre adott legmagasabb értéket, a *kurzív* szedés pedig a legalacsonyabbat jelzi. A kerettel elkülönített, alsó két cellában azt tűntettük fel, hogy egy-egy programon a megkérdezettek hány részmozzanatot értékelték a legmagasabbra, ill. a legalacsonyabbra.

Táblázatunk adatainak értelmezését ezekkel a sorokkal kezdjük. A Nógrád Néptánc Együttes programjának látogatóit a tíz részmozzanat közül hat esetben a legmagasabb elégedettség jellemzi. A családi programnak talált est közönségében kiugróan magas (48%) a csak informális értesülésekre hivatkozók aránya, sokukról okkal feltételezhetjük a program szereplőihöz fűződő személyes érintettséget. Emellett a többi programhoz képest jelentős a kis településekről érkezettek súlya. Nem kockáztatunk nagyobb tévedést, ha ítéleti plafonjaik gyakoriságát részben elvárásaik alacsonyabb szintjének, részben személyes kötődéseiknek tulajdonítjuk. „Elfogult leszek, mert az unokám is szerepel” mondta egy asszony, amikor a táblázatos vélemény kérdéseire hívtam fel a figyelmét.

A többi programhoz képest kimagasló hat indexük mellett egyetlen ítéleti mélypontot találunk. A büfé árait, amelyet egészében véve is kritikusan szemléltek a megkérdezettek ezen az estén tartották a legkevésbé elfogadhatónak. A többnyire elégedett látogatók számára ezek az árak igencsak messzire estek a megszokottól.

Ha nem is ilyen mértékben, de sűrűnek találtuk az ítéleti maximumokat a Salgótarjáni Szimfonikusok koncertjén is. A program sajátos szervezési háttere mellett nem meglepő, hogy a közreműködők teljesítményét ezen az előadáson tartották az elvárhatóhoz legközelebbinek. A magasan iskolázott, döntően salgótarjáni közönség a büfé kínálatát és árait is elfogadhatóbbnak tartotta az öt további program látogatóinál. Ezekkel az ítéletekkel éles kontrasztot képez a tájékoztatásról kialakított álláspontjuk. Már korábban leírtuk, hogy nem éppen professzionális programszervezéssel készítették elő az évadzáró koncertet. Erre rímel a megkérdezettek válaszaik alapján kialakult legalacsonyabb elégedettségi index.

Az első Dixieland Gála közönsége 5 részmozzanatot értékelt alacsonyabban a többi program látogatóinál. Valamennyi a koncert feltételei, a kényelmi elemek és a járulékos szolgáltatások körébe tartozik. Olyan összetevői a program környezetének, amelyeket mind a hat alkalommal azonosnak tekinthettünk. Ezeket az est közönsége mégis kritikusan minősítette. Amit az előadásról és látogatóiról tudunk, azt korábban már jellemeztük. Úgy találtuk, nosztalgia koncert karakterű program volt, félreérthetetlen protokoll beütésekkel. Az erre hangolódott közönség ítéletei köszönnek ránk a gyakori, alacsony elégedettségi index értékekkel.

Az összegző mutatók közül a *Veszedelmes Viszonyok* első előadásán látott három, legalacsonyabb index háttérét szintén a közönség ismeretében írhatjuk le. Az első bérleti sorozat régebbi, tapasztalt közönségének ítéleteit szemléljük. Ez a közeg rutinos színházlátogatónak számít a házban, élményeit inkább hasonlíthatja korábbi előadásokhoz. Az előadáson tapasztalt teljesítmény megítélése vállalhatóan szubjektív elemekkel tűzdelt állásfoglalás. Mi is arra törekedtünk, hogy ki-ki a saját

mércéjéhez, tapasztalataihoz igazítva minősítsen, ezért választottuk az „elvárásainak...” és „az elvárhatónak...” kifejezéseket az osztályozó kategóriák megnevezésekor. Számomra csak a próbafelvétel *Lefelé a hegyről* előadása adott összehasonlítási alapot, de az összehasonlítás egyáltalán nem volt hízalgő a *Veszedelmes Viszonyok* előadásra nézve. Feltételezem, hogy a régebbi színházlátogatók nálam több összevetési alap birtokában minősítettek kritikusan. Tegyük hozzá: a második napi közönség csak épphogy lemaradt a legkevésbé elégedettek „rangról”, hiszen a mindössze 0,03 skálafoknyi eltérést bátran tekinthetjük a felvétel hibájának.

Két program látogatói a többieknel kevésbé vetették észre magukat ítéleteikkel. A második színházi előadáson mindössze egyetlen széli álláspontot fogalmaztak meg, a tájékoztatást másoknál jobbnak tekintették. A második Dixie Gála látogatóiról még ennyit sem mondhatunk, minden ítéletük a legmagasabb és a legalacsonyabb közötti.

Most kell visszatérnünk a globális elégedettségi indexhez. Az egyetlen, szükség-szerűen elnagyolt ítélet és a részmozzanatokról megfogalmazott álláspontok csak tendenciaszerűen felelnek meg egymásnak. A globális elégedettséget vezető két program látogatói a részletkérdésekben fordított sorrendben, de legtöbbször a legelégedettebbnek mutatkoztak. A globálisan kevésbé elégedett közönségcsoportoknál már felborul az általános ítélet és a részítéletek összhangja. Úgy vélem, inkább hihetünk a konkrétumokhoz jobban kötődő részítéletekben, mint a kapaszkodókhoz kevésbé kötöten megfogalmazott globális elégedettségről szóló válaszokban. Értelmezéseinkben a részmozzanatokról megismert csoportálláspontokat (egy-egy program közönségének ítéleteit) ezért köthettük jobban az adott program látogatóiról felvételünk során megszerzett tudásunkhoz.

Ez a megállapításunk természetesen nem írja felül a globális elégedettségről eddig leírtakat, indexei a „teljesen...” és a „nagyraészt megfelel az elvárhatónak” kategóriák közötti, jelentős konszenzussal járó állásfoglalásokat tükröznek. Arra viszont utalnom kellett, hogy az elégedettség kétféle megközelítése közül a konkrétumokhoz kapcsolódó eredmények miben, és miért térnek el az elnagyolt állásfoglalásoktól.

1. Válogatás a szöveges megjegyzésekből programok szerint

Veszedelmes viszonyok első előadás

A díszlet tetszett és az esemény is mindig pörgős volt. [*Salgótarján, 20 évig, 8 ált. nő*]
Az előadásban a színészek játéka mellett különösen a jelmezek voltak elragadóak.

[*Zagyvaróna, 41-50 év, felsőf. nő*]

Lehetőség szerint péntek esténként legyenek az előadások. [*Kazár, 41-50 év, felsőf. nő*]

Levegőtlen a színházterem. A kiállítást szívesen megnéztem volna a szünetben, ha mód lett volna. A női mosdóban hosszú sor állt. [*Salgótarján, 41-50 év, középisk. nő*]

Nagyon rossz a terem szellőzése, túl meleg, légszomj. [*Szuha, 51-60 év, főisk. nő*]

Veszedelmes viszonyok második előadás

Színvonalas, jók a programok mindig! [*Szalmatercs, 61-70 év, felsőf. férfi*]

Így tovább, köszönjük. [*Salgótarján, 51-60 év, szakm.képző, férfi*]

Kifogásolható, hogy a bérletes előadásokból sok elmarad – még ha mással pótolták is – mi nem erre váltottunk bérletet! [*Salgótarján, 31-40 év, középisk. nő*]

Nógrád Néptánc Együttes

Tetszett a program. [Baglyasalja (Salgótarján), 61-70 év, közép. férfi]

Zsúfoltak az öltözők. [Karancsberény, 31-40 év, középisk. nő]

A fiatalabb korosztálynak kellett volna előbb fellépnie. [Z.pálfalva, 31-40 év, szakm.képző, férfi]

Dixieland Gála első nap

Folytatódjék ez a csodálatos hagyomány! [Salgótarján, 51-60 év, középisk. férfi]

A teremben meleg van! [Budapest, 41-50 év, felsőf. nő]

Klíma! [Egerbocs, 31-40 év, középisk. férfi]

Dixieland Gála második nap

Teljesen megfelelő volt minden. [Szécsény, 41-51 év, középisk. nő]

Csak igen ritkán voltam itt. Érdemes lenne Hatvan és Nógrád felé eső településekre.

(Lőrinci, Zagyvaszántó, Apc) kiterjeszteni a propagandát. [Heves, 61-70 év, felsőf. férfi]

A Fő tér burkolata katasztrofális állapotú. Mind Salgótarjánhoz, mind a fesztiválhoz méltatlan. [Debrecen, 51-60 év, felsőf. férfi]

Salgótarjáni Szimfonikusok

Színvonalas koncert volt. [Bátonyterenye, 21-30 év, felsőf. nő]

Szinte soha nem látok nagyméretű, figyelemfelkeltő plakátot a PSZ Főiskolán. Ezek elhelyezésében szívesen segíték. [Karancslapujtő, 41-50 év, felsőf. nő]

A műsorfüzetben minden lehetséges és tényleges program legyen benne. Pl. Bálványos Huba előadásai, a hangversenyek. [Salgótarján 31-40 év, középisk. nő]

2. Jegyzetek

- ¹ A megkérdezettek egy része több információforrást is megnevezett, ezért az említések aránya meghaladja a 100 százalékot.
- ² A táblázathoz $\chi^2 = 58,62766$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ³ A táblázathoz $\chi^2 = 36,38646$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.
- ⁴ A táblázathoz $\chi^2 = 58,62766$ és $p < 0,0001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ⁵ A forrástáblázathoz $\chi^2 = 136,89162$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ⁶ A táblázathoz $\chi^2 = 239,98527$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ⁷ A táblázatot súlyozott átlag sorozatokból szerkesztettük, melyeknek forrásai az egyes programok összetevőiről kapott ítéletek. Ennek megfelelően nincs ε oszlopa.

KETYKÓ ISTVÁN

Hazatéréseim

Szügyi barátaimnak.

A hegyek lábamhoz térdelnek,
macskamódján hozzám dörgölődznek a vizek;
bogánccsok, katángkórók nyaldossák kezeim,
ha hazatérek falumba –
máglyát raknak körém az ismerős utcák
s fellobban bennem gyermekkorom szunnyadó lángja.

Apám háromlábú székén pihen az Isten,
a vaskaptafán elkészült a világ
szigorú-szép törvény szerint –
izzadt dunyhák alatt fogant gondolatot
dajkál a párzó hajnal: a szegénység
aszott emlői helyett anyám kenyeret adhat
az éhes szájba
s a köténye mélyén turkáló csöpp kezekbe...

Hányféle hazatérésem is volt már...?

Egyszer májusi rétek jöttek értem,
hazahívtak a szüette kerítések illatai
s a gágogó vadliba-rajok;
falum népe gyermekként ölelt magához;
tekintetükben láttam sorsom –
nem maradhatok adósuk!

Orgonabokrok kísérek utamon,
kézen fognak a hazafelé tartó
birkák csengőhangjai
s a lábuk kavarta por-köpönyeget
magamra terítve
falumból a város felé ballagok...

Mohora, 1979. március 12.

MADÁR JÁNOS

Gyász és csönd

Itt mindig csak temetünk,
élők között holtakat lelhetsz.
Gyász és csönd nyitja fekete szádat,
magadnak sohasem énekelhetsz.

Nem sirathatod el Isten
és ember előtt egyetlen végzeted.
Aki voltál a kegyetlen sorsban,
számkivetéstől tengődő életed.

Mert éheztél és tiszta szegények
penészes kunyhóiban nyomorogtál.
Szalmazsákokra dőlt az éjszaka,
testvéreidnek félve inni adtál.

Csak víz volt elég – és néha
a behorpadt bádokban tej.
Egyél – mondta szomorúan Anyád;
a szegénynek ezen a földön mért nincs hely?!

Méért nincs a gatyás, mezítlábas, éhes kisleány
megtartó reménye?! Ki vigyáz rá,
hogy feljuthasson a porba fúlt tanyák
rettentő mélyéről a fényre?!

Hol van a Mindenható?! Hol van,
ha mindenhol létezik és mindent lát?!
Szemünkben túl sok a bánat – – –,
holtaktól és szegényektől sír a világ.

Egyetlen verssorért

Egyetlen verssorért meghalni,
így múlok el a csönddel én is.
Néma szavaimat emelem kőnek,
az árvaság betemet íratlan mégis.

A föld méhéből gyökerek cipelnek
— — — új s új forradalmat.
Tavasza menekül riadt rejtekéből,
ki ad majd nekem éneknyi hatalmat?!

Ki emel szívéhez tiszta
gyász alatt, szomorúan, félve?!
Éj, romlás, romolhatatlan szerelem,
fényes rög – hullnak az égre.

A csillagok mind szögesdrótok mögé
alkonyulnak; Raszkolnyikov létezik.
A bűn velünk született gyermek,
fölsír alvatlan szemünkben és vétkezik.

Bilincs kattan, a halhatatlanság
gyalázataért létezés kiált.
Élni és éltetni – ami fölemel;
vers a vershez hazatalált.

Hófehér lapok közt fénylik,
jövőt emel már boldogan.
Föl-fölhangzik a hatalmas égit,
összegyűjtöm és szétosztom magam.

Mert annyi itt a fájdalom,
sírhanthoktól feketül a lélek.
Nem mentheti meg az embert, csak az ég,
csak az egekig hullámzó ének.

Áldott legyen a tenger — — —,
a legszebb szavak világgá mennek.
Hirdetik a fényt, újszülött fiaink
s lányaink szelíd arcát a kegyelemnek.

Oldozz fel minket, tűz — — —,
égesse szívünket hűség és remény.
Gyöngéd béke, tavasz – hogy szóljon ránk
élő halott: a megváltó költemény.

KERÉK IMRE

Hommage a József Attila

(töredék)

...s nézz körül, mily fonák világra
szült meg anyád, mennyi fehér-
galléros nagymenő garázda
érdekében tocsog a vér;
szabadon grasszálhatsz és nem kell
félned, ha bűnök terhe nyom –
jogállamban a pénz a fegyver,
s kié: azé a hatalom.
S a jogállam őre a bíró,
aki menti a nagyhalakat,
de merthogy példa kell: suhintó
ökle vétlen fiadra lecsap;
kis vagyunkáját elorozzák,
pénzén megosztozik a Kaszt:
a százszor megcsúfolt Igazság
neki csupán írott malaszt;
s mi egérutat hágy a gaznak:
a törvénytől tart a szegény. –
Fortélyos félelem igazgat
minket, s nem csalóka remény. –
Költöm, mi változott azóta,
hogy sínek közé hullt fejed? –
Csak módosult a régi nóta:
Tőke és Bolsevizmus jegyesek.
Boldog jövőnk? – Sárbüzös árok.
Rég írtad ezt s most is talál:
Az elnyomás csapatban károg,
élő szívre, mint dögre száll – ...

NÉMETH PÉTER MIKOLA

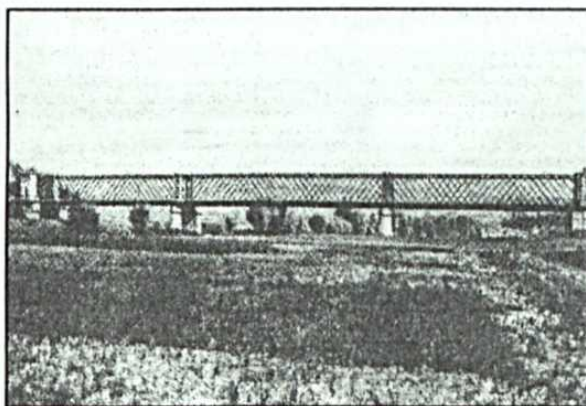
47 HiDat!

„Hetedhét Ipolyon innen és túl...”

A csonka híd áll mozdulatlan,
két ország között idegen
Kitárt karokkal ég és föld közt,
mint a holt Krisztus mereven.
(Illyés Gyula)

„Aranyhíd köztem és köztetek...” A keresztény Európába olytott felvilágosult klasszikus görög szellem, még mindig képes lehet áthidalni az emberek, nemzetek között meglévő, olykor fényévnnyinek tűnő távolságokat, olyan élethelyzeteket teremtve, amelyben a HiDaK metaforikusan és valóságosan is összeköthetnek partokat és lelkeket. Mert a HiD lehet fa- vagy fémszerkezetű, de lehet a jó szándék építménye is, egy olyan emberi gesztusé, amelyben nem az egymás elleni gyűlölet, hanem sokkal inkább az egymásiránti szeretet nyilvánul meg. Mi, az Ipoly-táji hazában, ez utóbbi mellett tettiünk hitet.
(mykwa)

Az Ipul / Ipoly / Ipel' / Eipel, mint napjainkban tudni véljük: Trianon után (1920. 06. 04.), majd az első és második bécsi döntés (1938. 11. 02. – 1940. 08. 30.) és a párizsi békeszerződés (1947. 02. 10) óta a nagyhatalmak csinálta „európai béke” hatására változott „mesebeli” folyóvá. Zavarossá és hajózhatóvá. Talán, a Kolowrát hajósai, és az utókor elemzői se gondolhatták komolyan, hogy a ma már szinte ismeretlen nevű szlovák politikusról elnevezett, Duna-Ipoly torkolatig felvontatott uszály látképe, grafikája történelmet formáló, avagy deformáló tényezővé válhat. Márpedig a XX. század viharában úgy történt, hogy azzá vált. És, azóta is, egy zavarosan hajózható határfolyóban halászgatni, horgászgatni a legkritikább esetben sem veszélytelen. Hogyan is lehetne az, ha a kellőképpen felkavart történelmi mélyből időnként olyan tárgyak, „tények” is az eresztékre akadnak, amelyek a felszínre emelve, a változó politikai nyomáskülönbségek hatására felhasadnak, felrobbannak, kamikazeként működnek.

A hegeszvas híd látképe Szobnál
(1859–1900)

Ennek a vélt vagy valós ok és okozati összefüggésnek esett áldozatául az Ipoly folyó is, melynek bizonyos szakaszait, első lépésben „csak” határvizekké rajzolták

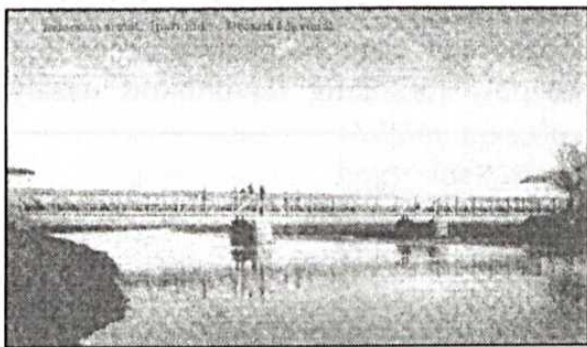
át a térképeken azok az ismeretlen, ám „gondos kezek”, amelyeknek a mindenkori hatalmak kiszolgálóiként érdekükben állt kényük-kedvük szerint összekaszabolni, majd feldarabolni a kultúrájában évszázadokon át szerves egységben lélegző nemzettestet. Így Szobtól, azaz a Duna-Ipoly torkolattól a Palóc Pompejig, vagyis Ipolytarnóc Európa-díjas Tájvédelmi Körzetéig, egy több helyen is megszakított, vakbélnyúlványhoz hasonló, hosszan elnyúló határsáv képződött. Mindezek következményeként a természetes átjáróiktól, a fa-, beton- és vashídjaiktól is megfosztották az Ipoly-völgyében élőket, demarkációs vonalakat képezve ezzel családok, rokonok, barátok között.

S végezetül, ami talán a letragikusabb, hogy a XX. század második felében, a csehszlovákiai Hulinova-terv nagyobb része megvalósulhatott. Folyószabályozás címén a forrásvidékektől, azaz a Vepor-hegységtől a szobi Duna-Ipoly torkolatig betonkolosszusokkal, gátakkal, működésképtelen hallépcsőkkel „tarkított” csatornává alakították az egész folyómedret. Ami – ma már belátható – gyógyíthatatlan környezeti sebeket, károkat okozott többek között a vízhozam, a vízállás drasztikus csökkenése által; a szabályozás bizonyos növény- és állatfajok teljes pusztulásához vezetett.

Ezek tehát az elmúlt nyolcvanhat esztendő visszafordíthatatlan és megmásíthatatlan történelmi tényei. De mi a tágabb értelemben vett realitás?

Mi a mindennapi valóság?

Az Ipoly-mente kultúrkörben élők talán sejtjeikben érzik, hogy – túl a tényeken – a realitások arról vallanak, az Ipoly a nemzet történelmi és kulturális tudatában jóval többet jelent, mint egyszerűen csak határfolyót, vízgyűjtő területet, csatornát. Az IPOLY-TÁJI HAZA a magyar nép természeti és történelmi kerete, melyben az Ipoly az a folyó, amely a Kárpát-medencében a főüttérrel, a Dunával köti össze az itt élő népeket. Ezen az archaikus, etnikai sajátosságokkal megáldott tájon palócok, kistalpai magyarok, zsidók, cigányok, szlovák és német – kis számban ruszin és lengyel – ajkúak élnek együtt évszázadok óta szokásaikban, eszméikben, kultúrájukban egységet alkotva.

A régi balassagyarmati rácsoshíd
(képeslap kb. 1919-ből)

Épp ezért jelentheti a harmadik évezredben az Ipoly a szabad szellem szabad áramlásának jelképét, lehetőségét, a Szlovákiához tartozó magyar nemzeti kisebbség kötődését az anyaországhoz, a nemzeti elzárkózás elvetését, még akkor is, ha az a baljóslatú 2004. december 5-i magyar állampolgárságról szóló népszavazás, amely évtizedekre vethet gátat a nemzet határokon átívelő újra egyesítésének, másról beszél. És jelenti a hazához való

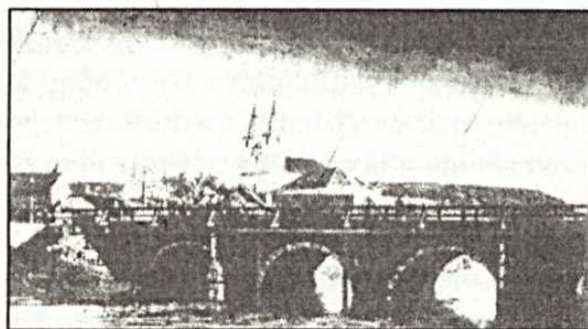
őszinte ragaszkodást, a nemzeti értékek és a szűkebb pátria, az IPOLY-TÁJI HAZA megbecsülését.

De az Ipoly az első és második világháborút követő békeszerződések óta jelent valami mást is. *Veszteséget. Önkényet. Igaztalanságot.* Nincs a történelemnek még egy olyan békeszerződése, amely a határmódosítások esetén ne az érintett etnikum területi elhelyezkedését vette volna alapul, ellentétben a trianonival, ahol a közlekedési infrastruktúra nyomvonala szabta meg az újonnan húzott határt. Ez a módszer, speciálisan

trianoni „vívmány”. Így kerülhetett az Ipoly völgye Szobtól Drégelypalánkig közlekedési, majd kulturális holttérbe. A természetes határ ugyanis csak Szobtól északra, majd keletre, a Tésa és Hont közötti térségig érvényesül. Az Ipoly-könyéktől délre letér a határ a folyó fővonaláról, s egy hosszú szakaszon szlovákiai hídfőt alkot. Tudnivaló, hogy a „túloldal” ezzel a „császármetszéssel” jutott: *Párkány–Csata–Ipolyság* vonalán, fontos vasúti előnyökhöz. Ettől keletre ismét a folyó a határ – egészen Ipolytarnócig. Mindezzel együtt a Duna–Ipoly, valamint a Pozsony–Nyitra–Léva–Ipolyság vonal által határolt táj ma is a legnagyobb kiterjedésű és népességű, szinte hermetikusan elzárt magyar nyelvterület.

Az Ipolyon a közúti átkelés napjainkban már csak négy helyen lehetséges: a Letkés >< Salka, Parassapuszta >< Ipolyság / Sahy határátkelőknél, valamint Balassagyarmat és Ipolytarnóc térségében.

A valamikori egységes Ipoly-menti kultúrkörben a Szob–Ipolytarnóc közötti 169,7 km-es szakaszon összesen 47 híd, illetve átkelőhely kötötte össze a folyó bal és jobb partját. A korabeli

Ipolyság régi mederhídja

hídsűrűség 4 folyamkilométerben állapítható meg. A mostani, ezzel szemben cc. 56 fkm. Ez, a jelenleg működő határátkelőket vizsgálva azt jelenti, hogy például Balassagyarmat és Ipolytarnóc között a hidak hiánya miatt 45 km-es kerülővel érhető el a túlpárt. Így az Ipoly-völgye legnagyobb része mindkét oldalon közlekedési- és egyúttal kulturális vákuumba került. Ezt a légtüres, infrastruktúrájában tudatosan elszorvasztott terület egységét kívánatos minél előbb – az Európai Unió magyar-szlovák közös tagság lehetőségeit hasznosítva – orvosolni. Első lépésben, a hálózati vizsgálatokat végző szakemberek ajánlása szerint, 8 közúti híd újjáépítésével lehetne leghatékonyabban felszámolni a létező közlekedési nehézségeket. Az Ipoly Eurorégió Határon Átnyúló Együttműködés 2004. évi állásfoglalásában – többek között a Főmterv hálózati vizsgálata alapján megadott fontossági sorrend figyelembe vételével – a következő indokokkal tett javaslatot a hidak újjáépítésére:

1. **Ipolydamásd >< Helemba / Ch'aba** között a 2000-es árvíz okán megsemmisített, majd a Magyar Állami Kincstár, mint tulajdonos által lebontatott katonai híd nyomvonalán kívánatos majd áthaladnia az új híd felépítésével a nemzetközi bicikliútvonalnak. S a '90-es évek óta újra élő közös ünnepeket – köztük a damásdi és helembai Farsangi Maskurázás népi hagyományának megőrzését is – az új átkelő biztosíthatja.

A kivitelezési és engedélyezési tervek már többször is elkészültek. Információink szerint a megvalósítás összege – mintegy 330 millió Ft – is az építők rendelkezésére állt, a hídepítés azonban a Duna Ipoly Nemzeti Park és a térségben működő zöld szervezetek vétője miatt mégsem kezdődhetett el, arra való hivatkozással, hogy itt bizonyos ritka állat, béka- és madárfajok életterének veszélyeztetettsége forog kockán, ami nem teszi lehetővé a hídepítést. Van is ebben igazság, s persze abban is, hogy a Duna-Ipoly zugnak nem igazán tenne jót a zsúfolt, nagyforgalmi közlekedés. Így az az ésszerű kompromisszum látszik körvonalazódni, hogy egy kisebb áteresztő képességű hidacska megépítése a reális.

2. **Vámosmikola >< Ipolypásztó / Pastovce** – vagy, ahogy a helybeliek szorgalmazták **Vámosmikola >< Ipolybél / Bielovce** – közötti híd újjáépítését tartják mihamarabb fontosnak. Vámosmikola és Ipolypásztó lakossága – főként a reformátusok, lévén a mikolaiak egyházközsége pásztó fiújaként működött a legnehezebb történelmi időkben is – viszonylag harmonikus kapcsolatban élt. Az ún. pásztói út rossz állapotú nyomvonala, ami azóta egy darabon megszakadt, s amit egy ártéri híd folytat, ma is létezik. Ha a régi híd helyén épül az új, akkor a pásztói oldalon is ártéri hidat kell majd állítani. A pásztói háromirányú útelágazás ésszerűsíti továbbá ezt a választást. A kivitelezés költségkalkulációja magas töltés esetén 530 millió Ft. Alacsony töltés esetén 432 millió Ft.

Az **Ipolybél / Bielovce >< Vámosmikola** közötti híd első lépésben történő felépítése mellett szólhat az a tény, hogy a két szemközt lévő faluban, mindkét oldalon léteznek és járhatóak a hídhoz felvezető utak. Ez lényeges költségcsökkentő tényező. Így a kivitelezés cc. 300 millió Ft-ba kerülhet majd.

3. **Viskovce nad Ipl'om / Ipolyvisknél** a híd szlovák oldalon épségben megmaradt. A magyarországi oldalon – Tésa község felől – egy, a hídhoz felvezető útszakasz megépítésére van szükség, ami viszonylag kis beruházással, és gyorsan megvalósítható. A kivitelezés költségkalkulációja: 48 millió Ft.

4. **Drégelypalánk >< Ipolyhídvég / Ipel'ské Predmostie**: Magyarországi oldalon a hídhoz felvezető út 150 méterrel a vízfolyás előtt megszakad. Ez azt jelenti, hogy a hídhoz felvezető út, továbbá egy töltés, valamint egy ártéri híd megépítése szükséges. A szlovákiai oldalon az átkelő közvetlenül a falu közelében húzódna. Így a költség minimálisra, az árkalkuláció szerint 703 millió Ft-ra csökkenthető.

5. **Kóvár / Koláre >< Újkóvár**: Hídfőmaradvány nincs, mindössze a 22-es út kanyarulatában maradt meg egy darabka töltéscsonk. Új út és új töltés megépítése javasolt az új híd működéséhez. A kivitelezési árkalkuláció: 500 millió Ft.

6. **Órhalom >< Ipolyvarbó / Vrbovka**: Magyarországi oldalon kb. 1 km-en az aszfaltos út, és a töltés is megmaradt. A széles ártér okán elegendő az alacsony töltés. Ez meglehetősen csökkenti majd a kivitelezés költségvetését, ami így 410 millió Ft-ra tehető.

7. **Pöstyénpuszta >< Petó / Pet'ov**: A magyarországi parthoz közel fekszik a település. A szlovákiai parton kb. 1 km aszfaltos út vezet az Ipoly hídhoz, s azon egy ártéri híd is található. Az építés költsége alacsony töltés esetén 570 millió Ft-ra, magas töltés esetén 900 millió Ft-ra tervezhető.

8. **Rárósmulyad / Mul'a >< Nógrádszakál**: A magyar oldalon a hídfő megépítése elkerülhetetlen, egy ún. felhajtó úttal együttesen. A szlovákiai oldalon jelenleg a település úthálózatának megjavítása elégséges a használatba vételhez. A kivitelezés költsége alacsony töltés esetén 300 millió Ft-ra tervezhető.

Összegezve tehát, a 8 híd felépítésének költsége, beleértve az infrastrukturális beruházásokat: utakat, ártéri hidakat, töltéseket, összesen 3,4 milliárd forintot, vagy 500 millió koronát, vagy 14 M EUROt tenne ki. Vagyis, Magyarország a maga 25 %-ával (3,5 M EURO), a Szlovák Köztársaság 25 %-ával (3,5 M EURO) és az Európai Unió a maga 50 %-ával (7 M EURO) venne részt a beruházásban a 2004-es árfolyam szerint, ha ugyanaz a konstrukció érvényesülne, mint a Mária Valéria Híd újjáépítésénél.

A folyó Pest megyei szakaszán az ipolydamásdi, a Nógrád megyei szakaszán a pöstyénpusztai és a rárópusztai hídtervek – tudomásunk szerint – már régen elkészültek, az építési engedélyek is megvannak, az INTERREG III/A pályázati támogatással a pénzforrás is megszerezhető, mégsem történt eddig lényeges előrelépés az újjáépítésben. A szlovák fél arra való hivatkozással, hogy az Ipoly hidak ügyére 2006-ban 40 millió korona költségvetési forrás áll a rendelkezésükre, nem kívánt élni az INTERREG III/A pályázati lehetőségével, így azonban az önálló magyar pályázat nem nyert támogatást. Mégis, vajon mi lehet a késlekedés oka? Többen politikai szándékot sejtene a visszatartások hátterében. Mások egész egyszerűen arra hivatkoznak, a késlekedés egyik oka, hogy hiába ülésezik időről-időre a Határon Átnyúló Együttműködést Szolgáló magyar-szlovák Kormányközi Vegyes Bizottság, s tesz ajánlásokat a hidak építését szorgalmazva, mindaddig, amíg Szlovákiában például nem módosítják az úttörvényt – legutóbb 2006 decemberében tettek rá kísérletet –, a hidakhoz vezető utak nem számítanak országos közútnak. Így érdemben aligha remélhető előrelépés. Bár a legutóbbi aláírásra tervezett kormányközi megállapodás a **pöstyénpusztai** és a **rárópusztai** hidakat külön kezeli. Így a két híd területbiztosítása talán megkezdődhet. A közbeszerzési dokumentáció is elkészült, vagyis magyarországi részről nincs akadálya a versenyeztetésnek.

A Pest megyei szakaszon valamivel előrébb tartanak a folyamatok, hiszen nem is olyan régen mégis csak felcsillant némi remény: az esztergomi székhelyű Ister-Granum Eurorégió a Határon Átívelő Együttműködési programban (INTERREG III.) 44 millió Ft támogatást kapott az Ipolydamásd-Helemba és Vámosmikola-Ipolypásztó közötti hidak, valamint a Tésát Ipolyviskkel összekötő útszakasz megépítéséhez szükséges tervek elkészíttetésére. A terveket az érdekeltek – uniós források segítségével – 2010-ig tervezik megvalósítani. De mi történik, mi történhet addig? – teszik fel az elemi kérdést a civil szféra képviselői, akik már réges-régen érzékelik, hogy a határok átjárhatóságával az Ipoly hidak újjáépítése csak egy feladat. Ami persze nem lekicsinyelendő. Ám az emberek közötti – „fától fáig”, lélektől-lélekgig való kapcsolat, a „hidak” újjáépítése jóval nehezebb, jóval időigényesebb. Erre a „mi történik addig?”-ra válaszolva, a tények ismeretében, az újraépítés szándékának társadalmasításában kíván jó szolgálatot tenni népfőiskolai módszerekkel az 1994 óta működő IPOLY EURORÉGIÓ SZABADEGYETEM oly módon, hogy Tanulmányi Napjain folyamatosan és tematikusan feldolgozza hallgatóival az Ipoly hidak történetét, a közúti és vasúti hidakét, s azok újjáépítésének lehetséges szempontjait. Ugyanakkor, a szabadegyetemi kurzusokkal párhuzamosan – 2007-től az EKSZPANZIÓ Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozók keretein belül – az érdekeltek létrehívják több olyan kortárs művészeti akciósorozatot, amelyben nemzetközileg ismert művészek lépésről-lépésre, az Ipoly hidak egykori és tervezett helyein *HíDtAlAnság > áTHiDALÁSok >< ARANY- & EZÜSTHÍD >< KéPáTHiDaLáSoK: Hajóhíd >< Repülőhíd >< HiDaK az Ipolyon* címmel – Magyarországon és Szlovákiában irodalmi, zenei, képzőművészeti performanszok, koncertszínházak, és különféle tájművészeti alkotások: land 'artok, installációk segítségével, virtuális hidak létrehozására tesznek kísérletet. Ezzel mintegy felhívva a szélesebb közvélemény figyelmét arra a tarthatatlan szemléletre, miszerint a HiDaK az emberi kapcsolatokban „csak” objektív, gazdasági, kereskedelmi szempontból játszanak nélkülözhetetlen szerepet.

Ez nem így van. A Hidak az emberi lét szinte minden területét befolyásoló tényezőkként vannak jelen az életünkben.

A Mária Valéria Híd újjáépítése, több évtizedes vajúdas után (2001-re) Esztergom >< Párkány / S'túrovo között, jó példája annak, hogy az évtizedekig egymástól országhatárokkal, szinte hermetikusan elzárt földrajzi területek miként szerveződnek, hogyan költözik vissza beléjük az élet, s válnak újra, szinte észrevétlenül egységesekké. S az ott élő emberek legyenek bár szlovákok, vagy kisebbségi sorsban élő magyarok, vagy más nációkhoz tartozók, hogyan kerülnek minden ellenhírszertelés ellenére, egyre közelebb egymáshoz.

Az ekszpanzív akciósorozat lényegi eleme, feladata és célja is egyben, hogy a múlt századi politikai határokat: a lelkekben és a fejekben: az egykoron „felépített berlini falakat”; „légiesített Mária Valéria és Ipoly hidakat,„; „a szívbéli és lélektani demarkációs vonalakat” a valóban egységesülő Európa reményében, ha nehezen is, de az épülő, határok nélküli IPOLY EURORÉGIÓ és ISTER-GRANUM szolgálatában, művészi eszközökkel végérvényesen feloldják, megszüntessék.

Az itt leírtakból is érzékelhető, hogy egy olyan történelmi, mitikus sorsú folyónak a léte, mint amilyen, neve jelentése szerint is, az Ipolyé – *Hypolit? Avagy a lovakat kifogó?* – ma sem lehet csupán ökonómiai, vagy egyszerűen csak ökológiai kérdés. Az Ipoly ügye lényegesen több ennél. A magyar nemzettudat, a nemzeti egység és önmegbecsülés lényegi eleme. Éppen ezért, bármi történjen körülötte, vagy vele, jó, avagy rossz, érzékenyen érinti a magyar nemzettestet. S meg kell vallani, hogy túl sok a múlt századbéli rossz történelmi tapasztalatunk ahhoz, hogy akár csak a legkisebb, ám lényegi dolgokban, folyamatokban derűlátóak lehessünk. S mindehhez tegyük hozzá, hogy nem oktanul, hiszen általános érvennyel az Ipoly sorsa tekintetében is megmásíthatatlanul igaz az a múlt század óta hangoztatott megállapítás, miszerint, *mi magyarok, a 20. század viharában már-már végzetesen legkevesebb három, de az is lehet, hogy négy-öt vereséget szenvedtünk:*

1956-ban az ellenforradalomhoz hazudott szabadságharcban, forradalomban; az ötvenes évek proletárdiktatúrájában; az első és második világháborúban, majd az azt követő békeszerződésekben.

Csoda-e hát, ha úgy érezzük, hogy egy újabb vereség, akár csak a legkisebb is, végzetes lehet.

Ezek a kis és nagy ügyek a meg- és kiegyezés szellemében, mind-mind sürgős és igazságos megoldásokra várnak.

Az Ipoly hidak ügyében mindaddig, amíg nincs egyértelmű megegyezés, fennáll az a mélyseges politikai megosztottság, amelyben szinte mindenki külön hidat építene, ha tehetné. S lehetőleg mindig mással, máskor és máshol. Amíg tehát nincs magyar-szlovák közös akarat egy egységes európai hídépítő program megvalósítására, addig előrelépésre – be kell látni – a közeljövőben csak az apró lépések technikájával van némi remény.

Pedig hamarosan itt az idő, amikor a *Schengeni Egyezmény* életbeléptetésével, a határátkelők megszűnésével kimondhatjuk a múlt századi és a mostani határokat számba véve, közös Európánkat Expediálva, hogy

Magyarország határos volt Csehszlovákiával,
Csehszlovákia határos volt Magyarországgal;

Magyarország határos lett Szlovákiával,
Szlovákia határos lett Magyarországgal;

Magyarország már nem határos Szlovákiával,
Szlovákia már nem határos Magyarországgal.

Vác, 2007. január 18.

Felhasznált szakirodalom:

- Balogh Sándor (szerk.) (1972): *Nógrád megye története I-IV. kötet*. Salgótarján.
Borovszky Samu (szerk.) (1911): *Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest.
Fábry György (2004): *Hálózati vizsgálatok az Ipoly-hidak újjáépítésére*. Közreadta: FÖMTER.
Gál Imre (1970): *Régi magyar hidak*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
Hajós Bence (2001): *Ipoly-hidak Ipolytarnóctól Ipolyságig*. Budapest: Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány.
Holló Gyula – Nováky Béla (1985): *Ipoly*. Budapest.
Ipoly hidak újjáépítése (Kivonat a Nógrád megyei Védelmi Biz. 2006. májusi tájékoztatójából) Közreadta: Ürmössy Ákos Magyar Közút Kht. megyei területi igazgatója.
Magyarország hidrobiológiai atlasza VIII. kötet – Az Ipoly (1961). Budapest.
Mocsáry Antal (1826): *Nemes Nógrád vármegyének történelmi, geográfiai és statisztikai esmértetése XIV. kötet*. Pest.
Nagy Iván (1901): *Nógrád vármegye története az 1544-ik évig*. Balassagyarmat.
Praznovszky Mihály (1982): *Nógrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1846–1978*. Salgótarján.
Szvircsek Ferenc (1980): *Nógrád megye közútjainak története*. Salgótarján.

KONCZEK JÓZSEF

Tervezett hidak és épülő kapcsolatok az Ipoly két oldalán

2006 májusában Nógrád megyei hivatalos helyen hangzott el, hogy az Ipolyon át – a meglévő négy hídon felül – megépítendő újabb hidak céljára ki van választva nyolc helyszín, ahol „a részletes hálózati, települési, területfejlesztési és egyéb szempontok szerint legfontosabb a kapcsolat visszaállítása”. Egykor ugyanis 47 híd ívelt át az Ipolyon. A II. világháború során majdnem mind elpusztult. Jelenleg az Ipoly Pest-Nógrád megye 120 kilométeres szakaszán négy átkelőhely van (Letskés, Parassapuszta, Balassagyarmat és Ipolytarnóc), s ez nem elég.

A legnagyobb kerülő Szécsény körzetében adódik, ahol a híd-hiány miatt vagy Balassagyarmatra vagy Parassapusztára kell utazni a határátlépéshez – ez 45 kilométeres „többlet”.

2004-ben tanulmány készült az új hidak helyszínének kiválasztására, s eszerint az elsőbbség a pösténypusztai és rárópusztai hidat illeti meg. 2005 áprilisában már arról döntött a két kormány vegyesbizottsága, hogy a nevezett híd építését kezdeményezi. Egyúttal ajánlásban fogalmazta meg, hogy a tervezett nyolc híd létesítését is támogatja.

2005 áprilisában Szécsény-Pöstyénpusztán ünnepélyesen elhelyezték a tervezett híd alapkövét. A híd tervei is elkészültek, az építési engedélyek is megvoltak. 2006 májusában a tervek alapján már három újabb híd szakhatósági engedélyezése is folyamatban volt. (A három tervezett híd helye: Drégelypalánk, Balassagyarmat-Újkövár és Huga.)

A szlovák fél kezdeményezésére ezenfelül nógrádszakáli és őrhalmi híd tervezésére is közös pályázat született, melyet kedvezően bíráltak el, s így 2006-ban megkezdődtek az előkészületek. Sikeres pályázat volt az Ipoly Pest megyei szakaszára vonatkozóan is.

Az előzetes tervek szerint 2007 során a pöstyénpusztai és rárópusztai híd elkészülhet.

A magyar hivatalos álláspont szerint kívánatos helyi erőforrásokból újabb hidakat építeni.

Az Ipoly 169,7 kilométeres hosszán a meglévő és a tervezett hidak elosztása következtében kiegyenlített szakaszokon át lehet majd jutni egymáshoz. Ha Szob felől indulunk el az Ipoly mentén, a folyásiránnyal szemben, akkor többek közt a meglévő letkési-szalkai (Salka) hidat 13,3 km-nél, a parassapusztait 50 km-nél, a balassagyarmatit 100 km-nél, az ipolytarnócit 169,7 km-nél érhetjük el. Az építendő drégelypalánki-ipolyhídvégi (Ipelské predmostie) a 87,5-nél, az őrhalmi-ipolyvarbói (Vrhovka) 124,5 km-nél, a hugyagi-szécsénykovácsi (Kovacovce) 130,2 km-nél, a pöstyénpusztai 142,2 km-nél és a nógrádszakáli-bussai (Busince) 154,2 kilométernél lesz található. Lehetőség van Kékkőre (Modry Kamen), Mikszáthfalvára (Sklabina) vagy Sztregovára (Dolna Strehova) Balassagyarmaton (túlfelén Tótygyarmat, Slovenské Darmoty) kelni át, vagy a Nógrád megyei Terénnyel hajszára egyező nevű Terénybe (szlovákul itt is ott is Terany). Gyügy (Dudince) fölött, ugyancsak megfelelő a parassapusztai átkelés. Ipolyságra (Sahy), valamint Ipolyszalkán (Salka) át – 1914-ben született apám szülőfalujába – az egykori Zsitvagyarmatba is eljutottam ugyanitt kelve át, Léván mindjárt balra a Zsitvához... (Zsitvagyarmat ma Zitavce, közben volt Darmoty nad Zitavou is.)

...Léva neve nemrég másként került a naptáramba. November 11-én az 1544. augusztus 16-án lezajlott szalkai ütközet emlékére tartott – egyúttal ünnepelve Tinódi Lantos Sebastyén halálának 450. évfordulóévét is (1556) – bensőséges ünnepre hívtak. A szalkai magyar tanítási nyelvű iskola diákjai előtt Virág László lantossal-zenetudóssal és Kuncz László énekessel együtt műsort adtunk, melyen a község felnőttei közül is részt vettek néhányan. Tinódi Sebastyén, a lantos, aki a szalkai ütközetet megírta, Nagyszombaton készült el a művel, melyben Nyári Ferenc surányi és Balassa Menyhárt lévai kapitányok győzelmét énekelte meg. Lévát ugyanis ekkor Esztergomból török csapat támadta meg, s tetemes zsákmányhoz

jutva vonult vissza. A Komáromból, Surányból, Sellyéről és Ipolyságról érkezett segítőkkel együtt a lévaiak üldözőbe vették őket.

A szalkai mezőn – ahol szemközt, déli irányban az Ipoly szalagja kanyarog a mezőre, a kivonult ünneplő kis seregtől nem messze, az ún. Törökdomb nyúlik el – szemügyre vehettük az egykori harc színterét. Ragyogó napsütéses időben harmatos nyárfák törzse csillogott a tőlünk talán egy kilométerre folyó Ipoly partjainál. Helyben tudtuk meg, hogy a Törökdomb az egykori török halottak tetemeit őrzi. Ebből az következik, hogy a visszavonuló törökök nagy részét még az Ipoly elérése előtt levágták a támadó magyar lovasok. A török ugyanis a szalkai gázlón akart átjutni a tömérdes jószággal, melyet Léva határából hajtott el és a Léva városban rabolt kincsekkel. Nyári Ferenc az összegyűjtött segítség katonáit beszédben igazította el, hogy párban vigyázzanak egymásra a támadás közben, hogy ne hagyjanak részt, s amíg a csata le nem zajlik, katonái ne álljanak neki fosztogatni. Mint mondta: akit ez utóbbin kap, annak fejét véteti. Szavát megfogadták, s ez segítette a győzelemhez.

Az Tinódi Lantos Sebestyén művéből kiolvasható, hogy a török Léva megtámadására „tizenötszáz” – ezerötszáz – katonával vonult ki Esztergomból – „hódvilágban éjjel Dunán költözének” –, hajnalban Lévát felgyújtották. Balassa Menyhárt, a lévai várkapitány „egy imegbe kapuhoz szalada, szablyával forgódik, ...tereket a kaputól eltágítja”. Az első magyar segítők Ságból érkeznek, Komáromból Horváth Bertalan, Surányból Nyári Ferenc (ő az egyedüli jelentősebb létszámmal, azaz 450 katonával), majd csatlakoznak a sellyei mezőn táborozó morvaiak, azaz a császáriak is, s akkor a visszavonuló 1500 törököt 930 lovassal megtámadják a magyarok. Tinódi Nyári Ferencről úgy ír, mint jó parancsnokról.

A visszavonuló török tehát a szalkai gázlót közelítette meg, amikor az egyik vezérük, Sabán vajda (török katonaként) török puskásokat állított szembe a magyarokkal. Ekkor Nyári három részre osztotta csapatát, s kettővel a kakati (ma párkányi) révhez indult, ahol Esztergomot készült megtámadni. Ezt látva Sabán, a puskáit két részre osztotta: egyiket hátrahagyta, hogy a Nyári által leállított egyharmadnyi magyarra lőjenek, maga pedig a másik puskás csapattal kíséрни kezdte a kakati rév felé indult Nyárit és seregét.

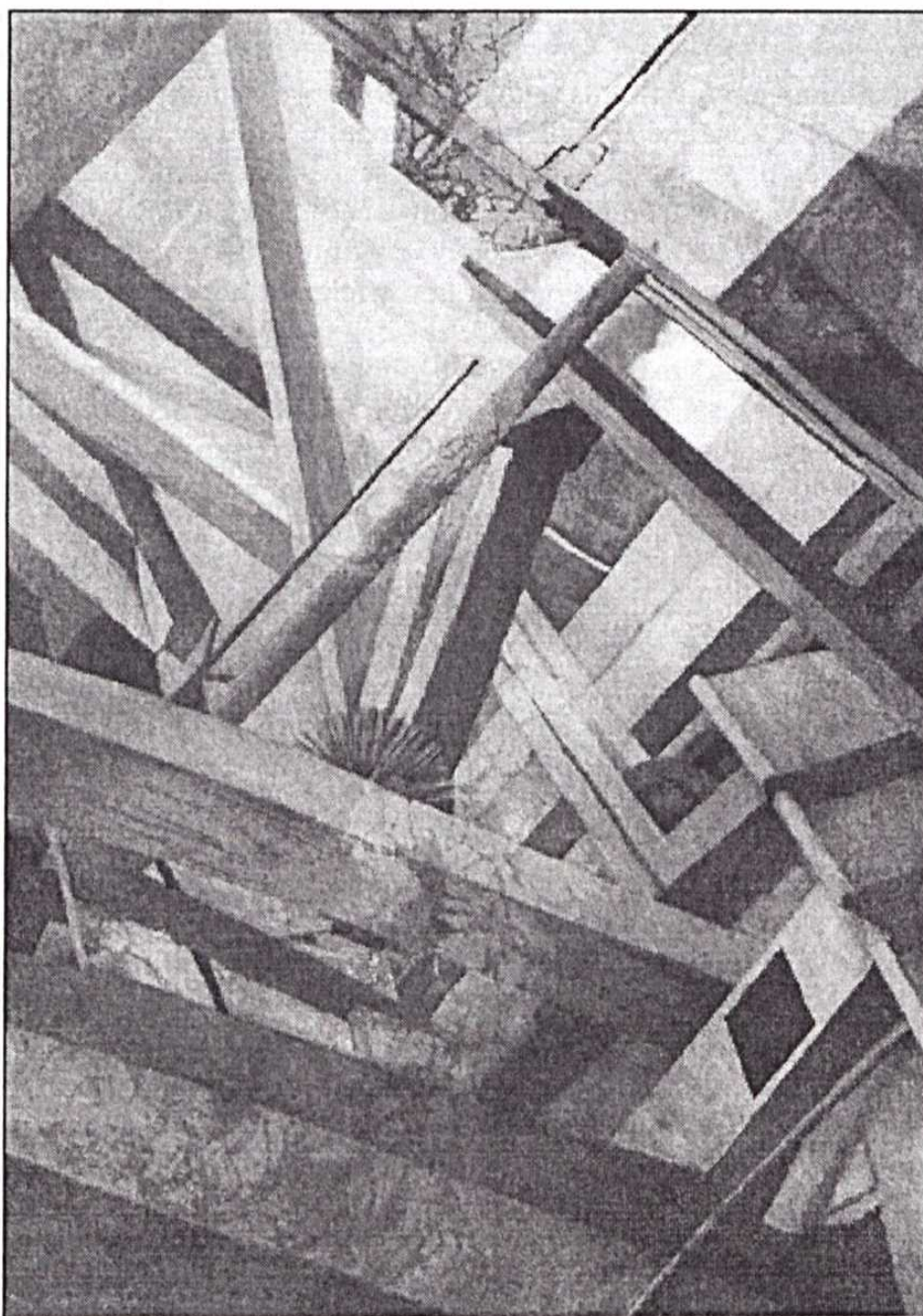
Nyári – látván, hogy gyengült a törökök puskás ereje –, hirtelen fordulattal összevonta népét és az Ipolynak szorította a maradék törököt, majd a vízen átgázoló lovasaival nagy öldöklést rendezett. A török szétfutott. A nem lankadó roham nem állt le – a magyar katonák, megfogadva Nyári parancsát, nem kezdtek fosztogatni – a zsákmányt visszaszerezték és sok török foglyot is ejtettek. A magyarok vesztesége minimális volt: két halott. Tinódira jellemző, hogy a nevüket is tudja: Nagy Amorus és Kerei Gáspár. A győzelmet követte a mulatozás. Tinódi hozzáteszi, hogy az Isten segítsége is fontos a katonának.

A mezőn, a Törökdomb oldalában, a szalkai ütközet emlékére szerény keresztet helyezett el az ünneplő közönség.

Németh Péter Mikola, az eurorégio kulturális titkára szervezésében, a szalkaiak segítségével zajlott ez az érdekes és bensőséges megemlékezés. Késő délután a szalkai faluházban – ahol búboskemence és régi bútorok-konyhaedények idézik nagyanyáink korát, s ahol a helybéli gyerekek gyakran vesznek részt tanórákon –, a rendezvény a zenészek műsorával folytatódott. Tinódi- és Balassi-versek is sorra kerültek.

Azzal a gondolattal térhettünk haza, hogy fontosak ezek az ipolydamásdi-helembai (Hlemba) szokásos, közös februári kiszebaba-égetések, a kékkúti Balassivár látogatásai, az évente ősszel zajló Madách-ünnepségek.

Tavaly immár a XIII. Madách-szimpozium és a váci Madách Kör ünnepségei után is voltak betlehemezések az észak-magyarországi és a dél-szlovákiai régióban. (Decemberben többek közt Kéménden.) A játékok, megemlékezések, műsorok és más produkciók színesítik a térség kulturális életét.

Bakos Ferenc: Malom-múlt II.

K. PEÁK ILDIKÓ

Gondolatok a XIII. Országos Rajzbiennáléről

2006. novemberében ismét megnyílt Salgótarjában, a Nógrádi Történeti Múzeumban az Országos Rajzbiennálé. A maroknyi lelkes, visszatérő kiállításlátogató már több mint egy évtizede kíséri figyelemmel a múzeum képzőművészeti kiállítási programját (is), s tapasztalhatja, hogy e tárlatok két országos nagyrendezvény köré csoportosulnak, melyek – évenként váltva egymást – a kortárs hazai képzőművészet legfrissebb hazai tendenciáiról, törekvéseiről kívánnak egy átfogó összképet nyújtani.

E két nagy kiállítás szinte teljesen „lefedti” napjaink magyar művészetét, hiszen a Rajzbiennálé – nevéből is sejtethetően – az egyedi rajzot mutatja be, a Salgótarjáni Tavasz Tárlat – lényegesen kevesebb műfaji megkötéssel – a kortárs szobrászat, festészet és grafika seregszemléje.

Bár írásunk tulajdonképpen az ez évi Rajzbiennáléről szól, fontosnak tartottuk a fentieket előrebocsátani. Néhány gondolat erejéig ugyanis szeretnénk foglalkozni a bemutatott anyag kapcsán elhangzott felvetésekkel. Egészen pontosan, a kiállítás megnyitóján elhangzott gondolatokról van szó, melyek szerint az idei anyagban több festmény, illetve az egyedi rajz határait túlzottan tágan értelmező mű szerepel.

Bár tiszteljük és elismerjük – az egyébként rendkívül érdekes és értékes szakmai megnyitó beszédet tartó – Szemadám György képzőművész, író munkásságát, szeretnénk itt megragadni az alkalmat és némely ponton vitába szállni vele, annál is inkább, mert a tőle idézettek több megyei kiadvány lapjain is megjelentek.

Mindenekelőtt, próbáljuk meg megfogalmazni magunkban, mi a rajz és mi a festmény? A rajz fogalmának átgondolása során egyszerűbb a dolgunk. Az egyedi rajz egyszeri, megismételhetetlen, valamely nyomhagyó eszközzel készült, hangsúlyosan a vonalra építkező mű, mely megfogalmazás egyértelműen kizárja a sokszorosított grafika – rézkarc, linó stb. – műfajait.

Mit tekintünk festménynek? Természetesen azt, ami festve van, mondhatnánk első megközelítésre, bár ez esetben mit gondoljunk az ecsetrajzról? Legkevésbé akkor tévedünk, ha úgy fogalmazzuk, hogy a festmény olyan – valamely szintetikus, vagy természetes festőanyaggal készült – mű, amely nem a vonallal, a vonal játékaival, hanem a festékfoltok összhangjával, egymásra építettségével hat. Ha ily módon próbáljuk meg szétválasztani az egyes művészeti műfajokat és végignézzük a XIII. Országos Rajzbiennálén bemutatott műveket, nem találunk a kiállított alkotások között festményt. Valamennyi grafikán – a színeseken is – a vonal dominál, akár a rajzon belül, akár körvonalként.

E téren talán a legkérdésesebbnek Bakos Ferenc *Malom-múlt* című sorozatát tekinthetjük, melyen valóban az egész képfelületet lefedik a fény-árnyék játéka is építő festékfoltok. E foltokat azonban nagyon szigorú, meghatározó erejű vonalak

határolják, a művek meghatározója nem a szín, hanem a vonalak szigorú egymásra építettsége, szerkezetes rendszere.

Természetesen, jogosan hivatkozhatnánk a kiállított grafikák megítélése kapcsán napjaink stíluspluralizmusára, a műfaji határok elmosódására, az egyre bonyolultabbá váló világ megragadásának sokféle eszközére. Nyilvánvalóan ez lenne a legkönnyebb válasz a Rajzbiennálé kapcsán felmerülő kérdésekre, melyekre tulajdonképpen maguk a művek felelnek.

Való igaz, hogy a hagyományos, a dűneri rajz egyre inkább háttérbe szorul s új technikák, új megoldások kerülnek előtérbe. Ha szigorúan vesszük a hagyományos rajz fogalmát, mely klasszikusan két dimenzióra épül, az előző Rajzbiennálén már díjat nyert s idén ismét szereplő Orosz Csaba műve sem rajz. A „*Kis imaszekrény alkímistáknak*” tulajdonképpen szépen kidolgozott kétajtós fa szekrényke, melynek ajtóit kitarva finom rajz tűnik elő, a tárgy belsejében pedig az egyetemes emberi kultúra egyik legfontosabb jelképe, a könyv rejlik. Orosz Csaba belső térbe helyezett rajza egy háromdimenziós tárgyban helyezkedik el, mintegy önálló kiállítás a kiállításban. A művész az alkotás létrehozása során fontos szerepet szánt a térnek, mely egyébként a rajz hagyományos értelmezése során teljesen elhanyagolható.

Még elgondolkodtatóbbak Fürjesi Csaba alkotásai. Ha a rajz korábbi meghatározását szó szerint értelmezzük, Fürjesi Csaba művei abszolút rajzok, hiszen a vonal finom, hálós szövedékére építenek. A technika azonban nem hagyományos, a rajz ritmusát a felfeszített szűnyoghálószerű anyag textúrája adja. Rajz, vagy nem rajz? Lehet rajta vitatkozni, sőt kell is. Talán úgy közelítjük meg a legjobban a kérdést, hogy ez esetben a rajz szellemes parafrázisáról beszélünk.

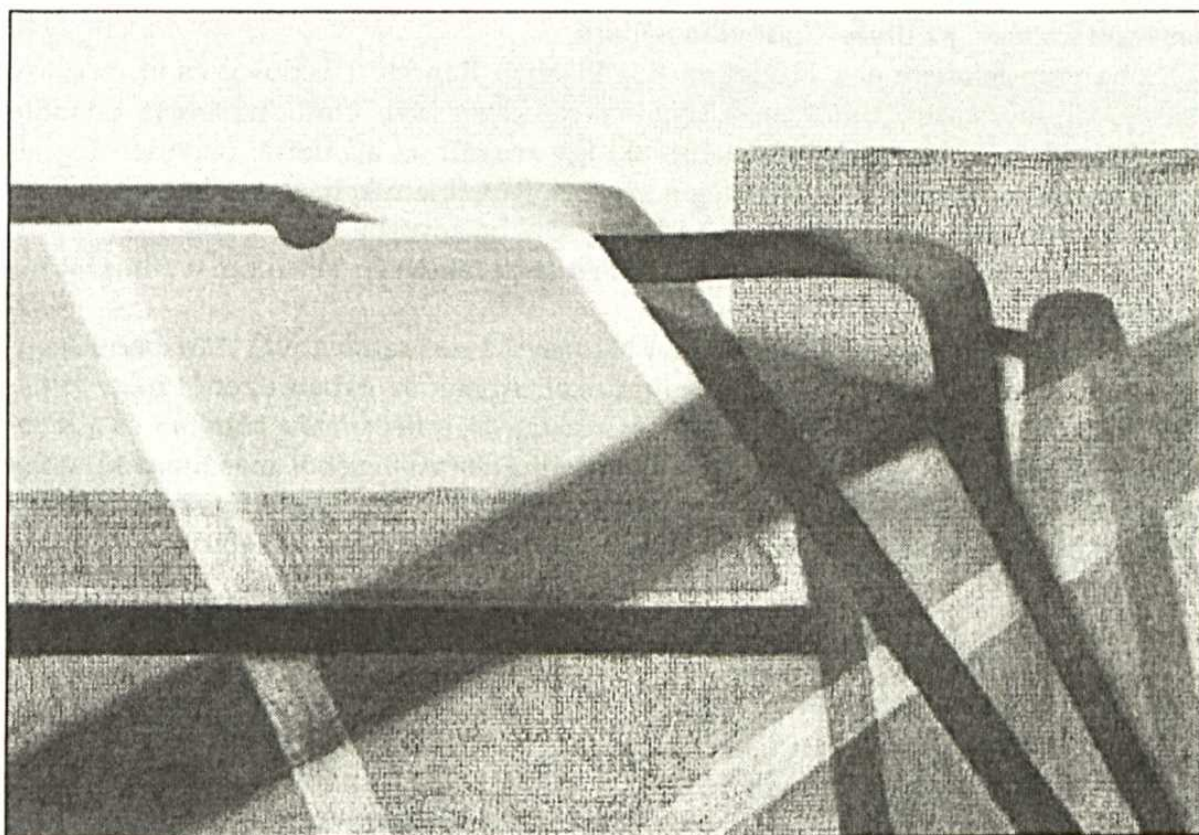
A XIII. Országos Rajzbiennálé a fentiek ellenére – vagy talán éppen eredményeképp – az utóbbi évek legszínvonalasabb grafikai bemutatója Salgótarjában. Ahogy a kiállítás katalógusának előszavában is megjegyzi Molnár Erika művészettörténész, a bemutatott anyag rendkívül sokféle, sokrétű. Talán kevesebb ez évben a felismerhető történet elbeszélő narratív, vagy éppen illusztratív mű s több az emblémaszerű és absztraháló megfogalmazás. Sokan valamilyen formában a gyermeki lét világához nyúlnak vissza, mint a nagydíjas Nagy Gábor György jelképivé vált óvodai jeleivel, vagy a szintén díjazott, Salgótarjában először kiállító fiatal Biess Katalin fotóhű gyermekfiguráival. Nagyon sokan fény és árnyék hatására-ellenhatására épülő rajzokat állítanak ki, mint az előző Rajzbiennálé nagydíjasa, Gallusz Gyöngyi, akinek kamara kiállítása emberi és művészi érzékenységről, intelligenciáról tanúskodnak.

2004-ben a XII. Országos Rajzbiennálé Csohány Kálmán díját nyerte el Orosz Diána, aki ez évben – kamara bemutatkozásán – nagyméretű textil faliképekkel szerepel, részleteket mutatva be egy önmaga által teremtett magánmitológiából.

Összességében, a XIII. Országos Rajzbiennálén – a számszerűleg a korábbiakhoz képest kissé kevesebb beadott műből – egy egységesen magas színvonalú kiállítási anyagot tudott válogatni a zsűri, mely sokféleségéből fakadóan átfogó képet nyújt a kortárs hazai egyedi rajzról. Ez a kép – a műfaji értelmezés terén – talán vitára nyújt alkalmat és okot, de véleményünk szerint éppen ez teszi izgalmassá, érdekessé Salgótarján idei grafikai kiállítását.

Biess Katalin: Játék-tér III.

Gallusz Gyöngyi: Átvétel az árnyékvilágba II.

Egy álorcás forgatókönyvíró igaz története

A játékfilm-csinálás boszorkánykonyhájának tűzhelyén, a legfortyogóbb fazékban a forgatókönyveket főzik. Érthető, hiszen ez az a fazék, amelybe csak ötleteket, történeteket, dialógokat kell dobni, és csodák csodája, a szellemi termék – marxista terminológiát kölcsönözve – anyagi erővé, vagyis pénzzé válik. A joggal költségesnek, tehát tőkeigényesnek minősített filmgyártási folyamaton belül, itt, az elején, még labdába rúghat esetleg az is, aki pusztán tehetségén kívül más vagyonnal nem rendelkezik. Ráadásul bedobható a fazékba a más ötlete, más története is.

Megfigyelhetjük, hogy az idők múlásával egyrészt egyre divatosabbá válik az úgynevezett szerzői film, ahol a rendező megfelelő segédlettel maga állítja elő a forgatnivalót, másrészt, főleg a tengerentúlon, főhivatású iparosok készítik elő futószalagon a műterembe kerülő nyersárut. Imitt-amott még az is előfordul, hogy igazi íróknak, maradandó értékeket felmutató művéből próbálnak valamit összeeszkábálni.

Ez esetben fontos szempont, hogy az íróknak ne csak a születési évszáma legyen benne a lexikonban; és mennél korábban hunyt el, annál jobb, tisztább a felhasználás. Így lett mifelénk ünnepezt filmíró Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Krúdy, Móra, Kosztolányi, Bródy, Hunyadi Sándor. A szocialista filmgyártásban az eleven írókkal is megpróbálkoztak, Déryvel, Örkénnyel, Sarkadival, Sánthával, Fejessel és nem is eredménytelenül. Az eleven író jelenléte kellemetlen is lehetett, példa erre a *Feltámadott a tenger*, az Illyés–Pudovkin háború.

Soha nem felejttem el a Hungária Kávéházban Ranódy Lászlóval és id. Nádasy Lászlóval folytatott beszélgetést. Nádasy a *Kopaszhegy* című írásomat odaadta Ranódynak feldolgozandó témaként, aki így reagált az ajánlatra: Szívesen foglalkoznék ezzel a történettel, de beteg a szívem. Kímélnem kell. Árt neki az izgalom. Ezért én már csak klasszikusokat rendezek, azokba kevésbé kötnek bele.

Én – Sára Sándor jóvoltából – az 1950-es évek legvégén kerültem a filmszakma közelébe.

Sok kudarc és megpróbáltatás után Nádasy László rendezővel 1961-ben készíthettük el a *Megöltek egy lányt* című filmünket. Abban az évben tizenöt nagy játékfilm készült, köztük a *Dúvad*, a *Csutak és a szürke ló*, a *Két félidő a pokolban* és a *Katonazene*. A Gondolat Kiadó 1962-ben megjelent *Filmévkönyvéből* másoltam ki, hogy az előző évi terméstről hogyan szavaztak a felkért kritikusok: kik azok, akiknek 1961-es művészi teljesítménye alapján odaítélik a Filmkritikusok Díját.

A legjobb magyar filmrendezésért:

Fábri Zoltán	22
Máriássy Félix	3
Nádasy László	2
Marton Endre	1
Palásti György	1
Nem adható ki	5

A legjobb magyar forgatókönyvért:

Solymár József	14
Bacsó Péter	4
Máriássy Judit	1
Dobozy Imre	1
Sarkadi Imre	1
Nem adható ki	13

A legjobb magyar operatőri munkáért:		A legjobb magyar női alakításért:	
Hildebrand István	12	Pap Éva	22
Széchenyi Ferenc	9	Megyesi Mária	3
Illés György	5	Tolnay Klári	1
Hegyi Barnabás	4	Bara Margit	1
Herczenik Miklós	1	Krencsey Marianne	1
Nem adható ki	3	Váradai Hédi	1
		Horváth Teri	1
		Nem adható ki	4

A versenyben ott volt tehát a rendezők közt Nádasy, az operatőrök között Illés György, s a színésznők között utcahosszal nyert Pap Éva. Az én első helyem is vitathatatlannak tűnt, de az *Évkönyv*ben két oldallal hátrább megírták, hogy a legjobb forgatókönyv díját nem adták ki. Az indoklás pedig elmaradt.

A következő filmem az *Új Gilgames* volt, amelynek forgatókönyvét Szemes Mihály számára, a *Jó emberek örököljék a világot* című regényemből írtam. A nagyrészt egy rákkórházban játszódó történettel komoly baj volt. Nemeskürthy tanár úr, mint az egyik stúdió vezetője, Huszár Tibort küldte szakértőként a lakásomra, hogy megmondja, mi a marxizmus álláspontja az elmúlással kapcsolatban. Ő elég kedvetlenül közölte, hogy nincs álláspont, a munkásgyászinduló és annyi. A szomorú történetet Domján Edit, Darvas Iván, Pécsi Sándor, Dallos Szilvia és sok más kitűnő színész vitte sikerre, és az idősebbek ma is szeretettel emelgetik. A hatalom ezt a filmet sem szerette, mert kifelejtődött belőle a párt. Akárcsak a *Megöltek egy lányt*, ezt a filmet sem küldték el még az inárcskakucsi fesztiválra sem. Egy jelenetet, miszerint a központból érkező elvtársat a vasútállomáson letartóztatják, a mi vonakodásunk miatt mással íratott be a forgatókönyvbe Horváth Márton.

– Értsék meg, én meg akarom menteni ezt a filmet! – magyarázkodott indulatosan.

Harmadikként Zolnay Pali, az ő személyes varázsával szedett rá, hogy egy, már elfogadott novellából írjunk ketten együtt filmet. Nagy hibát követtem el, amikor ráálltam, hogy hozott anyaggal dolgozzak. Buktunk is egy jókorát. Készült még két, csaknem megvalósult forgatókönyvem is. Gertler Viktor, aki nemcsak a filmek szövetségének volt elnöke, de az Országos Béketanács alelnöke is, az életművét akarta megkoronázni a *Hadiözvegy*-gyel. Odáig jutott a dolog, hogy fanyalogva kiadták a gyártási engedélyt és kezdődhetek a konkrét előkészületek, amikor szerencsétlenségünkre híre jött, hogy felhúzták a berlini falat. A nemzetközi helyzet szigorodása azután alkalmat adott az ügy befagyasztására.

Viktor bácsi ragaszkodott hozzá, hogy Aczél Györgyhöz írott panaszos leveléhez egy időközben megjelent, dedikált könyvemet is mellékeljük. Nem sokkal később a Magyar Távirati Irodában, az akkori munkahelyemen, azzal rontott be a szobámba a rovatvezető, hogy az ő vonalán keres Aczél elvtárs. Mivel kollegáimnak beszámoltam a történetekről, ama meggyőződésemmel vettem fel a kagylót, hogy az újságírók között dívó telefontréfák egy újabb áldozatául pécézték ki. Így, amikor Aczél elvtárs a telefonban azt javasolta, hogy írjunk együtt forgatókönyvet, kajánul azt válaszoltam, hogy hogyan osztjuk majd el a dohányt?

Az utolsó előtti lépésekig jutott az *Aranka napjai* című regényemből Szemes Mihály számára készült forgatókönyvem is, amelyben a faluközösségek szétesését, az

erkölcs változását, a termelősövetkezetekben észlelhető szakemberuralom veszélyét próbáltam ábrázolni. Ez azon akadt meg, hogy az egyre mélyebb depresszióba sodródó Szemesre a minden kockázattól rettegő „filmelhárítók” nem merték már rábízníni egy forgatás levezénylését.

Jó szakmai hírem lehetett, mert egyebek közt felkértek arra is, hogy dolgozzam fel a *Nyomoz a Mák-csoport* című detektívtörténeteket; és hasonló ajánlatot kaptam Benedek Istvántól a népszerű *Aranyketréce* kapcsán is. Ezeket az ajánlatokat azonban nem fogadtam el.

Azt, hogy miért szakadt meg az ígéretes sorozat, miért tehetségtelenedtem el szinte egyik óráról a másikra, máig is csak találgatni tudom. Tény, hogy több mint egy negyedszázadon át se könyv, se film; és ha nem jön a rendszerváltás, végleges lett volna a csend. A fiókban heverő kézirat pedig nagyon hasonlatos a temetetlen halotthoz: nehéz úgy élni, dolgozni, mintha nem lenne ott.

Tragikomikus, amikor fogatlan vénasszonyok az ifjúkori fürdőruhás – netán akt – fotóikat mutogatják. Nyugdíjasként nem hivatkozom az egykori sikerekre, amelyekre már én is alig emlékszem. No, de ha vannak csodagyerekek, én miért ne lehetnék csodaaggastyán? Rossz derekam miatt szobafogságra ítéltetve, jobb foglalkozást az írásnál nem tudtam találni.

Most egy nagyon személyes dolgot kell elmondanom. Az ötvenedik születésnapomat még azzal a tudattal éltem meg, hogy magvam szakadt, utódok nélkül hagyom itt az árnyékvilágot. Csak aztán érkezett először egy kislány, azután egy fiú. Oly gyorsan egymás után, hogy majdnem ikrek voltak. Én meg, a vén bolond, mint „grippmadár” négykézláb jártam körül a szobámat, két utassal a hátamon. Legkedvesebb közös szórakozásunk a „diabetítés” volt. Megunhatatlanul ismételtük a *Toldit* meg a *János vitézt*. A *Toldi* zanzásított változatának strófáit kívülről fújta a két bitang. Szentendrei telekszomszédunk, Ádám Ottó meg is tapsolta őket. Mivel akkoriban éppen egy Mátyás király udvaráról szóló dokumentumgyűjteményt olvastam, saját meseként kezdtem mondani a kisebbik Hunyadi fiú történetét. Igazából nem a dokumentumok és tanulmányok, hanem szeretett költőink versei adták hozzá az ihletet. A kikerekített történetet le is írtam és aztán ez is évekre a fiókba került.

Korán elhunyt művészettörténész bátyámtól, Solymár Istvántól megörököltem a gyámkodást a nemrég ugyancsak elhunyt Bartis Ferenc erélyi költő fölött. Áttelepülése után pesti lakásán véletlenül találkoztam dr. Bartha Zoltánnal, aki Tinivár néven egy ifjúsági kiadót működtet Kolozsvárott. Amikor szót váltottunk és elkérte a vékonyka kéziratot, nem sejtettem, hogy ez milyen láncreakciót indít el. A *Mátyás, a sosemvolt királyfi* két kiadásban, tizenkétezer példányban fogyott el eddig Erdélyben és most készül a harmadik kiadás. Kaiser László barátom, a Hungarovox Kiadó tulajdonosa, szépen adjusztálva itthon is megjelentette munkácskám, és nagy kinnal ezer példányt el is adott belőle.

Azóta doktor Barthával jócskán továbblépünk. Úgy döntöttünk, hogy sorozatot jelentetünk meg a nagy magyarok ifjúságáról. Másodikként Rákóczi Ferkó következett. Erdélyben ez is siker, itthon is megjelent Magyar László Olcsó Könyvtárában és 750 már el is fogyott belőle. Azóta a Tinivár a Mikszáthék Kálmán gyerekéről szóló ifjúsági regényemet is megjelentette, én pedig megírtam Károly Róbert életének történetét, aki tizenévesen, hadsereg nélkül szállt ki a hajóból a spaletói

kikötőben, hogy a magyar korona megszerzésére való nagyon is vitatható jogát érvényesítse. Most meg, a sorozat következő darabjaként Barabás Miklós erdélyi születésű festőművésznünk hányatott gyermekkoráról írok ifjúsági regényt.

El kell mondanom, hogy a szépen gazdagodó sorozatért eddig egyetlen leit, forintot vagy eurót sem kaptam, csupán könyveket, amelyeket elosztogatok. De boldogan írogatok, mellőzve a részletes indoklást, csak annyit mondok: nem szeretem az olyan embereket, akiknek csak a száján ragyog a hazafiság.

Ezt a látszólagos kitérőt nem dicsekvésből tettem meg. Mielőtt a történetet tovább mondanám, bizonyítani szerettem volna, hogy nem vagyok pénzéhes ember, hiszen a *Palócföld*nél szintén sorozatban megjelent könyveimért pontosan ugyanannyit fizetnek, mint Erdélyben.

A kis Mátyás azonban nem akart megnyugodni. Zahora Mária dramaturg azzal keresett fel, hogy vegyük elő újra a *Hadiözvegyet*, és amikor ez ügyben nálam járt, adtam neki egy példányt ebből a könyvemből is. Talán úgy öt esztendővel ezelőtt történt mindez. Ő először egy kiránduló diákcsoporttal akarta eljátszatni és filmre venni Mátyás gyermekkori megpróbáltatásait és királlyá választásának történetét, de ez az ötlet nem nyerte el a bírálók tetszését. Ezután a budai Várban székelő közalapítványnál a később csődbe ment GO Stúdió adta be a pályázatot; és csodák csodája, négyszázezer forint támogatást adtak a forgatókönyv megírására. Mire a munka határidőre elkészült, producer és rendező nélkül maradtunk.

Ekkor kereste meg Zahora Mária Cselényi László rendezőt, aki ez időben még az Uránia mozi köré kiépített művelődési komplexum igazgatója volt. Ő nagy kedvvel kapcsolódott be a közös ábrándok szövögetésébe. Keményen megdolgoztatott, mert kétszer, szinte töviről hegyire átdolgoztatta a már létező forgatókönyvet. Az első menet egyértelműen hasznos volt, s a második is gazdagította a történetet. Igaz, ekkor Cselényi – feltehetőleg hasonló külföldi filmek hatására – beleszeretett abba az ötletbe, hogy a Hunyadi-ház címerállata, az a bizonyos „Ahol jön, ahol jön egy fekete holló...” a történet majd minden jelenetében jelen legyen, s ha lehet, még dramaturgiai szerepet is kapjon. Meg kell mondanom, hogy vért izzadtam, amíg ennek a követelménynek nagyjából eleget tettem. (Később kiderült, hogy a holló digitális röptetése nagyjából ötszáz millió forintba került volna.)

Cselényi ez időben igen kedves baráti gesztusokat is tett. Betöltvén 75. életéve-met, az Írószövetség részéről be kellett érnem egy üdvözlő kártyával (igaz, Nagy Laci gyönyörű rajza volt rajta, a koccintó kentaurokkal). Cselényi az Urániában Luca napján palóc estet rendezett, amelynek középpontjában az én élő boszorkányhitről írott könyvem és az ezt feldolgozó dokumentumfilmem állott. Cselényivel az utolsó igazán baráti beszélgetést a Duna Televízió elnökének való megválasztása előestéjén folytattunk. Hazatérve a garázsból hívott fel. Joggal hihettem akkor, hogy segítségével a negyedszázados csendért is elégtételt kapok. Nem így történt. Tudomásul kell venni, hogy egy kulturális nagyüzem kormányzása időrabló tevékenység.

Teljhatalmú úr maradt vállalkozásunkban az új producerünk, Füredi Vilmos. Neki tehát egy huncut vas beruházás nélkül hullt ölébe egy háromszor kiadott ifjúsági regény és háromszor megírt forgatókönyv. Még a gépelési költségeket sem fizette. Igaz, pályázni mifelénk már nem lehet beugró nélkül, nehogy holmi kósza művészlelkek konkurenciát jelentsenek az úgynevezett profiknak.

Mit az Isten, az ORTT MMK pályázatán elindulva a kis Mátyás története a tucatsyi győztes közé került. Összejött a pénz ahhoz, hogy a háromszor huszonhat perces tévéjáték elkészülhessen.

Vilmos császár pedig végre elkészített 2005-ös dátummal egy szerződést, igaz, a különben pontos, gondos üzletember a hónapot és napot véletlenül lefelejtette.

Megvallom, nekem, a jogilag analfabéta öreg írónak is feltűnt, miért áll az aláírásra elém tett papír tetején az, hogy Felhasználási szerződés. A mi Vilink ezt készségesen megmagyarázta: az én érdekemben. Mert lehet, hogy a három rész összeragad majd egy ifjúsági filmmé. Lehet, hogy videóként is forgalmazni fogják. Ez esetben természetesen új megállapodást kötünk majd.

Veszekedtünk egy nagyot a felajánlott összegről. Egymillió forint szép pénz. Tíz hónap alatt sem hoz ennyi nyugdíjat a postás. Nem szabad arra gondolni, hogy mennyit nyerhetnek a televízió szerencsejátékosai, sem a BKV elnökeire vagy a politikusok jól megszolgált havi jövedelmére. Legalább részben visszajön az, amit tíz év alatt írói tevékenységem szponzorálására költött a család. Ez is valami. Talán, ha Vilmos tovább erőszakoskodik, odaadtam volna a forgatókönyvet ingyen is. Aki nem élte át, az nem tudhatja, hogy milyen érzés látni, amikor a megálmodott figura egyszer csak mozogni, beszélni kezd.

A kifizetés dátuma 2005 novemberére szólt. Aztán 2006 júliusában meg is kaptam a kikötött összeget. A szerződésben szereplő kamat időközben elfelejtődött.

2006 augusztusának elejére kitűzték a forgatás kezdetét. Egyre idegesítőbb volt, hogy engem a kutya meg nem keresett. Aztán rossz sejtelmeim beigazolódtak. Hat nappal a fogatás indulása előtt megkaptam a három rész forgatókönyvét. De nem azoktól, akiktől illett volna, hanem Zahora Máriától, akinek sikerült valahogy hozzájutnia.

A szó szoros értelmében rosszul lettem, amikor belenéztem. Egy lelketlenül öszszegányolt, ízléstelen, koszos fürmedvény volt a háromszor megdolgozott, alaposan megmunkált forgatókönyv helyén. Sikerült telefonon utolérnem Cselényi Lászlót, és egy jelenetet felolvastam neki. Azt, ahol a tragikus sorsú ifjú lovag, Hunyadi László és a vőlegénye lefejezése után kolostorba vonuló Garai Mária így enyelegnek egymással:

„119. BUDA – KŐSOR – KŐÜLŐKE – TERASZ (K, N)

A kőülőke két kőoszlopok (sic!) árnyékában szép fiatal pár csókolózik: Hunyadi László és Mária, mögöttük napsütötte hegyek.

A csók egyre féktelenebb, az ifjú torka elszorul.

LÁSZLÓ: – Mária... az enyém vagy... előlegért könyörgök!

MÁRIA: – Várj a sorodra, vitéz! Nekem se könnyebb.

LÁSZLÓ: – Lehet, de én belehalok!

MÁRIA: – Ó!... a fajok tudják a módját... ami már majdnem ilyen... majd kifaggatom őket... s ha alkalom adódik...

LÁSZLÓ: – Az enyém leszel?

MÁRIA: – Leszek is meg nem is... Mondom, nem tudom még, hogy kell csinálni... de megtudom, hamarost...

Zaj hallatszik – szétrebbenek.”

Mi történik tehát ebben a jelenetben? Megkérdeztem, Garai Mária vajon hogy akar enyhíteni szerelme kangörcsén: pettingezéssel, orálishan, netán hátsó fele felajánlásával, hogy a szüzesség megőrzése a lagziig biztosítva legyen?

A Cselényivel történt telefonbeszélgetésünk másnapján bejelentkezett Vilmos, aki „véletlenül” épp akkor akarta hozni az új forgatókönyvet. A tőle megszokott produceri lendülettel követelni kezdte, hogy ingyen és bérmentve a forgatásig hátralévő hat napban javítsam ki az általam észlelt hibákat. Nagyot veszekedtünk és haraggal váltunk el. Csakhogy... Esetleg levetethetem a nevemet a főcímről, nyilatkozhatok arról is, ami történt, de a kudarcból mindenképp megkapom a magam részét. És 77 évesen... Főleg egy botrány után, nem nagyon remélhetem, hogy a szakmában még egyszer labdába rúghatok és a nagy magyarok gyermekkoráról írott regényemet valaki a filmesek közül egyáltalán még a kezébe veszi. Hagyjam, tűrjem, hogy meggyalázzák édes gyermekemet? A veszekedés után aludtam egyet és felhívtam a producert, hogy díjazás nélkül megteszem, amit tehetek. Ő közölte, hogy honorálni fogja igyekezetemet.

Az időközben előkerült forgatókönyveim alapján a jó dramaturgiai érzéssel megáldott Balogh Zsolt társrendezővel megkezdtuk a „renovációt”. Csöppecskét megnehezítette az újraírást, hogy a gyártási előkészületek előrehaladott volta miatt a helyszínekhez, a szereplőkhöz és a jelenetek terjedelméhez már nem illet hozzányúlniuk. E feladat nehézségi fokáról egy példát még megemlítek. Az a bizonyos Borbála lány, aki később Corvin Jánost szülte, úgy került be az én történetembe, hogy özvegy édesanyjával együtt kellett gondoskodnia a fogoly Mátyásról; anyja halála után ez a feladat Borbálára hárul, aki Mátyással együtt jön aztán Budára. Az álarcos, általam nem ismert forgatókönyvíró (a nevét sem árulták el nekem) ezt úgy oldotta meg, hogy a mama torkosságából megnyalja azt a jeget, amellyel uram László királyt akarják megmérgezni (nem tudom, a prágai várban hol tartották a fridzsidert?). A mama megmérgeződik és a következő jelenetben az árván maradt Boriska már vígan hancúrozik.

Részben a korábban megírt forgatókönyvek jeleneteinek visszaemelésével, részben az újjak foltozgatásával nagy nehezen sikerült valami talán elfogadhatót összehozni.

Szorongásom azonban nem múlt el. Ráadásul felhívott Cselényi László és elpanaszolta, hogy a film a kivitelezést illetően nagyon szegényes lesz. Jó lenne, ha mindhárom rész előtt mondanék valami kedves szöveget, ami a várhatóan többnyire ifjabból álló nézőket finoman felkészítené arra, hogy itt bizony nem lesz se várostrom, se lovascsata, se királyi pompa.

Mialatt e sorokat írom, a nem tudom hányadik *Kolombusz* film televíziós bemutatására is rá-rápislogok. Úgy vélem, hogy ebből öt perc is többbe került, mint amennyit a mi három részes történetünkre fordítanak. (Ráadásul nem is mindig a legcélirányosabban költik mifelénk a rendelkezésre álló pénzeszközöket.)

Hát itt tartottunk 2006. augusztus 15-én, amikor úgy éreztem, hogy érdemes rögzítenem az eddigi tapasztalatokat. És ezen még egy kicsit érdemes tovább lépni.

Mint már elmondottam, sok tapasztalatot szereztem a Kádár-féle boldog béke idején működő filmgyárban. Most, hosszú kihagyás után újra belecsöppentem ebbe a világba. Én kérem egy percre sem voltam párttag, de még besúgó sem. Töredelmesen be kell vallanom, hogy akkor, megítélésem szerint tisztábbak voltak a feltételek,

az anyagiak is, az erőviszonyok is, amelyekben mozogni kellett, lehetett. Akkor egy rendező – kivéve a nagy öregeket és a futtatott fiatalokat – két filmnovellát és egy forgatókönyvet rendelhetett. Vagy talált már alapul szolgáló szépirodalmi művet, vagy szinopszis alapján rendelték meg a filmnovellát, és ha ez elnyerte az illetékesek tetszését, akkor a forgatókönyvet. Pontosan meg volt szabva a tól-ig, hogy mikor és mennyi jár az alkotóknak. Bárki tudhatta, hogy ki, mikor, milyen ügyben megy a pénztárhoz. Ez a mostani sumákolás igen mocskos, és lehetőséget nyújt az alkotó emberek megalázására, átvágására.

Az sem tetszik, hogy a korábbi sok szép sikert is hozó magyar filmeknél alkalmazott előkészítést az amerikai nagyüzemi technikára cserélik. A minap a rádióban Makk Károlynak egy régebbi interjút ismételték meg, amelyben a jó irodalmi alapanyag után sóhajtozott, és a Déryvel, Örkénnyel való együttműködést emlegette. Úgy vélem, nem árt, ha egy rendező oly munkát vehet kézbe, amelyben van vonzó mese, vannak árnyaltan ábrázolt figurák és netán van még atmoszféra is. Ezt a célt szolgálta mifelénk általában a negyventől százhusz oldalig terjedő filmnovella vagy a kiválasztott irodalmi mű.

Nem szégyellem, engem kedvelt az akkor már sok kudarcot megélt Horváth Márton, aki a politikai élet csúcsairól lecsúszva kapta meg a Hunnia Filmgyár igazgatói székét. Megkérdezte tőlem, miféle esztétikai törekvéseim vannak. Mondtam, hogy az olyan filmet szeretem, amelyik az elején elkezdődik és a végén befejeződik. Ezután arról érdeklődött, hogy milyen témák foglalkoztatnak, és az egyikre rábőkötött:

- Írja meg a szinopszist és megrendelem a novellát!
- Horváth elvtárs – mondtam erre, – én nem tudok szinopszist írni.
- Érdekes, milyen sokan vannak ebben a gyárban, akik csak szinopszist tudnak írni... – felelte.

Mára a filmnovella teljesen kiment a divatból, a bírálók ehelyett a szikár képsort, s külön a szereplők felsorolását, néhány szavas jellemzését kérik. Véleményem szerint szétroncsolják az alkotói folyamat fontos fázisait. Ez így csakugyan filmgyártás, a panelek illesztgetése. Az eredmény a ránk zúduló amerikai és amerikanizált filmek szűnni nem akaró áradata, ezt pedig már a magyar nép is kezdi unni.

Azt sem nagyon értem, hogy ha egy filmhez a pénzt csak az állam egyik és másik zsebéből adják, akkor mitől olyan nagy úr az a producer, aki elköltheti? Miért ez a mérhetetlenül nagy titokzatosság? A rendszerváltás után megtanulhattuk volna már, hogy ami titkos, annak korrupciószaga van.

Egy szuszra most csak ennyit akartam elmondani. Nem beszéltem a dokumentumfilmekről, pedig tíz nagyobb lélegzetű munka kezdeményezője, alkotója voltam és szereztem elgondolkodtató tapasztalatokat. Adós maradtam annak elmondásával is, hogy milyen nagyszerű művészeket ismerhettem meg, de róluk majd a készülő anekdotás könyvemben szólok.

Végezetül ajánlok egy fogadást a nyájas olvasónak. Tízet teszek egy ellenébe, hogy soha meg nem tudhatom, ki volt az álorcás forgatókönyvíró, aki miatt oly sok mérget nyeltem és mennyivel honorálta az ő „áldásos” tevékenységét Vilmosunk? Ám ennél nagyobb rejtélyek is megoldásra várnak még mifelénk.

Utóirat

Ha az Úristen úgy akarja, a kapanyél is elsül. Hát ez esetben nem akarta, vagy neki sem sikeredett rendbe szedni, amit mások elrontottak. A száz megtépázott, megnyomorított nyuszikából nem lett hófehér paripa. A csúfosan megrongált forgatókönyvön keveset segítettek a későbbi fazonigazítások, a fogyatékoságokat elfedni próbáló narrátor-szövegek, a közbeiktatott metszetek.

Azt sem mondhatnánk, hogy a pazar kiállítás feledtetni próbálta a hibákat. Sok olcsó kőfal, sötét pincék és a három részben összesen hat hátasló. (Igazán megérdemelték volna, hogy nevük felkerüljön a szereplők listájára...)

A még általam írt forgatókönyv megfilmesítésre azért kapott zöld utat, hogy a serdülőkhöz szólva hiányt pótoljon. A dilettánsok jóvoltából úgy megkutyulódott a mese, hogy végül az MTV2-n, a sötét éjszaka közeledtével vetítették le a három részt. Az év végi ünnepek előtt, amikor minden csatorna versenyzett a nézők kegyeiért. Így sikerült elérni, hogy az érdektelenség szürkeségében a bemutatót következők nélkül megússzák. Ne legyen számonkérés, ne szisszenjenek fel a kritikusok. (Egyébként is leszoktak már a sziszegésről.)

Mivel hogy nem akarok cinkosságot vállalni, nem fogom be pörös számat. Lehet, hogy okosan és demokratikusan építették fel a kuratóriumok rendszerét, de ez esetben nem működött ez a módszer. Négy kuratórium van, s ki tudja, hány kurátor dobta össze azt a 180 milliót. Innen is, onnan is csupán állami pénz csurrant. A producer pedig ehhez nagyvonalúan hozzáadta a maga kapcsolati tőkéjét, és ettől kezdve ő lett a hatalmas, ellentmondást nem tűrő kiskirály.

Bíz' Isten nem Aczél elvtársat sírom vissza, de hiányolom az erős, dinamikus és döntéseket vállaló személyiségeket, mint ahogy hiányolom a bátor, igazmondó kritikusokat is.

Felhívott a producerünk, hogy további 50 millióért össze lehetne ragasztani a televíziós játék három részét. Ő már tudja is, hogyan. Jó neki!

Barátaim tanácsolták, hogy maradjak csendben. Ne szólj szám, nem fáj szemem. Hiszen hasonló történetet írtam már Rákóczi Ferkóról, Károly Róbertről, Mikszáth Kálmánról, Barabás Miklós gyerekkoráról, ifjú éveiről. Valamennyit megjelentette egy kolozsvári kiadó, mivel a határon kívül rekedt, s főleg szórványban élő gyerekek nem szoktak le az olvasásról. Ha fickándozok, nem akad többé producer, aki szóba állna velem. Hát egy lassan már nyolcvan éves vénember nem remül meg az efféle fenyegetésről.

Lehet, hogy indulatosabb voltam a kelletténél. Ám oly idők járnak mifelénk, amikor az új művek létrehozására szánt minden egyes forintot okosan, alkotói felelősséggel, nem pedig umbuldálva, levajazva illenék elkölteni.

2007. január 7.

OLÁH JOLÁN*

„Beszédes” szemeihez

Arra emlékszek, mire megszülettem, már nyolc gyerek meghalt. Anyám mindig azt siratta, hogy egy gyereke se fog maradni. Egyedül a bátyám maradt meg. Mindig ő volt neki a legkedvesebb. Úgy etette, hogy megmaradjon, mert ő is beteges volt.

Gyerekkoromban főzőcskézni szerettem. Anyám főzött, s nekem is volt kis vaslábasom, kis tepsim. Mi

abban sütöttünk. Bedagasztottunk és elvittük a pékhez a kalácsot. Ő kisütötte nekünk.

Babákkal szerettem játszani. Csináltam magamnak egyet rongyból. Emlékszek rá, játszottunk, oszt eltemettük. Ha eszünkbe jutott, kimentünk, hiszen az volt a sírja a babának. Gyerekkori gondolatok voltak ezek.

Apám zenész volt. Bátyám szintén. Ő a Karancs Szállóban is játszott prímásként. Aztán apámnak a háború után el kellett menni dolgozni. Az Üveggyárban talált munkát. Ott is negyven évet ledolgozott. Két osztálya volt. Írni nem, de olvasni nagyon szeretett.

Én nem jártam iskolába. Felnőttként esti tagozatra beiratkoztam. Dolgoztam, oszt oda se nagyon jártam. Annyit tanultam, hogy olvasni valamennyit tudok. Nevemet rendszeren le bírom írni. De írni valójában nem tanultam meg. Aztán abba hagytam, mert nekem sok volt. Mondtam: nem járok ide is, meg oda is.

Még nagyon fiatalon rajzoltam az első képem. Máriát ábrázolta. Akkor sárból meg agyagból csináltam figurákat. Ezek később elvesztek.

* Oláh Jolán 1932. március 12-én látott napvilágot a Pécskő- vagy más néven Cigánydomb egy túlszűfolt viskójában. Iskolába nem írárták be, mivel a kisebbek felügyeletgondozása reá hárult. A második világháború vége felé már bérmunkába járt erdei fatelepítésre, majd kőművesek mellé segédnek, keverni és vödörözni a maltert, cipelni a téglát. Az 1950-es évek végén a zagyvarakodói szénosztályzóra nyert felvételt, ahonnan az 1970-es évek elején szívidegzavarral leszázalékolták. Ekkortól a családjának és a művészetnek élt. 2005. október 8-án helyezték végső nyughelyére.

Születése 75. évfordulóján egy 2002 márciusában készült felvétel részletével, valamint a művészetéről szóló méltatások válogatott „csokrával” emlékezünk rá.

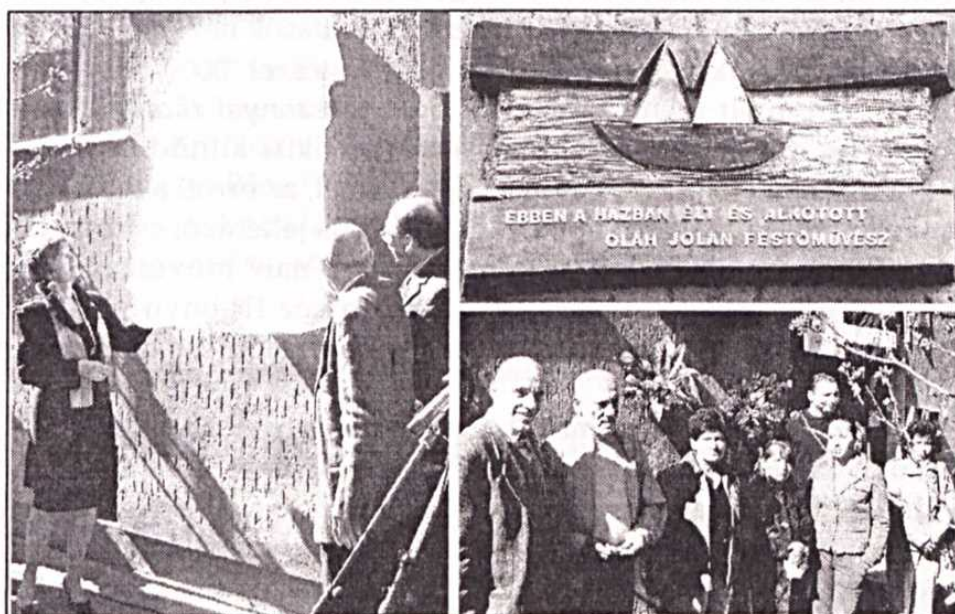
Azt mondhatom, én nem ismertem olyan művészeket, akik hatottak rám. Balázs Jánossal közel laktunk egymáshoz. Ott lakott mindjárt fölöttünk. Nem beszélgettünk vele. Csak köszöntünk neki. Voltam festőtáborokban, de nem hatottak rám, mert én mindig azt csináltam, amit én elképzeltem. Ha javasoltak valamit, én mégis azt mondtam, hogy ezt így akarom. Én csak festettem, amit tudtam.

A művészetembe én azokat festettem meg, amin keresztülmentem. A munkát, ahogy dolgoztam, ahol dolgoztam, meg amit láttam. De mindig csak gondolatból. Nem úgy, ahogy láttam meg ahogy megéltem.

Szeretem a színeket. Színesre kell festeni a képeket. Én nem szeretem az egyhangút.

Kell, hogy legyenek szépen megfestve a szemek. Eleinte mindig megrajzoltam. Később már nem. Csak ecsettel megcsináltam a vonalakat és utána mindjárt a szemet. És ha az jól sikerült, akkor az orrot, majd a haját. Így festettem.

Amikor már megjött nekem az, hogy fessek, akkor éjszaka is felkeltem. Valami eszembe jutott és máris rajzoltam. Már most nem. Már most meggondolom. Már nem vagyok fiatal. Éjjel inkább pihenek vagy alszok, mint a festéssel foglalkozzak.

A 2007. március 12-én Oláh Jolán festőművész születésének 75. évfordulója tiszteletére elhelyezett, Kalmár János szobrász által készített emléktábla avatása (Gáspár István Gábor felvételei)

Gondolattöredékek Oláh Jolánról

„Oláh Jolán – aki gyermekeitől csent papírra, a férje maradék festékeiből varázsolt csendes óráiban zseniális portrékat – titokban mutogatta meg igazi naiv képeit.”¹

„A gyermekrajz közvetlenségével és a felnőtt ember tapasztalatával alakítja kifejező erejű képeit Oláh Jolán. Portrék, életképek, szokásábrázolások egyaránt megjelennének képein, s a szóval kimondhatatlan, a tudattalanba is gyökeret eresztő szorongás és félelem is...”²

„Jolánnak a téma és a stílus adott és egyszerű. Mondandója az őskori ember ide, oda s amoda karcolt emocionális szükségéből fakad, mert Ő cigány, nő, szerencsétlen és satöbbi, na de hát ki nem az? ...élményeit a ziccerig fokozza, színességével

megismételhetetlenné pingálja azt, amit már oly sokan megfestettek. De mégis személyes marad... Általános titkok ezek az alkotások: vádként mered ránk a társadalom kancsalsága, és az ügyetlenül ölelő gyermek karja biztonsággal kapaszkodik, pedig nincs rá oka.”³

„Oláh Jolán festményei a fájdalmas szépség, a csapongó fantázia, az álomvilághoz hasonló, a szabad asszociáció eszközeit is ösztönösen hatásosan alkalmazó alkotás-mód jegyében születnek. Neki láthatóan nem kell nagy erőfeszítés ahhoz, hogy ecsethez nyúljon, s világító szemű, sohasem látott arcokat vigyen a vászonra, hogy kifejezze általuk az öröm és a bánat változatait. Nem racionális festészet ez...”⁴

„Oláh Jolán *A kék madár* című képe is arról a szívszorogató hangulatról szól..., hogy az ember képes legyen megteremteni önmagában azt a belső csendet, amiben jól érzi magát, képes legyen a másik emberben is meglátni az egyszeri és megismételhetetlen létezőt. Lehet, hogy ez a boldogság kék madara? Lehet, hogy „csak” a vágyakozásé? Lehet, hogy az elvágódásé egy jobb világba, ami csupán a képzeletünkben létezik? Mindenesetre, a képzelet és az álom is az ember valósága.

Bárhogyan van is, nem lehet véletlen, hogy a *Bécsben, Szófiában, Varsóban, Prágában, Párizsban, Új-Delhiben, Amerikában* rendezett kiállítások nézőit is megragadta ez a fajta, kicsit szürrealista, kicsit naiv, kicsit realista festészet.”⁵

„Oláh Jolán tágra nyílt szemű kislányai, cigányasszonyai rácsodálkoznak a világra, létélményük a naiv művészetre jellemző poétikus attitűd. Egyáltalán nem zavar bennünket, hogy elemi formákkal jelöli a szemet, az orrot, a száját.”⁶

„Oláh Jolán képeire... a sodró erejű expresszivitás jellemző, csupán tágra nyílt szemű, feltárulkozó tekintetű figurái formálódnak a naiv művészet statikus harmóniájával, pontosabban a tekintet merev, a test, a kéz többnyire már lendületesen alakított, s főképpen a környezet, a háttér ábrázolódik expresszíven, mozgalmasan.

Oláh Jolán nem részletezi a formákat, hanem lényegre törően jelöli... Képein a régi, hagyományos cigány életformát idézi fel bensőséges érzelmi telítettséggel. Ábrázolja az életformaváltás felemásságát is, az új környezet ridegségét, az emberek elmagányosodását, gyökértelenné válását. „Villanyfénynél” című képén riadt, szomorú tekintetű kislány áll az ostoros lámpa hideg fényében. Mögötte sokemeletes panelház riasztó sivársága. A sík terepen sehol egy fa, sehol egy bokor, ami kedves lenne a szemnek. Oláh Jolán nem a régi telepí nyomort kívánja vissza, hanem képi jeleivel arra figyelmeztet, hogy a hagyományos kultúra érzéketlen, durva megsemmisítésével nem teremthető emberséges, harmonikus életforma.”⁷

„Nemzedékek hiányérzete süt a képekről, közvetett módon az értelmes cselekvés utáni vágy...”

...az *Üdvözlés* című képről döbbenetesen nagy szemek merednek reánk egy leányfej mögül, mintegy jelezve, valaki néz, ám korántsem bizonyos, hogy ez óvó és irgalmas tekintet. A *Cím nélkül* kihalt utcát mutat, amelyen négy lábú állat oson át, de az is lehet, hogy csak az árnya.

A *Tánc* sem felhőtlen vidámságot áraszt... Így az ember még örömeiben is árva.

Oláh Jolán képanyagát a természet világa, a hétköznapi élet apró-cseprő realitásai táplálják. De természetközelségében is fölfedezhető bizonyos jelképiség, amely egyrészt valami furcsa, ám valóságos statikusságot, másrészt a világ labirintusvöltését sugallja.

A falu vége című képen minden valóságos, a házikó, a sárgult boglya, a gémeskút, a kuporgó nők, a mű hangulata mégis valami rettentő változatlanságot, már-már földöntúliságot áraszt.”⁸

Oláh Jolán mitológiája – a lélekmadarak, a szóra nyílt szemek, „a kék madár, a keresztény jelképiség néhány eleme, vagy éppen *Fehér szarvas*, amely egy sosem volt álomvilágról beszél[...] kifejezi az ember boldogabb világ utáni örök vágyát is.”⁹

„Sajnálom, hogy utolsó éveit nagyon szerény körülmények között volt kénytelen tölteni, de ennek ellenére is dolgozott, az tartotta életben, ha festett.

Képei szétszóródtak. Nem áll rendelkezésre olyan gyűjtemény, mely méltó módon tudná egységbe foglalni az egész életművet.

Nagyon rossz érzés.

Újra elment egy nagy művészünk. Milyen szép lett volna, ha még megéli, hogy még megnyílik állandó kiállítása szülővárosában, Salgótarjánban.

Mély megrendüléssel búcsúzom. Pihenj békében.”¹⁰

Jegyzetek

- 1 Daróczi Ágnes (2000. június 10.): *A harmadik kiállítás elé*. In: *Roma képzőművészek III. országos kiállítása*. Budapest: 3. o.
- 2 Kerékgyártó István (2000): *A cigány képzőművészet és a hagyomány*. In: *Ciganológia-Romológia*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 236. o.
- 3 B. A. (2000. május). *Amaro Drom*, 18. o.
- 4 Bódi Tóth Elemér (1996. január 20): *A szegénynek nem jut a szeretetből*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 6. o.
- 5 Uo.
- 6 Kerékgyártó István(1999): *A cigány képzőművészet*. In: *Romológiai alapismeretek*. Budapest: Corvinus, 79. o.
- 7 Kerékgyártó István (1998): *A fantázia törvénye szerint*. In: *Tanulmányok a cigánység társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: 457. o.
- 8 Bódi Tóth Elemér (1994. július 23.): *Boldogabb élet örök vágya*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 5. o.
- 9 Uo.
- 10 Berki Judit (2005. október 7.): *Oláh Jolán (1932–2005)*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 2. o.

Emlékezés Szepesi Józsefért*

A visszaemlékezés olykor képes méltánytalan lenni, mégis nagyon emberi megnyilvánulási forma. Méltánytalan úgy visszaemlékezni valakire – mint látjuk, halljuk sokszor –, mint egydimenziós emberre. Milyen is volt Ő, mint „dolgos ember”, mint aki kiállt ezért, vagy azért, tette ezt, meg azt, milyen volt valamilyen társadalmi szerepben stb. Igen gyakran ekképpen beszélünk, pedig az életvilágban létező emberi lény a létezésétörténet legbonyolultabb, legkomplexebb jelensége. Nincsen olyan cselekedete, beleértve a gondolatcselekvést és a beszédcselekvést, amely akár egyetlen pillanatra elvonatkozatható lenne bármitől is, ami az egyén előélete, élete. Eleve méltánytalanság félig végiggondolt mondatokat egymás mellé építgetni egy olyan emberről, akit pedig mindig is tiszteltünk és szerettünk, s lehetséges, hogy pontosan nem is tudjuk, miért.

Igen, a visszaemlékezés nagyon emberi dolog. A múlt- és jövőtudattal megáldott ember lélek, szellem, hit, építő játéka. Ez pedig emberi mivoltunk tengelye, cselekvőképességünk feltétele.

Az 1970–80-as években volt Salgótarjának egy, a „megroppantó” módon rendezett politikai struktúra számára is kezelhetetlen művész-vonulata. Ők voltak a mi kisvidéki „vadak”-jaink. A képzőművészek: Hibó Tamás, Szujó Zoltán, Hegedűs Morgan. A költők, írók: Hann Ferenc és Szepesi József. Közülük többet emlegetjük a képzőművészeket, ezért is érzek talán belső kényszert, hogy megidézsem Szepesi József karakteres, nemes figuráját.

Aki ismerte Szepesi József költőt, az tudja, hogy sokan szerették. Talán többen, mint általában egy közéleti embert szoktak. Bárhol jelent meg, rokonszenv és nyitottság fogadta. Alig hallottam társaságban, sőt félhivatalos közegben is azt, hogy Szepesi József. Annál többet és többször: „Szepesi Józsi”, vagy egyszerűen ennyit, „Jóska”. Ugyanakkor, szinte soha nem aggattak rá bece-, és ragadvány neveket, ami a tisztelet elsődleges jele.

A dolgok olykor egyszerűbbek, mint amilyennek látszanak. A víz lefelé fordul az esőcsatornában, és szabadon zuhan az első csattanásig. Szepesi József irodalmi végrendelete, azaz utolsó kötetének címlapján egy vízcsepp életének tetten ért pillanata látható, amint eléri létezésének értelmét: a végpontot, és éppen visszapattan saját anyagminősége feszes felületéről. (Ma sem vagyok biztos benne, hogy a kötet tervező Kalocsai Péter tudatosan fogalmazta-e meg a képet éppen így.)

Kezemben a kötet, amelyet azért tekintek végrendeletnek, Szepesi Jóska szellemunkája esszenciájának, mert 1970 és 1996 között született válogatott verseit tartalmazza. Ő maga állította össze, szerkesztette: módszeresen, pontosan, szépen, ahogy az a természetéből adódott. E sűrítmény mögött azonban mintegy huszonöt év íráság, huszonöt év küzdelem. De micsoda huszonöt év!

* Szepesi József (1948–2001)

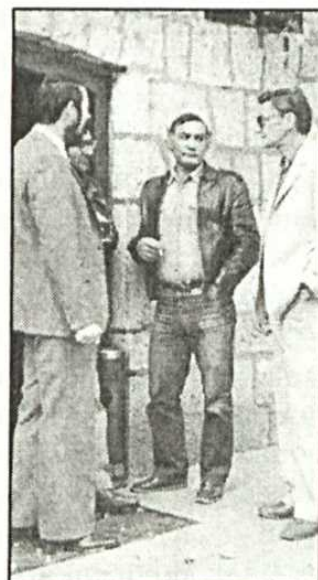
Pál József a nyolcvanas évek közepén egy szociográfia-sorozat tervét latolgatta, amelynek a címe így hangzott volna: „*Ilyen munkás pedig nincs!*” Tudom, hogy a sorozat nyitó interjút Szepesi Józseffel szeretne volna elkészíteni, a másodikat talán velem. Mert ha én, mint létformáját vesztett munkásember, kissé bizarr jelenségnek látszotam a nyolcvanas évek közepén Pál Jóska szemében, mint öblös-üveggyári segédmunkás, akkor százszor bizarrabb lehetett egy olyan ember, aki délelőtt, napközben vagonpakoló, vagy öntvénytörő a „halálgyárban” – Jóska így nevezte az Ötvözetgyárat – délután, szabadidejében pedig verseket, prózát, szociográfiát ír, és irodalmi folyóiratok szerkesztőivel levelezik. Hát ilyen tényleg nincsen, ilyet csak elképzelni lehet. (Bár Esterházy Péter szerint, „ami elképzelhető, az megtörténhet”.) Szepesi Jóska munkás barátai, kocsmái cimborái közül sokan nem is tudták, hogy író, de számára ez teljesen természetes volt. Mindenhol és mindenben helyi értéken szeretett minősülni.

Már az első találkozásunkkor ámulatba ejtett. Az volt a benyomásom, hogy ilyen figurával csak regényekben találkozhat az ember. Ami először feltűnt, az a válla volt. Feszés felsőtestén bőrdzseki feszült. Úgy tűnt, egész teste a vállait szolgálta, akörül gravitált, amitől folyton az volt az ember benyomása, hogy széles vállai egy helyben állnak. Egyenes derékkal járt, szépen és helyesen beszélt. Iszonyatos erő sugárzott az egész emberből.

Szemében mély intellektus, a hallgatás tudásával. Ritkán fecsegett. Ha kellett, akkor hosszan érvelt, de inkább mindig mondott valamit. Történetei sokszor szomorúan vidámra, de általában szellemesre sikerültek. Nem komolykodott, utálta az „irodalmi gilisztákat”. Nagyra tartotta a humort, de nem mondott vicceket. Teljesen feleslegesnek tudott maradni, miközben képes volt tudata teljességével ünnepelni a létezés csodáit. Olykor úgy viselkedett, mint egy bölcs tanító, máskor annyira tudta az igazát, ahogyan csak egy kamasz, vagy egy cigány ember tudhatja. Mégis, a szerepjátszás, a nagyozolás, a művészemberekre gyakran jellemző manír teljesen idegen volt tőle.

Békétűrése példátlan volt, haragja korlátlan és fékezhetetlenül elementáris. Jaj volt a kötözködőknek. Ritkán ütött és mindig egyszer. Ebben is alapos volt, mint oly sok mindenben. Azt mondták róla, amikor sportolt, jó ökölvívó volt. Sziklaszilárd ember benyomását keltette. Eredendően kemény lényének merő ellenszegülése volt kéztartása, ujjainak könnyed játéka. Gesztikuláció-készlete inkább zongoraművészre utalt, mint öntvénytörőre. Amúgy szép cigány férfi volt. Szépen, stílusosan rajzolta az írott betűket, pompás kiművelt kézírása volt. Be kell vallanom, az egész emberi jelenség fölött én magam már soha nem tudok napirendre térni.

Az édesanyja szőke asszony volt, ahogy a cigányok mondták: „magyar asszony”. „Apám olyan fekete volt, mint én, vagy még feketébb” – mesélte. Apjában erős művész hajlam élt, Bóna Kovács Károly műtermébe járt formázni, szobrászkodni. Állítólag tehetségére Bóna Kovács mester egyszer féltékeny lett, és attól kezdve jó kapcsolatuk megromlott. Egyébként az idősebb Szepesi és a festő Balázs János a legnagyobb barátságban voltak. Apja korai halála után Jóska úgy tekintett

Szepesi József a tokaji írotáborban

Balázs Jánosra, mint második apjára. Mindig méltósággal és tisztelettel vette szája-
ra az öreg nevét, tudjuk, ahogyan csak lehetett támogatta, segítette.

Szepesi Jóska egyszerre volt otthon a lepattant lumpenek között és a körüti
presszók budapesti szellemi elitje asztaltársaságában. Pesti útjain mindig tölteke-
zett, muníciót kapott belső tartásához, amit szeretett kisvárosa azután gyorsan
amortizált. Egyszer, valamikor a 80-as évek második felében, Jóskával belecsoppen-
tünk Péli Tamás festőművész baráti körébe. Jó nevű, polgárosodó pesti művésztár-
saság volt. Egy egész délután ültünk a Múzeum körút valamelyik éttermében, és
társalogtunk. Ha Jóska megszólalt, odafigyelték rá. Kissé kívülről szemlélhettem
reakcióit, megnyilvánulásait, amelyek hol hevesek, hol szelídek voltak, de általában
helyénvalóak, kiegyensúlyozottak. Egyik utolsó budapesti találkozásunkat presszóba
szerveztük. Amikor megérkeztem, ő már ott volt. Méltóságteljesen ült az asztal
mögött, előtte kávé elegáns terítéssel, és egy jól tájékozott, irodalmat szerető híd-
építő mérnökkel vitatkozott a mai magyar irodalomról.

Szepesi Jóska kívül álló volt és vidéki. Kívül állt pártokon, politikákon, brancso-
kon, és kívül állt Budapesten, noha életének utolsó évtizedét ott töltötte. Ez adta
méltóságát, és ez csökkentette az esélyeit. Megvetően reagált, ha egy roma értelmi-
ségi pitiáner lejmolását látta, vagy bármiféle hatalomhoz dörgölözését. Nem tudott
kérni. Büszke volt, ugyanakkor mindig, mindenért hálás, akár csak a barátai: Hibó
Tamás és Hegedűs Morgan.

Művészi gondolatai nem csupán érettek voltak, hanem kerekék is. Végigvitte
magában a dolgokat. Az volt az ember érzése, minden készen pattan elő az agyá-
ból, mert senki nem tudhatta, éppen mi foglalkoztatja. Szerette a csendet, nem volt
kapkodó fajta. Volt úgy, hogy fizikai munkát végeztünk együtt. Ledöbbsentett
munkabírása. Ritmusosan dolgozott, szinte kimerülhetetlenül. Nem gyakorolta
szobafestő szakmáját, pedig szépen festett.

Adyhoz bensőséges kapcsolat fűzte. „Tér-idő-lélek-szálon“, bizonyára barátok
lehetek, mert ha rá tudtuk szedni fáradt éjszakák közepén, hogy mondjon Ady-
verseket, akkor mindig elállt a lélegzetünk. Nem egyszerűen értelmezte, és értette
Ady Endrét, hanem mélyen tudta. És ahogyan Ő tudta, az maga volt a döbbenet.
Hasonlóképpen volt a dolog Villon Faludy-féle átfordításával. Pál Jóska lehet a
megmondhatója, milyen elképedve hallgattuk, olykor többen is, ha kedvenc balla-
dájába egy kis unszolásra belekapott. Az lehetett legjobb mulatsága, hogy mint
proli, elkápráztatta az értelmiségi barátait?

Nem tudott cigányul, és nem is érdekelte a cigány nyelv, bár a nyelvvel kapcso-
latos minden lényegesebb történésről, kutatásról tudott. Képtelen volt elképzelni,
hogy érzéseit és gondolatait árnyalatlanabb formába öntse, mint amit magyar
anyanyelve kínált számára.

Húsz éves barátságunk alatt alig ismertem meg. Rejtőzködése és szemérmessége
professzionális volt. Egyszer, talán a régi Kulacsban lehetett, többször, szótlánul
felállt az asztaltól és kiment a mosdóba. Rákérdeztem: „Jól vagy, minden rendben
van?“ Ő kényszeredetten felelt: „Nincs semmi probléma, csak jött néhány gondol-
tatom, és úgy éreztem, le kell írni.“

Nem egyedül vagyok, aki mindig is azt gondolta róla, hogy tiszta ember. Téve-
déseivel, „fajtájára“ jellemző automatikus védekezéseiből adódó előítéleteivel
együtt is tiszta, jó lelkű ember volt.

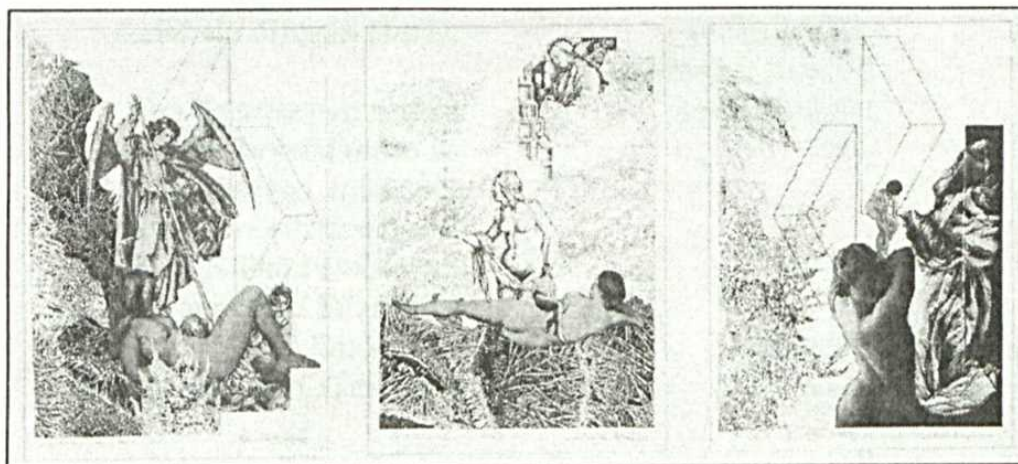
Engem legjobban a prózája fogott meg. Hihetetlen erős, feszes szövegtesteket épített. Esetlegességnek nem volt helye bennük. Szociográfiái, de még riportjai is pontosnak és intenzívnak tetszettek. Első versét 1973-ban a *Forrásban* közzölték, itthon a *Palócföld* 1975/2. számában jelentkezett először. Országos ismertsége az 1981-ben kiadott „*Fekete korall*” c. antológiába történt beválogatásához köthető. Szepesi József irodalmi munkásságát nem tisztom értékelni, nem is tudnám elvégezni. Azt azonban bárki láthatta, hogy ebből az antológiából kiemelkedett érett verseivel.

A nyolcvanas évek második felében került Budapestre, Lakatos Menyhérttel a *Romano Nyevipe* című lapot szerkesztette. Sokat dolgozott, szerette a szerkesztőségi munkát. Úgy hírlík, amikor már összeállt a stáb, Menyus bácsi hetente néhány délelőtt beballagott, megkávézott, elmondott pár történetet, és ment a dolgára. Tudta, hogy a lap jó kezekben van Szepesi főszerkesztő-helyettes úrnál.

Aki számba veszi egyszer Salgótarján művészi-szellemi életét, döbbenet fog szembesülni azzal a ténnyel, hogyan termelt a helyi cigány társadalomban csuprostól ennyi kivételes tehetség, figyelemre méltó minőség. Mi ad magyarázatot arra, hogy a „cigányhegy” putri világából olyan országos léptékű tehetségek robbannak ki, mint Balázs János, Oláh Jolán, Balog Balázs András, Szepesi József. És mellettük még ott van a Dicki-család. Tehetséges fiúk, Snétberger Ferenc, európai léptékű gitárművész. S akkor még a sportolókról nem is beszéltem. Mindez egyelőre érthetetlen.

Szepesi Jóska meghatározó tagja volt annak a helyi festőművész, író generációnak, akik a hetvenes évek második felében, illetve a nyolcvanas évek elején léptek be a salgótarjáni szellemi életbe, és innen tovább. Egy olyan generációé, amely alapvetően elkülönül az előttük porondra lépőktől, de még inkább a mai fiataloktól. Már csak kevesen élnek közülük, többségüket elveszítettük, vagy elköltöztek városunkból. Akik még vagy ketten-hárman itt maradtak, azok közül – úgy hírlík – egy valaki írja a „történetet”. Talán egyszer elkészül vele. Ennek a generációnak van néhány jellegzetes sajátossága, és van egy, az akkori időket átélők számára – szinte érthetetlen – ismérve. Mégpedig az, hogy a rendszerváltozásig egyetlen tagja sem volt politikailag manipulálható. Ez egyszerre meglepő és nagyon különös. Ennek a „kemény generációnak” volt kiemelkedően karakteres alakja Szepesi József.

Mint szellemmunkás elvégezte a dolgát. Írásait, vagyis létértelmezéseit ránk hagyta. A többi csak fakuló, megkopó legenda és vélekedés.

Ábrahám Rafael: Triptichon

Kamaramuzsika P. I.-nek

három tételre és

három haikura

I.

Úrbe vész felettem az égbolt.
De lényed kerek fényét
írja makacsul a szép hold;
szemed írisz-csöndjén
fürdőt vesz a nyugalom,
s lepke libbenő képe
– kezéd elmaradt érintése –
oly finom.

Úgy szeretném,
ha titkait felfejtené
a benned porladó szomorúság,
s melegedbe befészkelve
hallgatnám,
mint nyílnak a szavak
ajkad szép hajlatán.

Így volna jó,
ilyen puha rendben
mártózni veled
a végtelenben.

*Ágak a szélnek
a nevedből zenélnek
néhány ütemet.*

II.

Éveim száma? Persze,
és megannyi más,
int felém keze,
szele az elmúlás.

Hány csorba vágyon át
jutottam tehozzád,
versemben elvetél a szó,
mind, mind hiábavaló.

Mégis, mint haj és a köröm
növekszik síron túl,
magamat konokul
csak tehozzád kötöm.

*Szélben az ágak
árnyakat figurálnak.
Arcod sejtetik.*

III.

Ha csak úgy lehet, hogy nem lehet,
s ha már borul az egyszeregy
a dolgok logikáját rontva...
így üt ki lelkünk falán
a bánat penészfoltja,
s oly szótlantul, töményen,
mint bögre alján
a kávé megülő üledéke.

S mert messzire elkerül
az öröm lélekvándorlása,
éjszakánk egyre hosszabb.
Rossz van, s jön majd rosszabb:
ha játszva kötéllel,
az öröklét kísért meg. –
Nem jöttél el,
s mégcsak meg sem ígérted.

*Száradó ágak
a szél-bakóra várnak.
Múlni tanullak.*

PARÓCZAI CSABA

lokális felmelegedés

csak azt a két órát kellene
valahogy
kihagyni
este kilenc és tizenegy között
megtagadni a megszűnéshez nem vezető út
utolsó stációit
és nem az elkerülhetetlen bekövetkezte elől
félelmeiktől menekülve
csak a lassan megszokás miatt
hogy ezt is
hogy birkává vénül
a bárány
hogy nem magasztosul a felmutatott
hogy marad az én lefekszem
marad az összekulcsolt kéz
a kitárt tenyerek helyett
mert ilyenkor nem fogad a jóisten
nincs báj báj lájf derengő kékes fény
csak valami csíkos pizsama
nyirok helyett
mentolos frissesség a szájban
s hogy a letakart alatt
még
felmelegszik az ágy

a szív az olyan

tudja-e Kedves hogy milyen a szív
a szív az csak olyan hogy ott lehet hagyni
és nem csak san franciscoban
de minden utcasarkon
kapualjban
aluljárók nedves fala tövében
és nincs ám ingenyinkubátor
hogy befogadja a szerelemgyereket

látja valami szívérvet keresnék
a holnapba fúródás bizonyossága helyett
ahogy visszaszólna a csőbetolt lőszer
a célpontot látva
ám hiába
gyermekeim
vallanak rám
ám
nem szőhetik kendővé
az ittlét konyharuháját
arcuk helyett kezük
törlik a mába

adjon felmentést azért Kedves
a még nem értőknek
a tékozlásért
az elfogadott
megalkuvás nélküli jóért
valamennyiünknek
s nekem azért a szívtelen szerelemért
amivel
még mindig
és újra
magát szeretem

KUPCSULIK ÁGNES

függönyöd...

függönyöd a hóesés legyen ne hagyd hogy győzzenek a tárgyak ha elárasztanak ha nyakad köré tekerednek lábadnak gáncsot vetnek mellkasodon dörömbölnek szabadulj meg tőlük előbb azoktól amik emlékeztetnek valakire vagy valamire aztán szórd el a míves csillogó sárga fémekeket és a dolgokat amelyekre azt szokták mondani ah vagy semmit csak irigységre ingerelnek másokat égesd el bútoraid a ruhát amit első keresetedből vettél a fényképeket melyekről halott szerelmek és szeretett halottak hunyorognak át a vakító időn (ne sajnáld, tőlük már úgy sem szabadulhatsz, lépéseikből raktad össze járásod is) utoljára maradnak a könyvek igen a könyveid végül egyetlen rogyott gerincű kötet nevezhetnének támad mért bannád ekkorra már minden befejezett a fontos sorok ereidben folynak a többi meg kívül marad a kongó házban semmi vagy mégis darab papír a padlón kicsit odébb ujjaidhoz szelídült tollad (rúgj bele, törd össze, szaggasd szét!) de te hajolsz mint fészükéből kiesett fiókákhoz gyöngéden lehajolsz hogy fölemeld

DEBRECENI BOGLÁRKA

Könyvbemutató – Kojnok Nándor emlékére...

November 27-én került sor a *Kojnok Nándor emlékkönyv* bemutatására, a Salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtárban. Amikor elterveztem, hogy részt veszek a könyvbemutatón, többek között az is motívált, hogy – bevallom őszintén – nem tudtam, kinek az emlékére gyűlünk össze. Márpedig, ha valakinek a tiszteletére

emlékkönyvet szerkesztettek és 2005-ben emléktermet avattak a BBMK-ban, valószínűleg a város kulturális életének oszlopos szereplője lehetett.

Kojnok Nándor a megyei könyvtár igazgatója volt a '70-es években, sejtett föl bennem, s ebben dr. Praznovszky Mihály szavai is megerősítettek. Mi még? És miért lehet fontos egy könyvtárigazgató története számunkra?

Most már meg tudom adni a választ. Azért fontos, mert az egykori könyvtárigazgató története példaértékű, előremutató lehet(ne) a jelen társadalom, a fiatal generáció számára.

Kojnok Nándor életútja egyszerű falusi családból indult, Palócföldön. Élettörténete pedig Nógrád megye művelődéstörténeti képét segít megrajzolni. Tevékenykedett népművelőként, tanárként, könyvtárigazgatóként, a *Palócföld* szerkesztőjeként, a Hazafias Népfront megyei elnökeként. Ő maga úgy gondolta, akkor adhat vissza valamit annak a közösségnek, vidéknek – szülőföldjének, illetve a szülőföldjén élőknek –,

amely fölnevelte, ha Salgótarjában marad és megpróbálja szépíteni, jobbá tenni környezetét.

„Egész életemet a szülőföldhöz való ragaszkodás határozza meg. Én soha nem vágyódtam el innen, csak itthon érzem „otthon” magam. Ha elmegyek Pestre, nekem délután már honvá-

gyam van. (...) Mindenütt másutt magányosnak, védtelennek és kiszolgáltatottnak érzem magam.” – vallotta egykor, Zelenka Magdolnával folytatott beszélgetése során.

Magatartása, mélyről fakadó ragaszkodása iránymutatóul szolgálhat a mai világban...

Kojnok Nándor (és néhány kortársa) tevékenységei rámutatnak arra, hogy egy kisváros életében mennyire fontos a személyiség. Egészen pontosan az, hogy a politikai és a művészeti élet terén olyan személyek kerüljenek pozíciókba, akik valóban szívügyüknek tartják a közösség fejlődését. Karizmatikus egyéniségeknek kell példát mutatniuk, kiállniuk, akiket a befogadó közeg képes maradéktalanul elfogadni.

Kojnok Nándor nevéhez köthető a könyvtári tevékenységek megreformálásának, a korszerűsítésnek több momentumuma. E mellett az intézmény, mint a megye kulturális életében jelentős szerepet betöltő központ kialakításában is részt vállalt.

„A 60-as évek elejétől kulturális központ, szellemi műhely volt a megyei könyvtár. A művészeti életnek a könyvtár volt a kohója, ide kapcsolódott az értelmiség.” (Kojnok Nándor)

A könyvtárban alakult meg a *Nógrád megyei Irodalmi Kör*, a *Salgótarjáni Művészek Klubja*, elindult a *Palócföld* című folyóirat, 1979-től megjelent a *Palócföld Könyvek* sorozat; 1976-tól szervezett az intézmény nemzetiségi olvasótáborokat. Pályázatokat hirdettek, otthont adtak irodalmi és társművészeti rendezvényeknek.

Az olvasótáboroknál szeretnék elidőzni egy pillanatra – némi nosztalgiával. A Balassi Bálint Megyei Könyvtár immár harminc esztendeje foglalkozik olvasótáborok szervezésével, hogy ápolja a magyar irodalom jeles személyiségeinek emlékét, s mintegy gazdag programokkal fűszerezve, játékos formában ismertesse meg a fiatalokat azokkal a szellemi hagyatékokkal, hagyományokkal, melyek nélkül sivárabb lenne életünk. Közben pedig hazánk középiskolásait közelebb hozza a határon túli magyarsághoz. Képtelen vagyok elfogulatlanul írni ezekről a táborokról, melyeknek 1997 és 1998 nyarán jómagam is részese lehettem. Az ott ért hatások, a gazdag programok, a közösségi élmények maradandó hatást gyakoroltak rám és nagyban befolyásolták érdeklődésem alakulását a későbbiekben. Osztom Jakab Gabriella csapattársam véleményét, aki egykor így nyilatkozott: „Megerősödött bennem a meggyőződés: mindannyian hordozzuk a csodát, ami önmagában nem biztos, hogy értékes saját magának, de attól válik igazán csodává, hogy adhat általa valamit a másik embernek... Én sokat kaptam. Remélem, tudtam adni is. Ha most a lelkemet valamihez hasonlítani kellene, azt mondanám rá: szivárvány.

Szivárvány, mert boldog, nyugodt, gondtalan, amit csodálnak az emberek.”

Az emlékkönyvben szereplő tanulmányok megmutatják, mennyire fontosakká válnak azok a „háttértevékenységek”, amelyek a könyvtár berkein belül, a külső szemlélő – a kölcsönző – számára nem tárulnak fel, vagy csak részleteiben. Ugyanakkor ezen tevékenységformák kitöltik az intézmény dolgozóinak mindennapjait. Éppen ezért a novemberben bemutatott kötet második felében a „Balassi” jelenlegi dolgozói által készített tanulmányokban a könyvtári tevékenységek formái, illetve szakaszai kerültek feldolgozásra. (*Zalánfi Zsuzsanna, Kapás Tiinde, Bódi Györgyné, Holtai Zsuzsanna, Máté Lászlóné, Gyetvainé Szorcsik Angéla tanulmányai.*)

Az emlékkönyv tehát fontos dokumentumértékkel is rendelkezik. Ennél azonban sokkal több. Egy felkiáltójel a 21. század küszöbén: „A „régiek” így csinálták!” Azok a személyiségek, akiket mi, huszonevesek csak alig, vagy egyáltalán nem ismertünk. Például Kojnok Nándor, akinek tevékenysége ihlette az illusztratív kiadvány létrejöttét. Azok „a régiek”, akik valóban tenni kívántak a köz érdekében. Azok, akik már nincsenek, vagy akik nemsokára nem lesznek közöttünk. S ha egyszer „elköltöznek” Palócföldről, ki fogja helyettesíteni őket?

Érdeemes kezünkbe venni tehát ezt a külső megjelenésében is reprezentatív munkát, melyet Gyetvainé Szorcsik Angéla szerkesztett, s elgondolkozni a múlton – és a folytatáson...

(*Salgótarján, Balassi Bálint Megyei Könyvtár, 2006*)

Baráthi Ottó: Ember és környezete

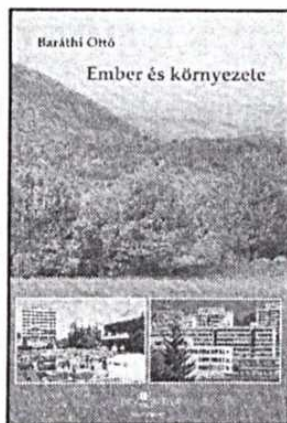
A könyvet kézbe véve, a gyönyörű színes borítón nógrádi lankák, zöldellő völgyek... A címből adódóan arra gondolnánk, hogy a kiadvány talán környezeti tanulmányt, tanulmányokat tartalmaz. De már az *Előszó*ban dr. Praznovszky Mihály a helyes mederbe terel, amikor jelzi: „E kötet legfőbb értéke ez: hiteles láttelepet adni a korról, amelyben élünk, és rólunk akik e korban élünk. Ennél nagyobb feladatot el sem tudok képzelni manapság.”

A szerző így fogalmazza meg hitvallását: „Engem mindenből a hol, ki és miért kérdésekre kapott válaszok érdekelték. Így szocializálódtam, alakult identitástudatom.”

A kötet első része „*Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb...*” címet viseli, és beszélgetéseket, interjúkat foglal magában.

Rendkívül impozáns a riportalanyok listája: nagyvállalkozó, orvos-régész, közigazgatási szakember, tanár-népművelő-publicista, Madách-díjas közszereplő-igazgató, környezetvédelmi szakértő, megyei közgyűlés elnöke, földművelésügyi szakember, lelkipásztor, intézményvezető-igazgató, agrárszakmérnök, sikeres fiatal politikus. Számos kérdést intéz hozzájuk igen változatos témákban a riporteri készségét csillogtató Baráthi Ottó.

A második fejezet minden sorában tetten érhető a szerző szívet melengető lokálpatriotizmusa. Élénk, az évtizedek

során semmit sem lankadó figyelemmel követi a nógrádi emberek, a salgótarjániak mindennapjait, jegyzi le gondjaikat, problémáikat, kutat megoldások után, göngyölti fel a történések hátterét. (Pl.: *Egy lakástűz anatómiája – Fortélyos félelem fészkelte be magát a garzonházba* című írásában.)

Színvonalas gazdasági elemzéseket és előrejelzéseket tartalmazó tanulmányokkal is találkozhatunk a kötetben. (Pl.: *Másfél évtized: tények, tendenciák. Fejezetek Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdaságtörténetéből; A gazdaság és az életkörülmények jellemzői Nógrád megyében; Elmaradt milliárdok nyomában.*)

Külön fejezetben olvashatjuk a rövid, zömmel a *Nógrád Megyei Hírlapban* megjelent publicisztikai írásait. Ezekben a cikkekben is kimondatik a szerző azon hitvallása, hogy az írás felelősség, és különösen nagy az újságírók felelőssége, hiszen a szavaik közvéleményformáló erővel bírnak. Tehát sohasem szabad szem elől tévesztenünk, hogy „...az olvasót felelőséggel szolgálva dolgozzunk”.

A negyedik fejezet recenziókat és tudósításokat tartalmaz. Helyi irodalmárok író-olvasó estjeiről olvashatunk. Nógrád megye és Salgótarján jeles irodalmi személyiségei kapnak teret és helyet e lapokon, valamint a szerző által írt kritikai elemzések is itt olvashatóak.

A kötet egészét nézve meg kell állapítanom, hogy bár nem a szó szoros

értelmében vetten, de mégiscsak környezeti tanulmányt olvastam. Olyan irodalmi válogatást, amely az emberről, a társadalmi és társas lényről, az Őt

körülvevő miliőről tudósít, illetve ad színvonalas bemutatást.

(*Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007*)

PALÓCFÖLD ESEMÉNYTÁRA

December 20-án az Alexandra Kiadó 2006-os Novellapályázatának eredményhirdetésén a Nagyorosziban élő Cegléd József Pánczél Sándor balladája című novelláját – 1058 pályamű közül – harmadik helyezéssel ismerték el.

Január 16-án Nógrád megye számtalan településén megemlékeztek Mikszáth Kálmán születésének 160. évfordulójáról. • **23-án** a Salgótarjánban élő Debreceni Boglárka verseivel az Alföld folyóirat pályázatának csongrádi díjkiosztójáról ezüst oklevelet hozott el.

Február 27-én útjára indult a Zabaron élő Varga László (Leon) zenés diákszínpadi műveinek első darabja *Csoda a kamrában* címmel. A hiánypótló komplex alkotásokkal kapcsolatos információk elérhetők a www.diakszinpad.hu elnevezésű internetes oldalon.

BALASSAGYARMAT: **December 18-án** Kukorelly Endre bemutatta a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság *Röpke Ívek* című antológiáját a Madách Imre Városi Könyvtárban. • **Január 12-én** a Jobbágy Károly 1956-os verseit tartalmazó kötet – *Mondják, a himnuszt énekelték...* – kinagyított lapjaiból rendezett kiállítást nyitottak meg a Kiss Árpád Általános Iskolában. • **19-én** a Madách-ünnepség keretén belül Becsó Zsolt, Nógrád Megye Közgyűlésének elnöke a szécsényi Bakos Ferenc grafikus- és festőművésznek, a deszki dr. Bene Kálmán irodalomtörténésznek és a balassagyarmati Csemniczky Zoltán szobrászművésznek átnyújtotta a Madách-díjat. Szintén ekkor hangzott el Petróczi Éva értékelése a Palócföld által 2006-ban kiírt Madách- és Mikszáth-pályázatra beérkező 127 műről, a döntés szempontjairól. Ezt követően dr. Praznovszky Mihály átadta az elismeréseket. A Madách-pályázaton, mivel korszakos jelentőségű tanulmány nem érkezett be, a zsűri első díjat nem adott ki. Második helyezéssel jutalmazta dr. Máté Zsuzsanna *Madách Imre elfelejtett verseiről* című munkáját. Harmadik díjban részesült dr. Baráthi Ottó *A Kálvária kálváriája* című helytörténeti anyagával. A Mikszáth-pályázaton a költészet diadalmaskodott. Az első díjat Kiscseri Mihály vehette át verseiért. Második helyezett lett Udvardy Balázs vers-ciklusa. A harmadik díj Szeder Katalin és Lidik Éva között oszlott meg. Az előbbi verseivel, az utóbbi a *Fuldoklom* című irodalmi naplójával tűnt ki. Balassagyarmat különdíját Vincze Dániel *Ferenc József Egerben és az áruló bárdok* című irodalomtörténeti elemzése, Salgótarjánét Kovács Bodor Sándor *Fekete madarak* című szövegkönyve kapta. Munkájuk elismeréseként tízezer forint értékű könyvjutalomban részesültek: Kertész Éva, Madár János, Majoros Sándor, Murányi Sándor Olivér, Pusztaszeri László, Kicsi Sándor András, Tódor János, Deák-Sárosi László, Tarbay Ede, valamint a Borbély László-Koncz Gábor szerzőpáros. • **23-án** a Magyar Kultúra Napja alkalmából Nagy Márta festőművész tűzzománc munkáiból nyílt kiállítás a Palóc Múzeumban. A rendezvény vendége volt még Bódi Tóth Elemér újságíró.

BÁTONYTERENYE: **December 8-án** a Városi Közművelődési Központban és Könyvtárban megalakult a Bátonyterenyei Írók Köre. • **12-én** tizedik alkalommal rendezték meg a Nógrád megyei roma fiatalok művészeti fesztiválját. • **Február 23-án** a Bátonyterenyei Írók Körének összejövetelén Madár János és Handó Péter beszélt Praznovszky Mihály *Mikszáth Kálmán-*, valamint *A hatodik, hetedik ember az országban* című könyveiről és a *Palócföld* folyóiratról.

FÜLEK: *December 14-én Roma Ki mit tud?*-ot rendeztek a Vigadóban a művelődési központ és a pozsonyi Minority polgári társulás szervezésében. • *17-én Örvendezzünk* címmel karácsonyi ünnepváró műsort adtak a Vigadóban. • *19-én Karácsonyi koncertet* tartottak a Vigadóban a salgótarjáni Szimfonikus Zenekar, a salgótarjáni Pedagógus Kórus és a füleki Melódia Női Kar közreműködésével. • A városi múzeumban a 2007. év elején kiállították Parti Zoltán megjelenés előtt álló, *Fülek* című kötetének Jacsmenik József által illusztrált levonatát.

LOSONC: *December 20-án Karácsonyvárot* rendeztek a Sherly Női Kamarakórus szervezésében. • *Január 26-án Ünnepi újévköszöntő* műsorral lépett fel a Sherly Női Kamarakórus, valamint megzenésített versekkel a Kelemen-duó. • *Február 16-án* a Magyar Kulturális Központ és a helyi Csemadok szervezésében a *Trianon* című filmet vetítették le.

PÁSZTÓ: *Február 1-én* az Athéné Alkotó Kör kezdeményezésére 2. alkalommal ültek le az „érintett” szervezetek képviselői az Alkotók Nógrád Megyei Szövetségének létrehozásával kapcsolatos teendők megbeszélése és előkészítése végett.

RÉTSÁG: *Januárban* megkezdte működését a www.waag.hu címen a rétsági Waag-rádió. A rádió terveiben szerepel, hogy önálló, rendszeresen jelentkező irodalmi műsorral is színesíti palettáját. A Spangár Könyvek első darabjaként kiadott Hörömpő Gergely *Pillanat* című kötete elfogyott. • *22-én* átadták a *Lakóhelyünk Rétság* című irodalmi pályázat díjait a Könyvtárban. Vers kategóriában első helyezett Megyesfalvi Petra, második Balla Bianka. Próza kategóriában első helyezett Gyuricza Ádám, második Ivanics Dóra, harmadik Balázs Luca lett. • *23-tól* a Börzsönyi Helikon CSAK a www.retsag.net címen található meg és olvasható.

SALGÓTARJÁN: *December 3-án* a Hibó Tamás Alapfokú Művészetoktatási Intézmény Déryné nevét viselő színháztermében a KiViSzi színjátszó csoport bemutatta *April de Angelis Színésznő* című egyfelvonásos drámáját. • *4-én* a Balassi Bálint Megyei Könyvtár „*Figyelmet érdemel...*” címmel útjára indított egy kortárs magyar irodalmat bemutató sorozatot, az első alkalom vendége Kalász Márton volt. • *6–8-án* a Nógrád Megyei Levéltár szervezésében, *Megtorlások a XX. századi Magyarországon* címmel konferenciát rendeztek az 1956. december 8-i sortűz áldozatainak emlékére. • *13-án* a Balassi Bálint Asztaltársaság évzáró összejövetelén Kupcsulik Ágnes készítette baráti hangulatú valloásra Bedegi Berill Barbara a művészet, az ünnep és a szeretet összefüggéseiről. • *14-én* a Nógrádi Történeti Múzeumban a Nagy Iván honismereti pályázat eredményhirdetésére került sor. Történelem témakörben Fancsik János, művelődéstörténetben Nagyné Szabolcsi Andrea, művészettörténetben Debreceni Boglárka, néprajzban Hahné Duray Éva és természettudományban Prakfalvi Péter munkáját értékelték legeredményesebbnek. Szintén ezen a napon mutatták be a BBMK-ban Lengyel Judit és Tóth Tibor *Karácsonyi énekek* című lemezét. • *Január 22-én* a tíz főből álló Tarjáni Kassák Kör megtartotta első nyilvános bemutatóját a Pódium Stúdió és a Vertich Színpad tagjainak közreműködésével. • *24-én* dr. Praznovszky Mihály *Madách vendéget vár* című könyvéről beszélt dr. Csongrády Béla és a szerző a Madách Imre Gimnázium és Szakközépiskola aulájában. • *Február 5-én* a Shah Gabriella és Shah Timor által készített *Nógrád – Természeti kincsek, történelmi emlékek, élő hagyományok* című film ősbemutatójára került sor a baglyasaljai művelődési házban. • *21-én* Faragó Zoltán újságíró felolvasóestjét tartotta a TEMI Nógrád Megyei Könyvtárban. • *26-án* a *3T esti találkozóján* a performance és a kreativitás vált hangsúlyossá a JAMKK klubjában.

SZÉCSÉNY: *Decemberben* megjelent a Németországban élő Klement Kornél *Az én szécsényi 1956-om* című emlékkönyve.

